

Μνήμων

Τόμ. 4 (1974)

Τ Ο Μ Ο Σ Τ Ε Τ Α Ρ Τ Ο Σ

ΜΝΗΜΩΝ

ΧΡΗΣΤΟΣ Κ. ΛΟΥΚΟΣ : 'Ο Κυβερνήτης 'Ιω. Καποδίστριας και οί Μαυρομυζαλαίτοι • ΕΛΕΝΗ ΓΑΡΑΙΚΑ - ΚΑΤΣΙΑΔΑΚΗ : Μιά προσπάθεια για τήν ἄρση του Βουλγαρικοῦ σχίσματος (Νοέμβριος 1912) • ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ : Μαμελοῦκοι 'Ελληνικῆς καταγωγῆς (οί ἀδελφοί Γαῖτα) • ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΓΑΡΑΙΚΑ : Παράγοντες τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας γύρω στό 1875 • ΘΑΝΟΣ ΒΕΡΕΜΗΣ : Τό ἐπίμαχο θέμα τῆς ἐπετηρίδος τοῦ στρατοῦ τοῦ 1927 • ΒΓΕΝΑ Α. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ : 'Η δίκη τοῦ Θεόκλητου Φαρμακίδη (1829 - 1830) • Βιβλιογραφία 'Ιστορίας τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ (1973).

Α Θ Η Ν Α 1 9 7 4

Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΦΑΡΜΑΚΙΔΗ (1829-1830)

ΒΓΕΝΑ Α. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.187](https://doi.org/10.12681/mnimon.187)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ Β. Α. (1974). Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΦΑΡΜΑΚΙΔΗ (1829-1830). *Μνήμων*, 4, 172-214.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.187>

Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΦΑΡΜΑΚΙΔΗ (1829 - 1930) *

Στή μνήμη τοῦ παπποῦ μου Ἀντρέα Γ. Τζανέτου

Βασικὲς ἦταν οἱ ἰδεολογικὲς διαφορὲς ἀνάμεσα στὸν Κυβερνήτη Ἰω. Καποδίστρια καὶ τὸν ἱερομόναχο Θεόκλητο Φαρμακίδη. Ὁ πρῶτος εἶδε τὴν ἐνίσχυση τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας σὰν ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν ὀργάνωση κράτους ἐλληνικοῦ μέσα ἀπὸ τὰ ἐρείπια ποὺ προκάλεσαν ἡ Ἐπανάσταση καὶ οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι. Ὁ δεῦτερος, θρεμμένος μὲ τὶς ἰδέες τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ¹, δὲν ἄργησε νὰ θεωρήσῃ τυραννικὴ καὶ ἐπικίνδυνη γιὰ τὴν ὕλική καὶ πνευματικὴ πρόοδο τοῦ λαοῦ κάθε ἀπόπειρα κατάργησης τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν, ποὺ εἶχαν καθιερώσει οἱ Ἐθνοσυνελεύσεις. Φοβόταν ἐξ ἄλλου ὅτι ὁ Κυβερνήτης ἦταν φορέας πολιτικῶν ἀντιλήψεων ρωσικῶν, τὶς ὁποῖες ὁ Φαρμακίδης γνῶριζε ἀπὸ προσωπικὴ ἐμπειρία καὶ διαφωνοῦσε ριζικὰ μαζί τους².

Στὴν ἰδεολογικὴ διαφορὰ προστέθηκε καὶ ἡ προσωπικὴ : ὁ Φαρμακίδης ἀπογοητεύτηκε ἀπὸ τὴν ἄρνηση τοῦ Κυβερνήτη νὰ τὸν χρησιμο-

* Συντομογραφίες : ΓΑΚ = Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους· σχ. = σχέδιο· πρωτ. = πρωτότυπο· ἀντ. = ἀντίγραφο. Ὅλες οἱ χρονολογίες δίνονται μὲ τὸ παλιὸ ἡμερολόγιο.

Εὐχαριστῶ τὸν συνάδελφο κ. Χρ. Λοῦκο γιὰ τὴ βοήθειά του στὴν ἐργασία αὐτή.

1. Βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Θ. Φαρμακίδη βλ. Ἄν. Γούδα, Βίοι Παράλληλοι, τόμ. Α', Ἀθήνα 1869, σ. 207 - 246. Δ. Σ. Μπαλάνοῦ, Θεόκλητος Φαρμακίδης (1784 - 1860), Ἀθήνα 1933.

2. Ὁ Φαρμακίδης γνῶρισε τὴ ρωσικὴ πολιτικὴ στὴ διάρκεια τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1812, ὅταν βρισκόταν στὸ Ἰάσιο τῆς Μολδαβίας. Οἱ παρεκτροπὲς καὶ οἱ καταδυναστεύσεις τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ σὲ βάρος τοῦ ντόπιου πληθυσμοῦ τὸν πλήγωσαν κατὰβαθα «καὶ ἔκτοτε ἐνεφνετεύθη εἰς τὴν ὄντως φιλελευθέραν ψυχὴν του μεγάλη ἀντιπάθεια, διήκονσα μέχρι μίσους, κατὰ τῶν ἀπολυταρχικῶν μεθόδων τῶν Ρώσων, ἡτις ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ μετέπειτα βίου του καὶ ἐπὶ τῶν κατενθύνσεων περὶ τῆς ἐθνικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς του» (Δ. Σ. Μπαλάνοῦ, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 8, 9).

ποιήση στήν ἐκκλησιαστική ὀργάνωση τοῦ νέου κράτους³ ἢ νά τὸν βοηθήσῃ στίς ἐκδοτικές του προσπάθειες⁴. Ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 1829 ὁ Φαρμακίδης φαίνεται πὼς συμμεριζόταν τὴν ἄποψη καὶ ἄλλων δυσαρεστημένων μὲ τὸν Ἰω. Καποδίστρια Ἑλλήνων, ὅτι ἡ παραμονὴ τοῦ τελευταίου στήν ἐξουσία ἦταν ἀντίθετη πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους καὶ τὰ δικά τους. Μὲ ἐνθουσιασμό λοιπὸν πληροφορήθηκε ὅτι οἱ τρεῖς Συμμαχικὲς Δυνάμεις εἶχαν ἀποφασίσει, μὲ τὸ πρωτόκολλο τῆς 10/22 Μαρτίου 1829, τὴν ὀργάνωση τῆς Ἑλλάδος σὲ μοναρχία. Εἶχε τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ ἐκλογή ἡγεμόνα θὰ ἀπομάκρυνε τὸν Κυβερνήτη ἀπὸ τὴν ἐξουσία καὶ θὰ ἐπέτρεπε ἀνακατάταξη τῶν πολιτικῶν δυνάμεων. Παρόλα αὐτὰ φοβόταν μήπως ὁ Ἰω. Καποδίστριας χρησιμοποίησῃ τοὺς ἀφοσιωμένους ὁπαδοὺς του καὶ τὸ λαὸ γιὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἀποφάσεων τῶν Δυνάμεων⁵. Αὐτὲς οἱ σκέψεις κυριαρχοῦσαν στὸ μυαλὸ τοῦ Φαρμακίδου, ὅταν μὲ ἡμερομηνία 7 Μαΐου 1829, ἔγραψε στὸν Μπενιζέλο Ροῦφο ἐπιστολὴ, στήν ὁποία, ἀφοῦ ἀναφερόταν στοὺς ὅρους τοῦ νέου πρωτοκόλλου, σημείωνε καὶ τὰ ἀκό-

3. Ὁ Ν. Σπηλιάδης ἀναφέρει (Ἀπομνημονεύματα, ἐπιμ. Κ. Διαμάντη, τόμ. Δ', μέρος Α', Ἀθήνα 1970, σ. 148) ὅτι ὁ Κυβερνήτης δὲν διόρισε σὲ δημόσια θέση τὸν Φαρμακίδου, γιατί, «ὡς φαίνεται, τὸν ἐγνώριζεν ἀπὸ τὴν Αὐστρίαν καὶ δὲν ἤθελε τὸν διορίσει ποτὲ εἰς τὰ ἱερὰ τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς θὰ ὀπλισθῇ ἐναντίον του...».

4. Ὁ Φαρμακίδης εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸν Κυβερνήτη (8 Αὐγ. 1828, πρωτ. : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 105) νὰ χρηματοδοτήσῃ τὴν ἐπὶ ἀνέκδοση τοῦ συγγράμματος τοῦ Γερμανοῦ φιλολόγου Jacobs «Στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης», μὲ τὴν ὑποχρέωση νὰ ἐξοφλήσῃ σὲ ἀντίτυπα τὸ ποσὸ ποὺ θὰ δαπανιόταν. Συγχρόνως ζήτησε καὶ 2.000 γρ., γιὰ «ἐξοικονόμησιν» του. Ὁ Ἰω. Καποδίστριας δέχτηκε τὴν πρόταση (πρὸς Φαρμακίδου, 10 Αὐγ. 1828, σχ. : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 107) καὶ διέταξε τὴν Ἐπιτροπὴ τῆς Οἰκονομίας νὰ δώσῃ στὸν Φαρμακίδου τὰ 2.000 γρ., γιὰ τὰ ἐξόδα ὅμως τῆς ἐκτύπωσης πρόσθεσε ὅτι «ἐν καιρῷ δέοντι θέλει εἰδοποιηθῇ ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη κατὰ τὴν τάξιν» (ἀρ. 4985, 10 Αὐγ. 1828, σχ. : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 107). Ὁ Κυβερνήτης δὲν κράτησε τὴν ὑπόσχεσίν του. «Τετράκις ἐζήτησα νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὸν Κυβερνήτην καὶ δὲν ἠξιώθην», γράφει ὁ Φαρμακίδης, «τὸν ἔγραφα καὶ τὸν ἐνθύμισα τὴν πρὸς με ὑπόσχεσίν του, ἀλλ' οὔτε εἰς τὸ γράμμα μου ἔλαβα ἀπόκρισιν καὶ ἡ σιωπὴ του εἶναι βέβαια ἀρνησις καὶ ἀπορῶ πλέον τί νὰ κάμω» (Δ. Σ. Μπαλανόπου, «Περικοπαὶ ἐξ ἀνεκδότων ἐπιστολῶν τοῦ Θεοκλήτου Φαρμακίδου, ἀναφερόμεναι εἰς πολιτικὰ γεγονότα τῶν ἐτῶν 1829 - 1834», Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Η' (1933), σ. 105).

5. Γιὰ τίς ἀντιδράσεις ποὺ προκάλεσε στήν ἀπελευθερωμένη Ἑλλάδα τὸ πρωτόκολλο τῆς 10/22 Μαρτ. 1829 βλ. D. C. Fleming, John Capodistrias and the Conference of London (1828 - 1831), Θεσ/νίκη 1970, σ. 87 - 95. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι τοὺς ἴδιους φόβους γιὰ τίς προθέσεις τοῦ Κυβερνήτη διατύπωσε καὶ ὁ Ἀγγλος Ἀντιπρόσβος Dawkins πρὸς τὴν Κυβέρνησίν του (αὐτόθι, σ. 91). Τὸ κείμενο τοῦ πρωτοκόλλου βλ. εἰς Ἀπ. Δασκαλάκη, Κείμενα - Πηγαὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τόμ. Β., Ἀθήνα 1967, σ. 876 - 881.

λουθα : «*Ἄν καὶ τὸ πρωτόκολλον δὲν ἐκφράζεται ὠρισμένως περὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἡγεμόνος, εἶναι βέβαιον ὅμως καὶ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ὁ νῦν Κυβερνήτης δὲν μένει ἡγεμὼν διὰ πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς λόγους. Τίς θέλει εἶναι ὁ μέλλων, ἀδελφὸν εἰς ἡμᾶς μέχοι τοῦδε. Λέγεται ὅτι ὁ Κυβερνήτης παρασκευάζεται εἰς ἀντίστασιν, ἀλλὰ διὰ τούτου δὲν θέλει ὠφελήσῃ τὸν ἑαυτὸν του καὶ εἶναι κίνδυνος μὴ βλάβῃ ἡμᾶς, ἂν ἀνοήτως ἐμπλεχθῶμεν εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὸς μελετᾷ νὰ κάμῃ ἀντίστασιν, καὶ πρέπει νὰ λάβῃ ἕκαστος Ἑλλήν φρόνιμα μέτρα καὶ νὰ πράξῃ κατὰ τὸ κοινὸν συμφέρον. Ἐνῷ ὁ λόγος εἶναι περὶ Ἑλλάδος οἱ Ἕλληνες δὲν ἐρωτῶνται. Τοῦτο ἔχει καλὸν καὶ κακόν, ὥς ἕκαστος ἠμπορεῖ νὰ κρίνῃ. Τρεῖς δυνάμεις μεγάλως βουλευόνται καὶ ἐνεργοῦσιν ὑπὲρ Ἑλλάδος. Ἡ Ἑλλάς χάνεται ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ πρέπει νὰ προσμένῃ τὴν ἀπόφασιν τῆς τύχης της ἀπὸ ἐκεῖνας. Ἄν αὗται ἀποφασίσωσι καλὰ, εὐδαιμονεῖ[ς] ἡ Ἑλλάς, ἂν κακὰ, κακοδαιμονεῖ[ς]. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο θέλει προέλθῃ ἐξωθεν. Εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς δὲν μένει»⁶.*

Ἡ ἐπιστολὴ κλείστηκε καὶ παραδόθηκε στὸν Κ. Κεφαλαῖ γιὰ νὰ τὴ δώσῃ σιὸ Ρούφο περνώντας ἀπὸ τὴν Πάτρα. Ἦταν πιὸ σίγουρο ὅτι ἔτσι, χέρι μὲ χέρι, θὰ ἔφτανε στὸν προορισμό της, παρὰ μὲ τὸ κρατικὸ ταχυδρομεῖο. Καὶ τοῦτο γιατί ἦταν γνωστὸ πιά πὼς ὁ Κυβερνήτης, λίγο μετὰ τὴν ἀφίξή του, ἔδωσε ἐντολὴ ἢ ἔστω ἀνέχθηκε *(νὰ ἀποσφραγίσουν τὰ*

6. Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι συνημμένη στὸ ὑπ' ἀριθ. 12803 ἔγγραφο τοῦ Κυβερνήτη πρὸς τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο, 25 Μαΐου 1829 : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 202. Τὸ πλήρες κείμενο βλ. στὸ παράρτημα ἀρ. 1. Στὴν ἐπιστολὴ ὑπάρχουν ὄχι μόνο γενικὲς πληροφορίες γιὰ τὸ πρωτόκολλο τῆς 10/22 Μαρτ. 1829, ἀλλὰ καὶ μερικὲς λεπτομέρειες. Αὐτὸ ἴσως νὰ σημαίνει ὅτι ὁ Φαρμακίδης ἢ ἄνθρωπος δικός του εἶχε δεῖ ἀντίγραφο τῆς παραπάνω πράξης. Σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Ν. Γ. Παγκαλάκη πρὸς τὸν Γ. Κουντουριώτη, μὲ χρονολ. 4 Ἰουν. 1829, ἀναφέρεται ἀνάμεσα σ' ἄλλα : «*Φαίνεται ὅτι οἱ Φαναριῶται ἔβαλαν κάποιον Σπηλιωτόπουλον, ὑπογραμματέα τοῦ Πανελληνίου εἰς τὸ τμήμα τῶν ἐσωτερικῶν, καὶ ἔκλεψαν ἀπὸ τὸ πρωτόκολλον ἀντίγραφον τῆς μυστικῆς πράξεως, ἣτις ἔγινεν εἰς ἔκτακτον συνεδρίαν κατὰ συνέπειαν τῆς ἐπισήμου διακοινώσεως τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Λονδίνου τῆς 3ης Μαρτίου, καὶ ὅτι ἐπιδόθησαν γράμματα τοῦ Φαρμακίδου πρὸς τὸν Μπενιζέλον Ῥούφον, εἰς τὰ ὁποῖα τοῦ ἐπερίκειλε τὸ ρηθὲν ἀντίγραφον προσθέτων ὅτι : «Ἐπειδὴ ὁ Κυβερνήτης ἐξώνεται ἀπὸ τὰς Δυνάμεις καὶ ἐρχεται πρὶγκιπ εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶναι τώρα καιρὸς νὰ βάλωμεν εἰς πρᾶξιν τὰ σχέδιά μας»,».* Βλ. Ἀρχεῖα Λαζάρου καὶ Γεωργίου Κουντουριώτου, ἔκδ. Κ. Διαμάντη, τόμ. 10, Ἀθήνα 1969, σ. 35. Τὰ ὅσα ἀναφέρει ὁ Ν. Γ. Παγκαλάκης πρέπει νὰ ἐξετάζονται μὲ προσοχή, γιατί γύρω ἀπὸ τὴν ὑπόθεση Φαρμακίδη σχηματίστηκαν γρήγορα παραμυθεύματα. Ἔτσι, εἶναι ἀνακριβὲς ὅτι στὴν ἐπιστολὴ τοῦ τελευταίου πρὸς τὸν Ρούφο ἦταν συνημμένο καὶ ἀντίγραφο τῆς παραπάνω πράξης. Οὕτε βρισκόταν στὴν ἐπίμαχη ἐπιστολὴ ἡ φράση «*εἶναι τώρα καιρὸς νὰ βάλωμεν εἰς πρᾶξιν τὰ σχέδιά μας*». Ἄν καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλειστῇ ἡ περιπτώσις ὅτι πράγματι ἐκλάπη ἀντίγραφο, τὸ πιὸ πιθανὸ εἶναι ὅτι ὁ Dawkins θὰ γνωστοποίησε τὸ κείμενο τοῦ πρωτοκόλλου στοὺς ἀντιπολιτευομένους.

γράμματα πὸν ὁ κόσμος τὰ ἐμπιστευόταν στὸ ταχυδρομεῖο...»⁷. Ὁ Κεφαλᾶς, περνώντας ἀπὸ τὴν Κόρινθο, συναντήθηκε μὲ τὸν Διονύσιο Ὁρφανό, Διοικητὴ Κορινθίας, καὶ ἀποφάσισε νὰ δώσῃ σ' αὐτὸν τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Φαρμακίδου, γιατί, ὅπως εἶδε, εἰτοιμαζόταν νὰ στείλῃ κι' αὐτὸς διάφορα ἔγγραφα στὸν Μπενιζέλο Ρούφο⁸. «Ὁ Ὁρφανός», γράφει ὁ Κεφαλᾶς, «ἔμπροσθέν μου περικλείσας αὐτὰ [τὰ ἔγγραφα τοῦ μαζί μὲ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Φαρμακίδου] καὶ σφραγίσας τὸ γράμμα του τὰ ἔστειλεν εἰς Πάτρας μὲ ἓνα πεζοδρόμον»⁹.

Ποτὲ ὅμως ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ δὲν ἔφτασε στὰ χέρια τοῦ Ρούφου. Ἄν καὶ ἦταν σφραγισμένη καὶ κλεισμένη, ἀνοίχτηκε καὶ διαβάστηκε. Μόλις εἶδαν τὰ κρατικὰ ὄργανα ὅτι περιέχονταν σ' αὐτὴ λεπτομέρειες γιὰ τὸ πρωτόκολλο καὶ κρίσεις γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Κυβερνήτη καὶ τὰ σχέδιά του, τὸν ἐνημέρωσαν ἀμέσως. Ὁ τελευταῖος, ἀπὸ τὸ Ναύπλιο μὲ ἔγγραφό του τῆς 25 Μαΐου 1829, ἔδωσε ἐντολὴ στὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο νὰ καλέσῃ τὸν Φαρμακίδου, πὸν βρισκόταν στὴν Αἴγινα, καὶ νὰ τὸν ρωτήσῃ ἐὰν ἡ ἐπιστολὴ ἦταν δική του. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἔστειλε στὸ Συμβούλιο καὶ ἀντίγραφο τῆς ἐπιστολῆς. Ζήτησε ἐπίσης νὰ καταγραφῇ ἡ ἀπάντησις τοῦ Φαρμακίδου στὰ πρακτικὰ τοῦ Συμβουλίου καὶ νὰ τοῦ κοινοποιηθῇ ἀμέσως¹⁰.

Μὲ ταχύτητα κινήθηκε τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο. Στις 27 Μαΐου κάλεσε ἐνώπιόν του τὸν Φαρμακίδου, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ διάβασε τὸ ἀντίγραφο τῆς ἐπιστολῆς του, ἀπάντησε ὅτι δὲν γνώριζε ἂν αὐτὸς τὴν ἔγραψε, γιατί δὲν εἶχε τὴν ὑπογραφή του ἢ σημείωσις γιὰ τὸν παραλήπτη της. Ζήτησε τὸ πρωτότυπο καὶ τότε θὰ ἦταν πρόθυμος νὰ ἀπαντήσῃ στὶς ἐρωτήσεις τοῦ Συμβουλίου. Δὲν ἀπόκρυψε ὅμως ὅτι καὶ τὸν Κεφαλᾶ γνώριζε καὶ ὅτι κάποτε τοῦ εἶχε δώσει συστατικὲς ἐπιστολὰς γιὰ τὴν Πάτρα. Τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο, μέσω τῆς Γραμματείας τῆς Ἐπικρατείας, ἔσπευσε νὰ ἐνημερώσῃ τὸν Κυβερνήτη γιὰ τὰ παραπάνω¹¹.

7. Φ ρ. Τί ρ ς, Ἡ Ἑλλάδα τοῦ Καποδίστρια, μετάφρ. Ἀπ. Σπήλιου, τόμ. Α', Ἀθήνα 1972, σ. 73.

8. Κ. Κεφαλᾶς (Τρίκαλα Κορινθίας) πρὸς Θ. Φαρμακίδου, 19 Ἰουν. 1829, πρωτ. : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56.

9. Αὐτόθι.

10. Κυβερνήτης (Ναύπλιο) πρὸς Ὑπουργικὸ Συμβούλιο (Αἴγινα), ἀρ. 12803, 25 Μαΐου 1829, πρωτ. : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 202.

11. Γραμμ. Ἐπικρατείας (Αἴγινα) πρὸς Κυβερνήτη (Ναύπλιο), ἀρ. 4657, 28 Μαΐου 1829, σχ. : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 203. Πρβλ. ὅσα ἀναφέρει ὁ Π. Νικολαΐδης σὲ ἐπιστολὴ του (1 Ἰουν. 1829) πρὸς τὸν Γ. Κουντουριώτη : «Πρὸ τεσσάρων ἡμερῶν ἔπεμψεν ὁ Κυβερνήτης ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς ταύτης εἰς τὸ συμβούλιον, διατάξας αὐτὸ νὰ προσκαλέσῃ τὸν Φαρμακίδου διὰ νὰ εἰπῇ ἂν ἔγραψε τοιοῦτον γράμμα, καὶ ἂν ἀποκριθῇ καταφατικῶς. τότε νὰ δώσῃ τοὺς λόγους διατὶ τὸ ἔγραψεν.

Μετά από λίγες μέρες, στις 31 Μαΐου 1829, ο Κυβερνήτης παρεμβαίνει για δεύτερη φορά. Στέλνει το πρωτότυπο της επιστολής του Φαρμακίδη και ζητάει από το Συμβούλιο να τον καλέσει και πάλι και να τον ρωτήσει αν είναι ο συντάκτης της. Στο έγγραφό του σημειώνει και τα ακόλουθα : «Θέλετε αναμφιβόλως κρίνει, ως και ἐγώ, δικαιοτάτον τὸ νὰ πεμφθῇ ὁ λεγόμενος οὗτος ἱερεὺς εἰς τὸ ἀρμόδιον δικαστήριον. Εἰ μὲν δικαιολογήσῃ ὅσα εἶπε, εἰ ἀποδείξῃ ὅτι τῷ ὄντι ἡ Κυβέρνησις ἐτοιμάζεται νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις, τὸ δικαστήριον θέλει τὸν δώσει τελείαν ἐλευθερίαν διὰ νὰ ἐξακολουθῇ τὸ εἰς τὸ ὅποιον καταγίνεται πατριωτικὸν ἔργον. Εἰδεμὴ θέλει τὸν βάλει εἰς θέσιν, ὥστε νὰ ἤμπορῇ νὰ ἀναλογισθῇ τὰ ἐπακολούθῃματα τῆς διαγωγῆς του, νὰ διορθωθῇ καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ἐκκλησιαστικῶν του χρεῶν. Ἀποδεχόμενον ταύτην τὴν πρότασιν τὸ Συμβούλιον θέλει λάβει ὅλα τὰ ἀναγκαῖα μέτρα [καὶ δὲν θέλει ἀμελήσει ποσὼς τὴν χρεωστούμενην εἰς τὸν κατηγορούμενον εὐμένειαν διὰ τὸν ἱερατικὸν του χαρακτήρα]»¹². Ὁ Φαρμακίδης κλήθηκε καὶ πάλι στὸ Συμβούλιο καὶ ἀναγνώρισε σὰν δική του τὴν πρωτότυπη ἐπιστολή ποὺ τοῦ ἔδειξαν¹³.

Ἀπὸ δὴ καὶ πέρα ὑποχρέωση τοῦ Συμβουλίου ἦταν νὰ ἀποδειχτῇ ἀληθινὴ ἢ καθ' ὑπόδειξιν κατηγορία ποὺ διατύπωσε ὁ Ἰω. Καποδίστριας. Χρειαζόταν ἐπομένως μιὰ δίκη, τὴν κατευθυντήρια γραμμὴ τῆς ὁποίας εἶχε δώσει ἡ ἴδια ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἐπεμβαίνοντας στὴν ἀρμοδιότητα τῆς δικαστικῆς. Ὁ Κυβερνήτης, πρὶν ἀκόμη ἀποφανθῇ τὸ δικαστήριο, ἔσπευσε νὰ θεωρήσῃ τὸν Φαρμακίδη ἔνοχο. Οὕτε γιὰ μιὰ στιγμή δὲν πέρασε ἀπὸ τὴ σκέψη του ὅτι ἡ διατύπωση ὁποιασδήποτε γνώμης σὲ σφραγισμένη ἐπιστολή κατοχυρωνόταν ἀπὸ τὸ σύνταγμα τῆς Τροιζήνας¹⁴,

Ἐπροσκληθῇ λοιπὸν ὁ εἰρημένος, τὸν ἐγχείρισαν τὴν ἐπιστολήν, τὴν ἀνέγνωσε, καὶ ἀποῦ ἠρωτήθη, ὡς ἀνωτέρω, ἀπεκρίθη : «Κύριοι ! αὐτὸ τὸ γράμμα δὲν εἶναι ἰδιόγραφόν μου. Ἐγὼ γράφω εἰς διαφόρους μου φίλους, ἀντίγραφα ὅμως δὲν κρατῶ διὸ καὶ δὲν ἐνθυμούμαι πολλὰ ἀφ' ὅσα γράφω. Εἰς ὅσα μου γράμματα θέλετε σαφῆνειαν, παρουσιάσετέ με τὰ πρωτότυπα, καὶ εὐθὺς σὰς δικαιολογῶ τὰ γεγραμμένα, . . . Τὸν ἔγιναν ἔπειτα ἐρωτήσεις διάφοροι, εἰς τὰς ὁποίας αὐτὸς ἀπεκρίθη μὲ τόνον πάντοτε, εἰπὼν ἐπὶ τέλους : «Κύριοι ! δὲν σὰς λανθάνει δι' ὅλου ὅτι τὸ μυστικὸν τῶν ἐπιστολῶν θεωρεῖται ὡς ἱερὸν πανταχοῦ, ὅπου ὑπάρχει νόμος καὶ συνείδησις. Ἐγὼ ἐννοῶ ὅτι ζῶ μεταξὺ ἐνὸς ἔθνους, τὸ ὅποιον εἶναι Σύνταγμα οὐχὶ τυραννικόν. Νοῶ ὅτι δύναμαι νὰ φρονῶ ὅπως θέλω. Εἰμαι ἄξιος ποιῆς, ὅταν ἀποδειχθῶ ταραξίας καὶ δημεγέρτης, ἀλλ' ὅταν πέμψω ἐπιστολάς πρὸς ἄτομα, καὶ ἐσφραγισμένας, δύναμαι ἐλευθέρως νὰ γράφω τὰς ἰδέας μου πρὸς τοὺς φίλους μου. Ἐχετε, κύριοι, ἄλλο τι νὰ μὲ εἴπητε ; , . . Τὸν εἶπον, ὄχι, καὶ ἀνεχώρησε.». Βλ. Ἀρχεῖα Α. καὶ Γ. Κουντουριώτη, τόμ. 10, σ. 29 - 30.

12. Κυβερνήτης (Ναύπλιο) πρὸς Ὑπουργικὸ Συμβούλιο (Αἴγινα), 31 Μαΐου 1829, σχ. : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 203.

13. Ἀστυνόμος Αἴγινας πρὸς Πρωτόκλητο Δικαστήριο Δυτικῶν Σποράδων (Σπέτσες), 18 Ἰουν. 1829, ἀντ. : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 205.

14. Τὸ ἄρθρο 26 τοῦ συντάγματος τῆς Τροιζήνας ἀναφέρει : «Οἱ Ἕλληνες

τὸ ὁποῖο ὁ ἴδιος εἶχε ὀρκιστῇ νὰ τηρῇ¹⁵. Τὴν ἀπολυταρχικὴ τοῦ νοοτροπία ἀποδεικνύει ἐπίσης τὸ γεγονὸς ὅτι ὄχι μόνο δὲν ἀντέδρασε στὴν παραβίαση τοῦ ἀπορρήτου τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Φαρμακίδου¹⁶, ἀλλὰ χρησιμοποίησε τὸ περιεχόμενό της γιὰ νὰ θεμελιώσῃ τὴν κατηγορία του.

Ἀναμφίβολα, τὰ γραφόμενα τοῦ Φαρμακίδου, ὅπως καὶ ἡ μετέπειτα δράση του, δείχνουν πολιτικὴ ἐμπάθεια¹⁷, πού, ὡς ἓνα βαθμὸ, ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴ γενικὴ ἔξαρση τῶν πολιτικῶν παθῶν στὰ χρόνια τοῦ Καποδίστρια—πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Κυβερνήτης δὲν ἦταν ἀμέτοχος. Τὸ γεγονὸς ὅμως αὐτό, ὅπως καὶ ἡ γνώση ὅτι ὁ Φαρμακίδης ἦταν ἀπὸ τὰ βασικά στελέχη τοῦ «ἀγγλικοῦ» λεγομένου κόμματος, πού ἀποτελοῦσε τὸν σπουδαιότερο πυρῆνα τῆς ἐναντίον του ἀντιπολίτευσης, δὲν ἔπρεπε νὰ παρασύρῃ τὸν Κυβερνήτη στὴν παραβίαση θεμελιωδῶν ἄρθρων τοῦ συντάγματος. Ἡ ταχτικὴ αὐτὴ ἔφερε τὰ ἀντίθετα ἀκριβῶς ἀποτελέσματα, γιατί ἔδινε ἰδεολογικὰ ὅπλα στοὺς ἀντιπάλους του.

Τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο, μετὰ τὴν ὁμολογία τοῦ Φαρμακίδου ὅτι δική του ἦταν ἡ περιλάλητη ἐπιστολή, ἀποφάσισε ὅτι ἦταν «κριτέος»

ἔχουσι τὸ δικαίωμα, χωρὶς προεξέτασιν, νὰ γράψωσι καὶ νὰ δημοσιεύσωσιν ἐλευθέρως διὰ τοῦ τύπου ἢ ἄλλῳς τοῖς στοχασμοὺς καὶ τὰς γνώμας των, φυλάττοντες τοὺς ἀκολούθους ὅρους· α'. Νὰ μὴν ἀντιβαίνωσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. β'. Νὰ μὴν ἀντιβαίνωσιν εἰς τὴν σεμνότητα. γ'. Ν' ἀποφεύγωσι πᾶσαν προσωπικὴν ὕβριν καὶ συκοφαντίαν». Βλ. Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, 1821 - 1832. Αἱ Ἑθνικαὶ Συνελεύσεις, τόμ. Α', ἐκδ. Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, Ἀθήνα 1971, σ. 653. Βλ. παρακάτω, σ. 182, καὶ τὴν ἀπόφαση τοῦ Ἐκκλήτου τῆς Πελοποννήσου.

15. Προκήρυξε πρὸς τοὺς Ἕλληνες, 20 Ἰαν. 1828, εἰς Ἰω. Καποδίστρια, Ἐπιστολαί, ἐκδ. Ἐ. Βétant, τόμ. 1 - 4, Γενεύη 1839, ἑλλην. μετάφρ. Μ. Σχινᾶ, τόμ. Α', Ἀθήνα 1841, σ. 278. Πρβλ. ἀπόψεις Ν. Νικολαΐδου εἰς Ἀρχεῖα Δ. καὶ Γ. Κουντουριώτη, τόμ. 10, σ. 29 - 30.

16. Πρβλ. τί ὑποστήριξε ὁ Κυβερνήτης παλαιότερα (πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴ τῆς Γενικῆς Διοικήσεως, ἄρ. 1, 27 Αὐγ. 1828, πρωτ. : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 117) : «Δὲν ἔδωκα οὐδέποτε εἰς οὐδέναν ὑπάλληλον τὴν ἐξουσίαν νὰ πατήσῃ τὴν μυστικότητα τῆς ἀλληλογραφίας καὶ θέλω νὰ ἐλπίσω ὅτι ὅσοι ὑπάλληλοι ἐνόμισαν ὅτι οὕτω πράττοντες δεικνύουν τὸν ζῆλον των, δὲν θέλουν τολμήσει πλέον νὰ ἀνανεώσουν παρομοίας πράξεις, αἱ ὁποῖαι προφανῶς ἀντικρούουν μὲ τοὺς σκοποὺς τῆς Κυβερνήσεως...».

17. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα γράφει ὁ Φαρμακίδης μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη : «Ἰδοὺ αὐτὸς δὲν ὑπάρχει, τὸ σύστημά του ἀνετράπη καὶ ὁ ἀδελφὸς αἰσχυρῶς ἐκηρμηνίσθη καὶ φεύγει ἐκ τῆς ὕβρισμένης ἀδίκως Ἑλλάδος, συνοδευόμενος ἀπὸ μυρίων καταρῶν καὶ ἀναθεματισμῶν. Εἰς τὴν θαυμασίαν ταύτην μεταβολὴν ἤμουν καὶ ἐγὼ ἐκ τῶν πρώτων συνεργατῶν καὶ κατὰ τι ὁ πρώτος. Ἰδοὺ πῶς ἐκδικήθην τὸ μέρος μου». Βλ. Δ. Σ. Μ π α λ α ν ο υ, «Περικοπαί...», ἐνθ' ἄνωτ., σ. 106. Ὁ Κυβερνήτης ἀρνήθηκε νὰ δεχθῇ τὸ πρωτόκολλο τῆς 10/22 Μαρτ. 1829 ὄχι γιατί φοβόταν μήπως χάσῃ τὸ ἀξίωμά του ἀλλὰ γιατί δὲν συμφωνοῦσε μὲ τὰ περιορισμένα σύνορα πού προβλέπονταν σ' αὐτὸ γιὰ τὸ ἑλληνικὸ κράτος. Βλ. D. C. Fleming, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 89.

ἀπὸ τὸ Πρωτόκλητο Δικαστήριο. Ἔτσι, ὑπηρεσιακὰ πιά, κινήθηκε ἀναφορὰ (Ἰούνιος 1829) τοῦ ἀστυνόμου τῆς Αἰγίνας, ποὺ ἀνέλαβε νὰ διατυπώσῃ τὸ κατηγορητήριο, πρὸς τὸ Πρωτόκλητο Δικαστήριο τῶν Δυτικῶν Σποράδων, τὸ ὁποῖο καλοῦνταν, μετὰ τὴν ἐξέταση τῶν σχετικῶν ἐγγράφων, νὰ «διευθύνῃ τὸ ἀνῆκον ἔνταλμα» πρὸς τὸν Φαρμακίδη¹⁸. Χαρακτηριστικὰ γιὰ τὸν ὑπέρμετρο ζήλο τῶν κυβερνητικῶν ὀργάνων στὰ χρόνια τοῦ Καποδίστρια εἶναι τὰ συμπεράσματα στὰ ὁποῖα κατέληγε ὁ ἀστυνόμος στὸ παραπάνω ἐγγραφοῦ του. Χαρακτήριζε τὸν Φαρμακίδη «ἐγκληματία» γιὰ τέσσερεις κυρίως λόγους: «διὰ τὰς κατὰ τῆς Κυβερνήσεως φανερὰς ὑβρεῖς του», «διὰ τὰς κατὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ ἔθνους ἀποδεδειγμένας συκοφαντίας του», «διὰ τὴν ἀπόκρυφον συνωμοσίαν ἐναντίον τῶν καθεστώτων» καὶ «διὰ τὸ φατριαστικὸν πνεῦμα του ἐναντίον τῆς κοινῆς ἡσυχίας». Τὴν πρώτη κατηγορία στήριζε στὴν πρώτη παράγραφο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Φαρμακίδη, ὅπου τονιζόταν ὅτι ὁ Κεφαλᾶς, σὰν τίμιος, δὲν μπόρεσε νὰ διοριστῇ σὲ ὑπουργεῖο. Τὴ δεύτερη στὴ φράση ὅτι ὁ Κυβερνήτης ἐτοιμαζόταν νὰ ἀντισταθῇ στίς ἀποφάσεις τοῦ πρωτοκόλλου. Τὴν τρίτη στὴ φράση ὅτι κάθε Ἑλληνας πρέπει νὰ πάρῃ «φρόνιμα» μέτρα γιὰ νὰ μὴ συμμετάσχῃ στὴν ἀντίσταση ποὺ παρασκεύαζε ὁ Κυβερνήτης· αὐτὴ ἡ παραίνεση ἦταν γιὰ τὸν ἀστυνόμο κρυφὴ παρακίνηση γιὰ ἀνταρσία καὶ συνωμοσία. Τὴν τέταρτη κατηγορία στήριζε στὴ διαπίστωση ὅτι ὅλη ἡ ἐπιστολὴ διαπνεόταν ἀπὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα. Ὁ ἀστυνόμος τόνισε ἐπίσης τὴν κρίσιμη πολιτικὴ θέση τῆς Ἑλλάδος καθὼς καὶ «τὸ χρέος τῆς Κυβερνήσεως διὰ νὰ μὴν ἀφαιρέσῃ ὁ λαὸς τὸ προσήκον πρὸς τὸν κλῆρον του σέβας»¹⁹.

Μὲ ἔνταλμα τοῦ Πρωτοκλήτου ὁ Φαρμακίδης κλήθηκε στίς Σπέτσες, ὅπου ἦταν ἡ ἔδρα τοῦ δικαστηρίου. Ἐκεῖ, ὅταν ἔφτασε, βρέθηκε «ὑπὸ φύλαξιν ἀστυνομικὴν»²⁰ καὶ ἔτσι δὲν μπόρεσε νὰ παρακολουθήσῃ, ἂν καὶ ἦταν ἐκλεγμένος πληρεξούσιος, τίς ἐργασίες τῆς Δ' Ἐθνοσυνέλευσης²¹. Ἡ προσπάθειά του νὰ ὑποβάλλῃ αἴτηση στὴν Ἐθνοσυνέλευση, γιὰ νὰ τοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ἐκπροσωπήσῃ σ' αὐτὴ τοὺς ἐκλογεῖς του²², δὲν ἐνθαρρύν-

18. Βλ. παραπομπὴ σημ. 13.

19. Αὐτόθι.

20. Πρωτόκλητον Δικαστήριον Δυτικῶν Σποράδων (Σπέτσες) πρὸς Γενικὴ Γραμματεία, ἀρ. 326, 4 Ἰουλ. 1829, πρωτ.: ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 208. Ὁ ἴδιος ὁ Φαρμακίδης λέει γιὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ: «Πρὸ 8 ἡμερῶν ἦλθεν εἰς ἐμὲ ὁ ἀστυνόμος καὶ μ' ἐπροσκάλεσεν εἰς τὸ δικαστήριον εἰς Πέτζας· τοῦ ἔκαμα τὰς παρατηρήσεις μου εἰς τὴν ἄτακτον καὶ παράνομον πρόσκλησιν· ἔκτοτε δὲν μ' εἶπε τίς τίποτε». Κι' ἄλλου: «Σήμερον [19 Ἰουν. 1829] ἀναχωρῶ εἰς Πέτζας κατὰ πρόσκλησιν τοῦ δικαστηρίου». Βλ. Δ. Σ. Μ π α λ ά ν ο υ, «Περικοπαί...», ἐνθ' ἄνωτ., σ. 106.

21. Γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ὤθησαν τὸν Κυβερνήτη νὰ συγκαλέσῃ τὴν Δ' Ἐθνοσυνέλευση, βλ. Τ. Β ο υ ρ ν ᾶ, Ἱστορία τῆς Σύγχρονης Ἑλλάδας, Ἀθήνα 1974, σ. 211 κέξ.

22. Θ. Φαρμακίδης (Σπέτσες) πρὸς Πρωτ. Δικ. Δυτ. Σποράδων (Σπέτσες), 3

θηκε ἀπὸ τὸ δικαστήριον καί, ὥπως φαίνεται, δὲν ἔγινε τελικὰ δεχτὴ ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση, στὴν ὁποία διαβιβάστηκε ἡ σχετικὴ του ἀναφορά²³.

Ἡ δίκη ὁρίστηκε γιὰ τὶς 21 Σεπτεμβρίου 1829 στὸ δημόσιο κατάστημα τοῦ Πρωτοκλήτου Δικαστηρίου τῶν Δυτικῶν Σποράδων, στὶς Σπέτσες. Μὲ βάση τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Φαρμακίδου, τὴν ἀναφορά τοῦ Ἀστυνόμου τῆς Αἰγίνας καὶ τὰ πρακτικὰ τῶν ἀνακρίσεων πού ἐνήργησε τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιον, τὸ δικαστήριον μὲ τὴν ὑπ' ἀριθ. 715 ἀπόφασί του ἔκρινε ἔνοχο τὸν Θεόκλητον Φαρμακίδην γιὰ ἔγκλημα καθοσιώσεως, παρακίνηση σὲ ἀνταρσία καὶ ὕβρεις γιὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Κυβερνήτη, καὶ τὸν καταδίκασε σ' ἓνα χρόνον περιορισμό²⁴. Ὁ Φαρμακίδης τότε μαζὶ μὲ τὸν πιστό του ὑπὸν ὑπὸν Γεώργιον Χλωρὸ «περιορίστηκε» στὴ μονὴ Κατακεκρυμμένης, πού βρισκόταν πάνω ἀπὸ τὸ Ἄργος, στὴν πελασγικὴ Λάρισα. Λίγες μέρες ἀργότερα (29 Σεπτεμβρίου 1829), ζήτησε ἐγγράφως ἀπὸ τὴν

Ἰουλ. 1829, ἀντ., συνημμένο στὸ ὑπ' ἀρ. 326 τῆς 4 Ἰουλ. 1829 : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 208.

23. Πρωτ. Δικ. Δυτ. Σποράδων (Σπέτσες) πρὸς Γραμμ. Ἐπικρατείας, ἀρ. 326, 4 Ἰουλ. 1829, πρωτ. : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 208. Τὸ θέμα, ἂν εἶχαν τὸ δικαίωμα οἱ ὑπόδικοι γιὰ διάφορα ἀδικήματα νὰ ἐκλεγοῦν ἀντιπρόσωποι τῶν ἐπαρχιῶν, ἀπασχόλησε τὴν Κυβέρνηση καὶ τὴν ἴδια τὴν Δ' Ἐθνοσυνέλευση. Βλ. Δ. Πετρούκας (Αἰγίνα) πρὸς Κυβερνήτη, 11 Ἰουν. 1829, πρωτ., καὶ Κυβερνήτης (Ναύπλιο) πρὸς Δ. Πετρούκα, ἀρ. 15686, 15 Ἰουν. 1829, σχ. : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 205. Βλ. καὶ Ἀρχεῖον Κοινότητος Ὑδρας, ἔκδ. Α. Λιγνοῦ, τόμ. 15, Πειραιεύς 1931, σ. 18, 20.

24. Ὁ Σηπλιάδης (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 123) ἀναφέρει ὅτι ἡ ποινὴ τοῦ Φαρμακίδου ἦταν δυὸ χρόνια φυλάκιση. Δυστυχῶς, ἐγγραφα πού ν' ἀναφέρονται εἰδικότερα στὴ δίκη αὐτὴ — πρακτικὰ, ἀπόφαση καὶ ὅ,τι ἄλλο — δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ. Ἔτσι οἱ πληροφορίες προέρχονται ἀπὸ μεταγενέστερα ἐγγραφα τοῦ Ἀνεκκλήτου Δικαστηρίου καὶ ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ συνηγόρου τοῦ Φαρμακίδου στὴ δεύτερη δίκη του. Βλ. παραπομπὴ σημ. 35 καὶ ἐγγραφα 2 καὶ 3 τοῦ παραρτήματος.

Πρόεδρος τοῦ Πρωτοκλήτου ἦταν ὁ Νικ. Γερακάρης. Πάρεδροι ὁ Α. Κριεζῆς καὶ ὁ Α. Μαργέλλος (βλ. ὑπογραφὲς στὸ ἐγγραφο ὑπ' ἀρ. 326 τῆς σημ. 23). Τὸ ἔγκλημα καθοσιώσεως, πού σήμερὰ ἐπεκράτησε νὰ λέγεται ἔγκλημα ἐσχάτης προδοσίας (βλ. ἀρθρ. 134 τοῦ Ποιν. Κώδικος), ἀναφέρεται στὸ «Ἀπάνθισμα τῶν Ἐγκληματικῶν τῆς Β' τῶν Ἑλλήνων Ἐθνικῆς Συνελεύσεως» (1823). Βλ. Κ. Κωστῆ, Ἑρμηνεῖα τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύοντος Ποινικοῦ Νόμου, τόμ. Α', Ἀθήνα 1926, σ. 2. Τὸ κείμενον τοῦ «Ἀπανθίσματος» βλ. εἰς Γ. Δημακοπούλου, «Κώδιξ τῶν Νόμων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως 1822 - 1828», Ἑπετ. Κέντρου Ἑρεῦνης Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 10 - 11 (1963 - 1964), Ἀθήνα 1966, σ. 129 - 140. Εἶναι ἀπορίας ἄξιο τὸ γεγονὸς ὅτι κανεὶς κρατικὸς ὑπάλληλος, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Χ. Κλονάρη ἀργότερα, δὲν ἀντέδρασε στὴν παραβίαση κλειστῆς ἰδιωτικῆς ἐπιστολῆς οὔτε οἱ δικαστὲς διαμαρτυρήθηκαν γιὰ τὴν ἐπέμβαση τοῦ Κυβερνήτη στὶς ἀρμοδιότητές τους, πού ἔβαζε σὲ κίνδυνον τὴν κατοχυρωμένη ἀπὸ τὸ σύνταγμα ἀνεξαρτησία τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας. Ἡ ἀτιμόσφαιρα πού δημιουργήσε ὁ ἴδιος ὁ Κυβερνήτης καὶ οἱ συνεχεῖς προσωπικὲς του παρεμβάσεις εἶναι ἡ μόνη δικαιολογία πού εἰσταθεῖ γιὰ τὶς παραβάσεις αὐτῆς τῶν κρατικῶν ὀργάνων.

Γραμματεία Δικαιοσύνης την αποφυλάκισή του²⁵. Ὁ Κυβερνήτης, πού εἰδοποιήθηκε σχετικά, ὑπέδειξε τὴν παραπομπή τῆς αἴτησης τοῦ Φαρμακίδη στὸ ἀναμενόμενο νὰ λειτουργήσῃ Ἀνεκκλήτο Κριτήριον²⁶.

Στὸ διάστημα πού μεσολάβησε ἀπὸ τὴν καταδίκη του στὸ Πρωτόκλητο ὡς τὴ νέα ἐκδίκαση τῆς ὑπόθεσης ἀπὸ τὸ Ἀνεκκλήτο, ὁ Φαρμακίδης, ἂν καὶ περιορισμένος στὸ μοναστήρι, συνέχισε νὰ κατακρίνῃ τὸν Ἰω. Καποδίστρια. Οἱ δυσμενεῖς κρίσεις του γιὰ τὸν τελευταῖο προκάλεσαν τὴν ἀντίδραση τῶν μοναχῶν καὶ τὴν ἐπέμβαση τοῦ Ἐκτάκτου Ἐπιτρόπου Ἀργολίδος Κ. Ράδου, ὁ ὁποῖος διέταξε τὸν ἀστυνόμο τοῦ Ἀργους νὰ ἐνεργήσῃ τὶς σχετικὲς ἀνακρίσεις²⁷.

Μόλις στὶς 27 Νοεμβρίου 1829 ἄρχισε τὶς ἐργασίες του τὸ Ἀνεκκλήτο Δικαστήριον²⁸. Ὅταν ἔφτασε σ' αὐτὸ ἡ ἔφεση τοῦ Φαρμακίδη, ὁ Δημόσιος Συνήγορος Χριστόδουλος Κλονάρης βρέθηκε σὲ πολὺ δύσκολη θέση, γιατί ἦταν φίλος μὲ τὸν λόγιο κληρικό. Ἐπίμονα τότε ζήτησε τὴν «ἐξαίρεσή» του²⁹ ἀπὸ τὴ δίκη αὐτή. Τελικὰ τὸ πέτυχε καὶ ἀντικαταστάτης του στὴ δίκη τοῦ Φαρμακίδη διορίστηκε ὁ Γ. Α. Ράλλης, στὸν ὁποῖο διαβιβάστηκε ὅλη ἡ σχετικὴ δικογραφία καθὼς καὶ τὰ νέα ἐπιβαρυντικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Φαρμακίδη, πού προέκυψαν ἀπὸ τὶς ἀνακρίσεις τοῦ Ἐκτάκτου Ἐπιτρόπου Ἀργολίδος³⁰. Συνήγορος τοῦ Φαρμακίδη

25. Δ η μ. Γ. Σ ε ρ ε μ έ τ η, Ἡ δικαιοσύνη ἐπὶ Καποδίστρια, Ἀθήνα 1959, σ. 109 κέξ.

26. Αὐτόθι, σ. 111. Ἡ ἔφεση τοῦ Φαρμακίδη ἔγινε στὶς 16 Ὀκτ. 1829.

27. Ὁ Φαρμακίδης μεταξύ ἄλλων εἶπε ὅτι ὁ Κυβερνήτης πλήρωσε τοὺς πληρεξουσίους στὴ Δ' Ἐθνοσυνέλευση γιὰ νὰ μὴν ἔχουν ἀντίθετη γνώμη. Βλ. «Ἐξέταση» μοναχοῦ Πολυκάρπου, ἀρ. 53, 29 Δεκ. 1829, ἀντ., συνημμένο στὸ : Ἐκτ. Ἐπίτροπος Ἀργολίδος (Ναύπλιο) πρὸς Κυβέρνηση, ἀρ. 4463, 3 Ἰαν. 1830, πρωτ. : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56. Βλ. αὐτόθι : Ἐγγραφο [τῆς Γραμμ. Δικαιοσύνης] πρὸς τὸν Ἐκτ. Ἐπίτρ. Ἀργολίδος, 5 Ἰαν. 1830, σχ. : «Ἐξέταση» ἡγουμένου τῆς μονῆς Κατακεκρυμμένης, ἀρ. 54, 8 Ἰαν. 1830, ἀντ. συνημμένο στὸ : Ἐκτ. Ἐπίτρ. Ἀργολίδος (Ναύπλιο) πρὸς Κυβέρνηση, ἀρ. 4540, 11 Ἰαν. 1830, πρωτ. : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56.

28. Γιὰ τὴν ἱδρυση τοῦ Ἀνεκκλήτου βλ. διάταγμα ἀρ. 9469 τῆς 18 Φεβρ. 1829 εἰς «Γεν. Ἐφημερίδα», ἀρ. 25 (27 Μαρτ. 1829), σ. 95. Ἐδρα εἶχε τὸ Ἄργος καὶ πρῶτο Πρόεδρο τὸν Πανούτσο Νοταρᾶ. Τὴ θέση Δημοσίου Συνηγόρου κατέλαβε ὁ Χριστόδουλος Κλονάρης. Βλ. τὸν ἐναρκτήριο λόγο τοῦ τελευταίου εἰς : Ἰ. Β ι σ β ί ζ η, «Ἡ πρώτη ἐν Ἑλλάδι Εἰσαγγελικὴ ἀγόρευσις», Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου τῆς Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, τεύχ. 5 (1954) 144 - 149.

29. Χρ. Κλονάρης (Ἄργος) πρὸς Ἐγκληματικὸ Τμήμα τοῦ Ἀνεκκλήτου Κριτηρίου (Ἄργος), 27 Δεκ. 1829, ἀντ. ἀπόφαση ἀρ. 13 τοῦ παραπάνω δικαστηρίου, 4 Ἰαν. 1830, ἀντ., συνημμένα καὶ τὰ δυὸ στὸ : Ἐγκληματικὸ Τμήμα Ἀνεκκλήτου Κριτηρίου (Ἄργος) πρὸς Γραμμ. Δικαίου, ἀρ. 48, 4 Ἰαν. 1830, ἀντ. : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56.

30. Γραμμ. τῆς Δικαιοσύνης (Ναύπλιο) πρὸς Γ. Α. Ράλλη, 7 Φεβρ. 1830, σχ. : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56.

ὀρίστηκε ὁ Δημήτριος Σοῦτσος³¹.

Στις 7 Μαρτίου 1830 ἐγίνε ἡ δίκη στὸ Ἀνεκκλήτο Δικαστήριο τοῦ Ἀργους. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κοινοῦ ἦταν μεγάλο, γιατί στὴ δίκη αὐτὴ κρινόταν κατὰ κάποιο τρόπο καὶ τὸ καθεστῶς τοῦ Κυβερνήτη. Πρῶτος μίλησε ὁ Δημήτριος Σοῦτσος καὶ στὴν ἀγόρευσὶ του, ποὺ χαρακτηρίστηκε σὰν ὁ πρῶτος δικανικὸς λόγος στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα³², ὑποστήριξε ὅτι ἀποτελεῖ «ἔσχατον βαθμὸν τῆς καταφρονήσεως τῶν συνταγματικῶν καὶ ἐγκληματικῶν νόμων» ἡ χρησιμοποίηση τοῦ περιεχομένου ἰδιωτικῆς ἐπιστολῆς, ποὺ παραβιάστηκε, γιὰ τὴ θεμελίωση κατηγορίας. Ἀπέδωσε τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν παραπάνω πράξη ὅχι στὸν Κυβερνήτη, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ σύνταγμα (ἄρθρο 103) ἦταν ἀνεύθυνος καὶ ἀπαραβιάστος, ἀλλὰ στοὺς κυβερνητικοὺς ἐκείνους ὑπαλλήλους ποὺ «δὲν ἐροῦριοῦν νὰ μεταχειρίζονται τὰ πλέον οὐτιδανὰ μέσα διὰ νὰ ἀρέσουν εἰς τοὺς δυνατοὺς τῆς ἡμέρας».

Ἀναφερόμενος στὸ κατηγορητήριο ὁ Σοῦτσος προσπάθησε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἦταν νομικὰ ἀνυπόστατη ἡ κατηγορία ὅτι ὁ Φαρμακίδης ἐξύβρισε τὸν Κυβερνήτη, γιατί κι' ἂν ἀκόμα «ἐγράφοντο σαφέστατα ἔβρεις κατὰ τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὸ μερικόν, ἐσφραγισμένον γράμμα του, πάλιν δὲν ὑπέκειτο εἰς ἐγκληματικὴν καταδίωξιν, οὔτε εἰς καταδίκην», ἀφοῦ τὸ ἀπαρβιάστο τοῦ ἀπορρήτου τῶν ἐπιστολῶν προστατευόταν ἀπὸ τὸ σύνταγμα καὶ τοὺς ποινικοὺς νόμους. Ἀντέκρουσε σὰν ἀνύπαρκτη καὶ τὴ δεύτερη κατηγορία, ὅτι δηλαδὴ ὁ Φαρμακίδης διέπραξε ἐγκλημα καθοσιώσεως, μὲ τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι τέτοιο ἐγκλημα δὲν προβλεπόταν ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ νομοθεσία καὶ κατὰ συνέπεια δὲν μπορούσε τὸ δικαστήριο νὰ δεχτῇ παρόμοια κατηγορία. Ἡ τρίτη κατηγορία κατὰ τοῦ Φαρμακίδου, ὅτι δηλαδὴ παρὰ κίνησε τοὺς Ἕλληνες σὲ ἀνταρσία, ἀνασκευάστηκε μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ φράση «Λέγεται ὅτι ὁ Κυβερνήτης παρασκευάζεται εἰς ἀντίστασιν»... καὶ πρέπει νὰ λάβῃ ἕκαστος Ἕλληνα φρόνιμα μέτρα καὶ νὰ πράξῃ κατὰ τὸ κοινὸν συμφέρον» ἦταν ἀπλῶς ἐκφραση σκέψεων καὶ φρονημάτων, γιὰ τὰ ὁποῖα κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ τιμωρηθῇ, ὅταν μάλιστα ἔχουν διατυπωθῇ σὲ ἰδιωτικὴ καὶ σφραγισμένη ἐπιστολή. Ὁ Σοῦτσος, τελειώνοντας, κάλεσε τὸ δικαστήριο νὰ σεβαστῇ τοὺς νόμους τοῦ κράτους καὶ κυρίως τοὺς συνταγματικούς, γιατί, «ὅταν αὐτοὶ καταπατηθοῦν, δὲν ὑπάρχει πλέον ἐλευθερία, δὲν ὑπάρχει πλέον ἀσφάλεια καὶ, τὸ χειρότερον, ἐκλείπει καὶ αὐτὴ ἡ ἰδέα τῆς ἀσφαλείας...»³³.

Στὸ λόγο τοῦ ὁ Δημόσιος Συνήγορος Γ. Α. Ράλλης ὑποστήριξε ὅτι

31. Ἀνεκκλήτο Δικαστήριο, Τμῆμα Α' (Ἀργος) πρὸς Δ. Σοῦτσο, ἀρ. 39, 11 Φεβρ. 1830, ἀντ., συνημμένο στὸ ὑπ' ἀρ. 2 (10 Μαρτ. 1830) ἐγγραφο τοῦ Γ. Α. Ράλλη (βλ. σημ. 40) : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56.

32. Δ. Πετρακάκου, Κοινοβουλευτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Α', Ἀθῆνα 1935, σ. 431.

33. Βλ. παράρτημα ἀρ. 2.

ὀρθά ἡ Κυβέρνηση ἔπραξε στήν περίπτωση τοῦ Φαρμακίδη, γιατί πρέπει νά παίρνωται ἀπό τήν Πολιτεία προληπτικά μέτρα πού θά ἐμποδίσουν τή δημιουργία μεγάλου ἀριθμοῦ ἀντιφρονούντων· ἂν ἡ Κυβέρνηση δέν ἔπαιρνε τὰ παραπάνω μέτρα, θά ἦταν ἀναγκασμένη ἀργότερα νά καταφύγῃ σέ μεθόδους δραστικότερες. Χαρακτήρισε τόν Φαρμακίδη σάν ὕβριστή, συκοφάντη, φατριαστή καί ἀντάρτη. "Αν καί παραδέχτηκε ὅτι οἱ νόμοι προστατεύουν τὸ δικαίωμα τῶν πολιτῶν νά κοινοποιοῦν μὲ ἐπιστολές τὰ φρονήματά τους, παρόλα αὐτὰ πρόσθεσε ὅτι ἡ μυστικότητα ὄχι μόνο δέν αἶρει τὸ ἀξιοπoiνο τῶν κοινοποιουμένων ἀλλὰ τὸ αὐξάνει. Ἐπικαλέστηκε τὴν ἀρχή, ὅτι «*ἡ ἀνάγκη εἶναι ὁ μεγαλύτερος νόμος τοῦ ἀνθρώπου*», γιὰ νά τονίσῃ ὅτι γιὰ τὸ κοινὸ συμφέρον ἐπιτρέπεται ἡ παραβίαση τῆς μυστικότητας τῶν ἐπιστολῶν. Μεγάλο μέρος τῆς ἀγόρευσής του ἀφιέρωσε σὲ ἐπαίνους γιὰ τὸν Κυβερνήτη καί τὸ ἔργο του. Μίλησε γιὰ τίς ὀλέθριες φατρίες πού ὀδήγησαν τοὺς Ἑλλήνες σὲ ἀδιέξοδο καί γιὰ τὴ λυτρωτικὴ ἐμφάνιση τοῦ Κυβερνήτη. Εἶπε ὅτι ἦταν ὕβρις νά ὑποστηρίζεται, ὅπως ἔκανε ὁ Φαρμακίδης, ὅτι ὁ Ἰω. Καποδίστριας «*ἤμπορεῖ νά ἔχῃ συμφέροντα παρὰ τοῦ Ἔθνους*», ἐνῶ θυσιάσε γιὰ τὸ Ἔθνος τὴν περιουσία του καί τὴν υἱεία του. Ἦταν συνεπῶς ἔνοχος ὁποῖος ἀντιτασσόταν στὸ σωτήριο ἔργο του. Τελειώνοντας ὁ Δημόσιος Συνήγορος ἔφερε σὲ δίλημμα τοὺς δικαστές. «*Ἐχετε*», εἶπε, «*νὰ ἀποφασίσετε σήμερον ἀναμέσον ἑνὸς πολίτου ὅστις παρέβη τὰ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν χρέη του καὶ ἀναμέσον αὐτῆς τῆς Κυβερνήσεως*»³⁴.

Στις 8 Μαρτίου δημοσιεύτηκε ἡ ὑπ' ἀρ. 36 ἀπόφαση τοῦ Ἀνεκκλήτου. Στὸ σκεπτικὸ της ἀναφερόταν ὅτι τὸ δικαστήριό ἔκρινε: «*Ὅτι τὰ ἐμπεριεχόμενα εἰς ἐπιστολὴν ἐσφραγισμένην εἶναι μυστικὴ παρακαταθήκη καὶ ... ἔχουν τὸν χαρακτήρα τῶν στοχασμῶν. ... Ὅτι ὁ Θ. Φαρμακίδης, ἐξηγούμενος δι' ἐσφραγισμένης ἐπιστολῆς πρὸς φίλον του, δέν παρέβη κανένα ἀπὸ τοὺς καθεστῶτας νόμους, ἐπειδὴ τὸ 26 ἄρθρον τοῦ συντάγματος ἐννοεῖ ὄχι τοὺς γραπτοὺς ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ τοὺς γραπτοὺς καὶ ἐν ταυτῷ δημοσιευομένους λόγους. Ὅτι μ' ὅλον τοῦτο εἰς τὰς περιστάσεις καθ' ἃς ἐγράφη ἡ ἐπιστολή, ἦτο χρέος τιμίον καὶ ἡσύχον πολίτου νὰ προσέχῃ ὥστε νὰ μὴν ἐκθέτῃ εἰς γραφὴν τοιαύτας ιδέας διὰ τὸν κίνδυνον... μήπως δημοσιευθεῖσαι ἤθελον προξενήσῃ σκάνδαλον καὶ κοινὴν δυσαρέσκειαν...* Ὅτι ἐλλείπει τοῦ χρέους τούτου, ὁ Θ. Φαρμακίδης... δέν ἔχει νὰ μέμφεται ἄλλον παρὰ τὸν ἑαυτὸν του μόνον. Διὰ ταῦτα δέν εὐρίσκει τὸν Θ. Φαρμακίδην ἔνοχον τοῦ ἐγκλήματος, ἀλλὰ ὑπεύθυνον πταίσματος, ὡς ἀνωτέρω. Ὅθεν ἀποφασίζει τὴν ἀναίρεσιν τῆς ἀποφάσεως τοῦ Πρωτοκλήτου Δικαστηρίου τῶν Ἀντικῶν Σποράδων... Α' Νὰ εἶναι ἀπολελυμένος ὁ Θ. Φαρμακίδης τῆς ἐγ-

34. Βλ. παράρτημα ἀρ. 3.

κληματικῆς κατηγορίας. Β' Ὁ περιορισμὸς τὸν ὁποῖον μέχρι τοῦδε ὑπέφερε νὰ ἐννοεῖται ὡς ἱκανὴ ἐπιδιόρθωσις τοῦ προειρημένου πταίσματος...»³⁵. Ὁ Φαρμακίδης ὑποχρεωνόταν ἐπίσης νὰ πληρώσῃ τὰ δικαστικὰ ἔξοδα ³⁶.

Ἀφοῦ ἐξέδωσαν τὴν ἀπόφαση, οἱ δικαστὲς παρέμειναν μόνοι τους γιὰ νὰ λάβουν θέση στὰ ὅσα ὁ Δημ. Σούτσος ἀνάφερε στὸ τέλος τοῦ λόγου του. Ὁ συνήγορος εἶχε πεῖ πὼς οἱ γενναῖοι στρατιῶτες ποὺ πολέμησαν τοὺς Τούρκους τόσα χρόνια γιὰ τὴ δημιουργία ἐνὸς ἐλεύθερου καὶ ἐννοούμενου κράτους, βλέποντας ὅτι οἱ νόμοι παραβιάζονταν καὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχε ἀσφάλεια στὴν πατρίδα τους, «ἐπρόκεινον νὰ ἐνωθοῦν μὲ τοὺς ἐχθροὺς τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος», ἐνῶ οἱ ναῦτες «ἔφυγον μακρὰν... καὶ ὑπῆγον εἰς τὸ βάθος τῆς Κωνσταντινουπόλεως»³⁷. Μὲ τὴν ὑπ' ἀρ. 38 ἀπόφασή του τὸ Ἀνεκκλήτο ἀποφάνθηκε πὼς ἂν λίγοι στρατιῶτες ἔφυγαν πρὸς τοὺς Τούρκους, γιὰ νὰ μὴ λογοδοτήσουν γιὰ τυχόν κακουργήματα ποὺ διέπραξαν στὸν Ἀγώνα, καὶ ἂν μερικοὶ ναῦτες πῆγαν στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ βροῦν πόρους ζωῆς, «δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι παρεκινήθησαν εἰς τοῦτο ἀπὸ τοιαύτας αἰτίας, ὁποίας οἱ λόγοι τοῦ Συνηγόρου ἀποδίδουν». Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ τὸ δικαστήριον ἀποδοκίμασε τὴ σχετικὴ παράγραφο τοῦ λόγου τοῦ Σούτσου, παραδέχτηκε ὁμως ὅτι, κατὰ τ' ἄλλα, ὁ συνήγορος «μὲ δικανικὴν ἀξιότητά ἐξετέλεσε τὰ καθήκοντά του». Ἡ ἀπόφαση αὐτὴ ἀνακοινώθηκε στὸν Σούτσο στὶς 9 Μαρτίου 1830 ³⁸.

Ὁ Δημόσιος Συνήγορος μὲ ἀναφορά του πρὸς τὴ Γραμματεία τῆς Δικαιοσύνης δὲν ἔκρυψε τὴν ἀπογοήτευσή του γιὰ τὴν ἀθωωτικὴ ἀπόφαση τοῦ δικαστηρίου ³⁹. ἔστειλε καὶ ἀντίγραφα τῶν σχετικῶν ἐγγράφων ⁴⁰.

Ἔτσι ἐκλείσει ἡ ὑπόθεση Φαρμακίδου ποὺ «συντετέλεσε πολὺ εἰς τὴν καθιέρωσιν τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀπαραβιάστου τῶν ἐπιστολῶν» ⁴¹.

35. Ἀπόφαση ἀρ. 36 τοῦ Α' Τμήματος τοῦ Ἀνεκκλήτου Κριτηρίου, 8 Μαρτ. 1830, ἀντ., συνημμένο στὸ ὑπ' ἀρ. 2 (10 Μαρτ. 1830) ἐγγράφο τοῦ Γ. Α. Ράλλης (βλ. σημ. 40) : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56. Πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου ἦταν ὁ Π. Νοταρᾶς, Συνδικαστὲς οἱ Μ. Α. Καίρης, Κ. Κωνσταντόπουλος καὶ Γ. Πραϊδης. Πάρεδροι οἱ Ν. Ζεγγίνης καὶ Θ. Μοθωνιός. Γραμματέας ὁ Γ. Σκουφός.

36. Αὐτόθι.

37. Βλ. παράρτημα ἀρ. 2.

38. Εἶναι συνημμένη στὸ λόγο τοῦ Σούτσου.

39. Γ. Α. Ράλλης (Ἄργος) πρὸς Γραμματεία Δικαιοσύνης, ἀρ. 1, 9 Μαρτ. 1830, πρωτ. : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56. Ὁ Ράλλης ἀνέφερε ἐπίσης «ὅτι εἰς ταύτην τὴν ὑπόθεσιν παρεβιάσθη τὸ 87 ἄρθρον τῆς ἐνεστώσης Ἑγκληματικῆς Διαδικασίας, καὶ ὅτι οἱ δικασταὶ ἐξῆλθον ἀπὸ τὸ οἶκημα τοῦ συμβουλίου, πρὶν ἀποφασίσωσιν. Ἡ ἀπόφασις ἐξεδόθη μετὰ μίαν ἡμέραν».

40. Γ. Α. Ράλλης (Ἄργος) πρὸς Γραμματεία Δικαιοσύνης, ἀρ. 2, 10 Μαρτ. 1830, καὶ ἀρ. 3, 11 Μαρτ. 1830, πρωτ. : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56.

41. Δ. Σ. Μ π α λ ἄ ν ο υ, Θεόκλητος Φαρμακίδης, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 20,

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΩΝ*

Ἀρ. 1

Ἐπιστολὴ Θ. Φαρμακίδου πρὸς Μπενιζέλο Ροῦφο

7 Μαΐου 1829, ἀντ., συνημμένο στὸ ὑπ' ἀρ. 12803 (25 Μαΐου 1829) ἔγγραφο τοῦ Ἰω. Καποδίστρια πρὸς τὸ Ὑπουργ. Συμβούλιο : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 202

Λαμβάνω τὸ θάρρος νὰ συστήσω εἰς τὴν ἀγάπην σου τὸν κύριον Κ. Κεφαλᾶν, Κεφαλλῆνα, νέον ἐλλόγιμον καὶ τίμιον, ἐρχόμενον εἰς Πάτρας. Ὁ νέος εὐρίσκεται ἀπὸ πολλοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ὥς τίμιος ἐστάθη ἀτυχῆς καὶ δὲν ἐστάθη δυνατόν νὰ διορισθῇ καὶ αὐτὸς εἰς μικρόν τι ὑπουργημα. Προσπάτευσέ τον καὶ σὺνδραμέ τον εἰς ὅ,τι δίκαιον καὶ τίμιον.

Ἔμαθες βέβαια μέχρι τοῦδε τὰ διατρέχοντα νέα, ἥτοι τὰ περὶ τοῦ νέου πρωτοκόλλου, τοῦ ἀπὸ 10/22 Μαρτίου. Πρωτόκολλον διαδέχεται πρωτόκολλον καὶ πάλιν τίποτε ὠρισμένον, ἐπειδὴ τὸ πᾶν σχεδὸν κρέμαται ἀπὸ τὸν Σουλτάνον. Κατὰ τὸ νέον πρωτόκολλον διορίζονται τὰ ὄρια ἀπὸ Φτελιὸν μέχρι τοῦ Μακρυνόρου, ἀλλὰ δέχεται ὁ Σουλτάνος; Καὶ κατὰ δυστυχίαν κρέμαται πολὺ ἀπὸ αὐτόν. Διορίζεται ὁ φόρος εἰς 100 χιλ. τάλληρα, ἀλλὰ στέργει ὁ Σουλτάνος; Λέγεται εἰς τὸ νέον πρωτόκολλον ὅτι θέλει ἐκλεχθῇ ἄρχων ἢ ἡγεμὼν τῶν Ἑλλήνων χριστιανός, μὴ ἀνῆκων εἰς καμμίαν τῶν τριῶν συμμάχων δυνάμεων, καὶ ἢ Ἑλλὰς θέλει κυβερνᾶσθαι παρὰ τοῦ ἡγεμόνος κατὰ διαδοχὴν καὶ θέλει ἀπολαμβάνει ἐλευθερίαν θρησκευτικὴν καὶ ἐμπορικὴν, περὶ δὲ τοῦ λοιποῦ εἵδους τῆς Κυβερνήσεως ἐκφράζεται ἀσαφῶς καὶ δὲν δίδει μεγάλας ἐλπίδας ἐλευθερίας. Ἡ ἰδιοκτησία τῶν Τούρκων θέλει ἀποζημιωθῇ καὶ ἡ ἐκτίμησις τῆς ἀποζημιώσεως θέλει ἀποφασισθῇ ἀπὸ ἐπιτροπὴν σύμμικτον ἀπὸ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων. Θέλει κηρυχθῇ ἀμνηστία καθολικὴ ἀπὸ μέρος τοῦ Σουλτάνου. Ὅσοι Ἕλληνες, κάτοικοι τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος ἢ τῆς Τουρκίας, θέλουν νὰ μετοικήσωσιν, ἥτοι εἰς τὸ ἐν

* Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐγγράφων τὰ ὀρθογραφικὰ σφάλματα διορθώθηκαν σιωπηρῶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὰς περιπτώσεις ποὺ εἶναι ἀντιληπτὰ καὶ ἀκουστικῶς. Ἀναπτύχθηκαν ἐντὸς παρενθέσεως οἱ βραχυγραφίες· δὲν ἀναπτύχθηκαν οἱ συγκεκριμένες λέξεις. Διορθώθηκαν ἡ στίξις καὶ σὲ ἐλάχιστες περιπτώσεις ἡ παραγραφοποίηση τοῦ κειμένου.

μέρος ἢ / εἰς τὸ ἄλλο, ὑποχρεώνονται εἰς ἐνὸς χρόνου διάστημα νὰ πωλήσωσι τὰ κτήματά των καὶ νὰ μετοικήσωσιν.

Ἄμα στέρξη ὁ Σουλτάνος εἰς διαπραγμάτευσιν, θέλει κηρυχθῇ ἀνακωχή. Ἄλλ', ὡς εἶπα, τὸ πᾶν σχεδὸν κρέμαται ἀπὸ τὸν Σουλτάνον, διότι κατὰ τὸ νέον πρωτόκολλον δύναται νὰ κάμῃ παρατηρήσεις καὶ τὰς παρατηρήσεις αὐτὰς θέλει σκεφθῇ καὶ ζυγίσει ἐκάστη τῶν τριῶν δυνάμεων ἰδιαιτέρως καὶ θέλει δώσει γνώμην. Οἱ πρέσβεις διατάττονται νὰ τελειώσωσιν ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον, πλὴν, ὡς φαίνεται, τὸ πρᾶγμα θέλει προχωρήσει εἰς μάκρος καὶ πρὸ τῆς ρωσικῆς εἰρήνης ἴσως δὲν τελειώσει ἡ ἑλληνικὴ.

Ἄν καὶ τὸ πρωτόκολλον δὲν ἐκφράζεται ὀρισμένως περὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἡγεμόνος, εἶναι βέβαιον ὅμως καὶ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ὁ νῦν Κυβερνήτης δὲν μένει ἡγεμὼν διὰ πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς λόγους. Τίς θέλει εἶναι ὁ μέλλον, ἄδηλον εἰς ἡμᾶς μέχρι τοῦδε. Λέγεται ὅτι ὁ Κυβερνήτης παρασκευάζεται εἰς ἀντίστασιν, ἀλλὰ διὰ τούτου δὲν θέλει ὠφελῇσιν τὸν ἑαυτὸν του καὶ εἶναι κίνδυνος μὴ βλάβῃ ἡμᾶς, ἂν ἀνοήτως ἐμπλεχθῶμεν εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὸς μελετᾷ νὰ κάμῃ ἀντίστασιν, καὶ πρέπει νὰ λάβῃ ἕκαστος Ἑλλήν φρόνιμα μέτρα καὶ νὰ πράξῃ κατὰ τὸ κοινὸν συμφέρον. Ἐνῶ ὁ λόγος εἶναι περὶ Ἑλλάδος, οἱ Ἕλληνες δὲν ἐρωτῶνται. Τοῦτο ἔχει καὶ καλὸν καὶ κακόν, ὡς ἕκαστος ἡμπορεῖ νὰ κρίνῃ. Τρεῖς δυνάμεις μεγάλως βουλεύονται καὶ ἐνεργοῦσιν ὑπὲρ Ἑλλάδος. Ἡ Ἑλλάς χάνεται ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ πρέπει νὰ προσμένῃ τὴν ἀπόφασιν τῆς τύχης της ἀπὸ ἐκείνας. Ἄν αὗται ἀποφασίσωσι καλὰ, εὐδαιμονεῖ[ς] ἡ Ἑλλάς. Ἄν / κακά, κακοδαιμονεῖ[ς]. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν καὶ τὸ ἄλλο θέλει προέλθῃ ἐξωθεν. Εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς δὲν μένει.

Οἱ πρέσβεις ἐμελλον νὰ ἀναχωρήσωσιν ἀπὸ Νεαπόλεως τὴν 3/15 τοῦ Μαΐου. Κατὰ τὴν διὰ τοῦ Αἰγαίου Πελάγους διάβασιν των ἴσως μάθωμεν κάτι μερικώτερον καὶ ὀριστικώτερον, καὶ μάλιστα περὶ τοῦ μέλλοντος ἡγεμόνος. Πρὸ τῆς ἀνακωχῆς ἡμποροῦμεν νὰ κατορθώσωμεν καὶ ἄλλα καλὰ εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα. Ἐπίσταν οἱ ἡμέτεροι τὸν Ἀνηφορίτην καὶ ἔκοψαν οὕτως τὴν κοινωνίαν τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Εὐβοίᾳ Τούρκων, καὶ ἂν ὀγλήγορα ἐλευθερωθῇ τὸ Μεσολόγγιον, ἐλευθερώνονται καὶ ἄλλα στρατεύματα καὶ οὕτως πολιορκοῦμεν Ἀθήνας καὶ Εὐρίπον στενότερον, προτοῦ οἱ ἐν αὐτοῖς ἐχθροὶ ἐμβάσωσι νέας ζωοτροφίας. Ὅσα περισσότερα μέρη ἐλευθερώνομεν εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, τόσῳ περισσότερον εὐκολύνομεν τὰς μελλούσας διαπραγματεύσεις περὶ τῶν ὀρίων. Ὁ Σουλτάνος δυσκολεῖται νὰ παραχωρήσῃ φρούρια εἰς τὰς χεῖρας του εὐρισκόμενα, ἀναγκάζεται ὅμως νὰ ἐνδώσῃ, ὅταν δὲν ὀρίζῃ τι. Ἡ Κρήτη, Σάμος καὶ τινες ἄλλαι νῆσοι

ἀποκλείονται καὶ οὔτε γίνεται λόγος περὶ αὐτῶν εἰς τὸ νέον πρωτόκολλον.

Ὅ,τι ἔχει νὰ γενῇ, εἴθε νὰ γενῇ μίαν ὥραν πρωτότερον, διὰ νὰ ἡσυχάσῃ ὁ κόσμος καὶ νὰ ἴδῃ ἕκαστος τὴν τύχην του. Τὸ προσωρινὸν καὶ ἀβέβαιον καὶ ἀσταθὲς πάντοτε κακόν. Ἀντὶ τοῦ Λαφερροναί¹, Μινίστρου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας, ἐδιωρίσθη ἄλλος, τὸν ὁποῖον ἀγνοῶ τ' ὄνομα. Λέγεται ὅτι εἶναι ἱκανὸς νὰ συμβιβάξῃ γνώμας καὶ νὰ μετριάξῃ φατρίας καὶ νὰ εὐχαριστῇ ὅλους.

Ταῦτα ἐν συντόμῳ καὶ ἀπὸ μέρους μου, ἂν καὶ τὰ ἡξεύρης ἤδη. Εὐδαιμόνει καὶ ἀγάπα τὸν ἀγαπῶντα καὶ τιμῶντα σε ὡς χρηστὸν καὶ ἀνθρώπον καὶ πολίτην.

Ἐξ Αἰγίνης 1829 Μαΐου 7.

Ἄρ. 2

Λόγος Δημητρίου Σούτσου

7 Μαρτ. 1830, ἀντ. : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56

Κύριοι Κριταί !

Ἡ προκειμένη κρίσις, περὶ τῆς ὁποίας σήμερον μέλλετε νὰ δώσετε τὴν ψήφον σας, ἐλκύει τὴν προσοχὴν ὄχι μόνον τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὅλου τοῦ φωτισμένου κόσμου. Ὁ χαρακτήρ τοῦ κατηγορουμένου καὶ ἡ φύσις τῆς ὑποθέσεως εἶναι αἰτία τοῦτου.

Ὁ κατηγορούμενος κύριος Θεόκλητος Φαρμακίδης εἶναι σεβάσμιος λειτουργὸς τοῦ θεοῦ, γνωστὸς καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Εὐρώπην, ὅπου διέτριψε πολλοὺς χρόνους, διὰ τὴν τιμιότητά του, διὰ τὰ φῶτα του καὶ διὰ τὸν πρὸς τὴν πατρίδα ζῆλον του. Ἀντικείμενον τῶν σκέψεων καὶ τῶν πράξεων του ἔχων πάντοτε τὴν μετάδοσιν τῶν φώτων, τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ὠφέλειαν τῶν συμπατριωτῶν του, εἰς ταῦτα ἐνησχολήθη ἀδιακόπως ἐκ νεαρᾶς του ἡλικίας. Μὴ ἀρκεσθεὶς νὰ διδάσκῃ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ καὶ τὰ πρὸς τὴν κοινωνίαν χρῆμα τῶν εἰς τοὺς ἐν Βιέννῃ ὁμοθρήσκους του, ἐπεχειρίσθη καὶ ἐξηκολούθησεν ἀρκετὸν καιρὸν τὴν ἔκδοσιν τοῦ *Λογίου Ἑρμοῦ*, τῆς μόνης φιλολογικῆς ἐφημερίδος τὴν ὁποίαν ποτὲ εἶχαμεν καὶ τῆς ὁποίας ἡ ὠφέλεια ἦτον ἄπειρος. Μετέφρασεν εἰς τὴν γλῶσσαν μας πολλοὺς ἀξιολόγους συγγραφεῖς πρὸς χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας.

Τέλος πάντων, κατὰ τὴν ἀξιομνημόνευτον διὰ κάθε Ἑλληνα ἐποχὴν τοῦ 1821 ἀκούσας τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος, προσκαλοῦσης πανταχόθεν τὰ τέκνα της πρὸς βοήθειάν της, ἔτρεξεν εἰς αὐτὴν, κατα-

1. La Ferronnays.

φρονήσας τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἀνάπαυσίν του. Ἡ Βουλὴ καὶ ἡ Κυβέρνησις, τιμῶσαι τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ προτερήματά του, τὸν ἐδιόρισαν Ἐφορον τῶν Σχολείων, Ἐπιστάτην τῆς Ἐθνικῆς Τυπογραφίας καὶ μετέπειτα συντάκτην τῆς *Ἑλληνικῆς Ἐφημερίδος*¹ ἕως εἰς τὸ 1827.

Ἦτον πάντοτε σχετικὸς καὶ φίλος τῶν τιμίων καὶ πεπαιδευμένων πολιτῶν, οἱ ὅποιοι δὲν ἔπαυσαν νὰ τὸν σέβωνται καὶ κανεῖς ἕως τὴν σήμερον, τεσσαρακοστὸν ἑβδομον χρόνον τῆς ἡλικίας του ἔχοντα, δὲν ἐνήγαγεν εἰς κριτήριον.

Πρώτῃ κρίσις, Κύριοι, ἢ, διὰ νὰ εἶπω καλύτερον, πρώτη κατηγορία εἶναι ἡ κινουμένη κατ' αὐτοῦ σήμερον. Εἰς αὐτὴν ἔδωκε λαβὴν μία μερικὴ συστατικὴ ἐπιστολή, ἐσφραγισμένη, προσδιωρισμένη νὰ μείνῃ διὰ παντὸς μυστικὴ, διευθυνομένη εἰς τίμιον, ἡσυχον καὶ εὐπόλητον πολίτην φίλον του, τὸν κύριον Μπενιζέλον Ροῦφον, ὁ ὁποῖος, καθὼς λέγει ὁ ἴδιος ἐξοχώτατος Κυβερνήτης εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 1492 ἔγγραφόν του, ἀπολαμβάνει τῆς *ἀπεριορίστου ἐμπιστοσύνης τῆς Κυβερνήσεως*.²

Ἄν εἰς τὴν σειρὰν τοῦ λόγου μου μεταχειρισθῶ τὸ ὄνομα Κυβερνήσις, δὲν θέλω ἐννοήσῃ πλέον, Κύριοι, τὸν ἐξ. Κυβερνήτην, ὁ ὁποῖος / κατὰ τὸ σύνταγμά μας³ εἶναι ἀνεύθυνος καὶ ἀπαραβίαστος, ἀλλὰ τοὺς ὑπουργοὺς του καὶ τοὺς ὑπαλλήλους αὐτῶν, οἱ ὅποιοι εἶναι ὑπεύθυνοι δι' ὅλας τὰς πράξεις των.

Ἡ μερικὴ φιλικὴ αὕτῃ ἐπιστολὴ τοῦ κ. Φαρμακίδου, πρὶν φθάσῃ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ φίλου του, ἐπιβουλευθεῖσα ἀπὸ τινὰ τῶν ἀξιοκαταφρονήτων ἐκείνων ὄντων τὰ ὁποῖα, μὴν ἔχοντα τίποτε ἱερὸν, δὲν ἐρυθριοῦν νὰ μεταχειρίζωνται τὰ πλέον οὐτιδανὰ μέσα διὰ νὰ ἀρέσουν εἰς τοὺς δυνατοὺς τῆς ἡμέρας, ἀνοιχθεῖσα καὶ βιασθεῖσα κατήντησεν εἰς χεῖρας τῆς Κυβερνήσεως, ἡ ὁποία ὄχι μόνον δὲν ἐτιμώρησε κατὰ τοὺς νόμους τὸν παραβιαστὴν αὐτῆς, ἀλλὰ μάλιστα, ἀποδεχθεῖσα αὐτήν, τὴν ἐμεταχειρίσθη ὡς βάσιν ἐγκληματικῆς κατηγορίας.

Ἡ μυστικότης τῶν ἐπιστολῶν ἐθεωρήθη πάντοτε ὡς ἀπαραβίαστος. Ἡ καλὴ πίστις, ἡ ἠθικὴ, ἡ ἀσφάλεια τῶν σχέσεων μεταξὺ συμπολιτῶν μάλιστα τὸ ὑπαγόρευον. Ὅλοι οἱ τόποι, ὅλοι οἱ καιροί, ἐσεβάσθησαν τὴν ἱεράν ταύτην ἀρχήν.

Οἱ Ἀθηναῖοι, καθὼς ἀναφέρει ὁ φιλαλήθης Πλούταρχος εἰς τὰ πολιτικά του παραγγέλματα (τόμ. Β', σελ. 799), ἐνῶ εὕρισκοντο εἰς

1. Ἐννοεῖ τὴν *Γενικὴ Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος*.

2. Στὸ χφ. ὑπογραμμισμένα.

3. Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἐν Ἑρμιόνη καὶ Τροιζῆνι (κατ' ἐπανάληψιν) Γ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἀρθρα 103, 131 : Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, 1821 - 1832. Αἱ Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις, τόμ. Α', ἐκδ. Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, Ἀθήνα 1971, σ. 658, 659.

πόλεμον με τὸν Φίλιππον, πιάσαντες γράμματα αὐτοῦ πρὸς τὴν σύζυγόν του Ὀλυμπιάδα, δὲν τὰ ἡνοιξαν, δὲν τὰ ἀνέγνωσαν, ἀλλὰ τὰ ἐσεβάσθησαν καὶ τὰ ἐστείλαν ἀσφαλῶς.

Ὁ Καῖσαρ εἰς τὸν βρασμὸν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ μετὰ τὴν περίφημον μάχην τῶν Φαρσάλων, γενόμενος κύριος τῶν γραμμάτων τοῦ Πομπηίου, τὰ ἔκαυσε, χωρὶς νὰ τ' ἀναγνώσῃ, μὴ θέλων, λέγουν οἱ ἱστορικοί, νὰ μάθῃ διὰ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ ἐχθροῦ του τὰ ὀνόματα ὧσιν ἐσχεδίασαν νὰ τὸν προδώσουν.

Ἡ Κολομβία εἰς τὸ 170 ἄρθρον τοῦ συντάγματός της ἐκήρυξεν ὅτι τὰ ἰδιαίτερα ἔγγραφα τῶν πολιτῶν καὶ ἡ ἀλληλογραφία τῶν εἶναι ἀπαραβίαστα καὶ ὅτι δὲν εἶναι ποτὲ συγχωρημένον νὰ τὰ ἐρευνήσουν μήτε νὰ τὰ πιάσουν, ἐκτὸς εἰς τὰς προβλεφθείσας ἀπὸ τὸν νόμον περιπτώσεις.

Αἱ Ὁμόσπονδοι Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς διὰ τοῦ 14 ἁρθρου τοῦ συντάγματός των (Massachusetts) ἐγγυήθησαν εἰς κάθε πολίτην τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐγγράφων καὶ τῶν ἄλλων ἰδιοκτησιῶν του ἀπὸ πάσαν ἐρευνᾶν καὶ κατάσχεσιν.

Ὁ Ποινικὸς Κώδιξ τῆς Γαλλίας τοῦ 1791 ἐτιμωροῦσε μετὰ τὴν ἐκπτώσιν ἀπὸ τὰ ἀστικά δικαιώματα ὅποιον ἡνοιγεν ἐκουσίως γράμμα καὶ ἐβίαζε τὸ μυστικόν του.

Τὸ 181 ἄρθρον τοῦ νῦν Ποινικοῦ Κώδικος τῆς Γαλλίας δὲν τιμωρεῖ ὀλιγώτερον αὐστηρὰ τὴν παραβίασιν τῶν γραμμάτων./

Ἐνῷ λοιπὸν συμφώνως ὁ Παλαιὸς καὶ ὁ Νέος Κόσμος, ἐνῷ αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Ρώμη, ἐνῷ ἡ πατρίς τοῦ ἐνδόξου Βολιβάρ καὶ τοῦ ἀθανάτου Βάσιγκτων, ἐνῷ ἡ Γαλλία, ἐνῷ ὅλα τὰ εὐνομούμενα ἔθνη ἐσεβάσθησαν τὴν μυστικότητα τῶν γραμμάτων, ἐνῷ τέλος πάντων ἡμεῖς οἱ ἴδιοι, Κύριοι, ἐκηρύξαμε διὰ τοῦ κοτ' ἁρθρ. τοῦ συντάγματός μας¹, ὅτι «οἱ Ἕλληνες ἔχουν τὸ δικαίωμα, χωρὶς προεξέτασιν, νὰ γράφωσι καὶ νὰ δημοσιεύωσιν ἐλευθέρως διὰ τοῦ τύπου ἢ ἄλλῳς τοὺς στοχασμοὺς καὶ τὰς γνώμας των», ἐνῷ τὸ οὗ' ἁρθρ. τοῦ Ἀπανθίσματος τῶν Ἑγκληματικῶν² τιμωρεῖ ὅποιον ἀνοίξῃ ἢ κρατήσῃ δολίως γράμμα ἄλλου τινός, ὅχι μόνον δὲν ἐτιμωρήθη ὁ παραβιαστὴς τῆς ἐπιστολῆς

1. Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος : Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 653.

2. Ἀπάνθισμα τῶν Ἑγκληματικῶν, ἄρθρ. οὗ' : «Ὅποιος φωραθῇ ὅτι ἡνοιξεν ἢ ἐκράτησε δολίως γράμμα ἄλλου τινός, νὰ φυλακώνεται ἓνα μῆνα, ἂν τὸ γράμμα εἶναι μερικόν, εἰδὲ καὶ εἶναι κοινόν, νὰ φυλακώνεται ἕξ μῆνας». Βλ. Γ. Δημακοπούλου, «Κώδιξ τῶν Νόμων τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως 1822 - 1828», Ἐπετ. Κέντρον Ἑρευνῆς Ἱστορίας Ἑλλ. Δικαίου τῆς Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 10 - 11 (1963 - 1964), Ἀθήνα 1966, σ. 138.

τοῦ κ. Φαρμακίδου, ἀλλὰ κατήντησαν καὶ νὰ τὴν μεταχειρισθοῦν ὡς βάσιν νὰ κατηγορήσουν τὸν ἴδιον ἐγκληματικῶς.

Ἐλησμόνησα, Κύριοι, νὰ σᾶς εἴπω ὅτι ὁ Πομπήϊος σταλείς ἀπὸ τὴν Βουλὴν τῆς Ρώμης εἰς τὴν Ἰσπανίαν νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Σερτώριον, ὁ ὁποῖος ἐνεψύχωνε τὴν φατρίαν τοῦ Μαρίου, κηρυχθέντος ἐχθροῦ τοῦ Δήμου τῶν Ρωμαίων, λαβὼν τὰς ἐπιστολάς τοῦ Σερτωρίου ἀπὸ τὸν δολοφονήσαντα αὐτὸν Περπένναν¹, μολονότι ἤξευρεν ὅτι εὐρίσκοντο μεταξὺ αὐτῶν πολλαὶ γραμμῆναι ἰδιοχείρως ἀπὸ σημαντικῶν ἀνδρας, ἔχοντας μεγίστην δύναμιν εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐπιθυμοῦντας νὰ κινήσουν τὰ καθεστῶτα καὶ νὰ ἀλλάξουν τὸ πολίτευμα, φερθεῖς, λέγει ὁ Πλούταρχος εἰς τὸν βίον τοῦ Σερτωρίου, ὅχι ὡς παιδί, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος φρόνιμος, τοῦ ὁποῖου ἐπηξεν ὁ μυελός, τὰς ἔκαυσεν ὅλας χωρὶς νὰ τὰς ἀναγνώσῃ μήτε αὐτὸς μήτε ν' ἀφήσῃ κανένα ἄλλον, καὶ οὕτως ἀπῆλλαξε τὴν Ρώμην ἀπὸ μεγάλους κινδύνους καὶ μεταβολάς.

«Ἔργον οὖν ὁ Πομπήϊος² οὐ νέας φρενός, ἀλλ' εὖ μάλα βεβηκυίας καὶ κατηρτυμένης ἐργασάμενος, μεγίστων ἀπῆλλαξε τὴν Ρώμην φόβων καὶ νεωτερισμῶν· τὰς μὲν γὰρ ἐπιστολάς ἐκείνας καὶ τὰ γράμματα τοῦ Σερτωρίου συναγαγὼν, ἅπαντα κατέκαυσεν, οὗτ' ἀναγνοὺς οὗτ' ἐάσας ἕτερον».

Ἄχ! Ἄν ἦτον ἐδῶ τώρα παρὼν ὁ ρήτωρ τῆς Ρώμης, ἤθελε φωνάξει κατὰ τὴν συνήθειάν του «ο tempora! ο mores!» «ὦ καιροί! ὦ ἤθη!». Ἄλλοτε εἰς αἰῶνας βαρβαρότητος οἱ ἐχθροὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν / ταραχῶν καὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων, γινόμενοι κύριοι τῶν γραμμάτων τῶν ἐχθρῶν των, δὲν τὰ ἤνοιγον, δὲν τὰ ἀνεγίνωσκον, διὰ νὰ μὴ συλλάβουν καμμίαν ὑποψίαν κατὰ τινος τῶν συμπολιτῶν των, ἀλλὰ τὰ ἐρριπτον εἰς τὸ πῦρ. Καὶ σήμερον, σήμερον εἰς τὸν 19^{ον} αἰῶνα, αἰῶνα φώτων καὶ πολιτισμοῦ, αἰῶνα καυχώμενοι διὰ τὴν γλυκύτητα τῶν ἡθῶν του, εἰς ἔθνος τὸ ὁποῖον χύνει ἐννέα χρόνους ἀδιακόπως τὸ αἷμα του διὰ ν' ἀπολαύσῃ τὴν ἐλευθερίαν του καὶ νὰ τινάξῃ τὸν ζυγὸν τῆς τυραννίας καὶ τοῦ αὐθαιρέτου, ἀφοῦ ἐσύνταξε νόμους ἐγγυωμένους εἰς τοὺς πολίτας τὴν ἐλευθερίαν τῶν φρονημάτων καὶ ἐπιτρέποντας εἰς αὐτοὺς τὴν χωρὶς ἐξέτασιν καὶ διὰ τοῦ τύπου δημοσίευσιν, ἀφοῦ ἐξασφάλισε τὴν τύχην τῶν ἰδιαιτέρων γραμμάτων διὰ ποινικῶν νόμων, πιάνεται ἡ μερική, ἐσφραγισμένη, φιλικὴ ἐπιστολὴ τοῦ κ. Φαρμακίδου, ἀνοίγεται, βιάζεται ἐναντίον καὶ τοῦ γράμματος καὶ τοῦ πνεύματος τούτων τῶν ρητῶν καὶ σαφειστῶν νόμων, καὶ δὲν συστέλλονται ἔπειτα νὰ τὴν μεταχειρισθοῦν δημοσίως διὰ νὰ τὸν ἐνάξουν διὰ τὰ εἰς αὐτὴν δικαιοματικῶς ἐκφρασθέντα φρονήματά του. Τοῦτο εἶναι

1. Τὸ ὀρθὸ Περπένναν.

2. Χφ. Πομποήϊος.

ὁ κολοφών τῆς παραβιάσεως καὶ ὁ ἔσχατος βαθμὸς τῆς καταφρονήσεως τῶν συνταγματικῶν καὶ ἐγκληματικῶν νόμων μας.

Ἐξῆσα, Κύριοι, ἀρκετοὺς χρόνους καὶ εἰς ἀπόλυτα καὶ εἰς συνταγματικά κράτη, καὶ ἔξῆσα παρατηρῶν. Εἰς τὰ ἀπόλυτα, καθὼς εἰς τὴν Αὐστροίαν, ἂν πιάσουν κανὲν γράμμα καὶ ἂν τοῦτο περιέχῃ σχέδια ἐγκλήματος καὶ ὄχι ἀπλῶς φρονήματα, καθὼς τὸ τοῦ κ(υρί)ου Φαρμακίδου, ποτὲ δὲν καταντοῦν νὰ τὸ μεταχειρισθοῦν ὡς βάσιν ἐγκληματικῆς κατηγορίας, καὶ τοῦτο διὰ νὰ μὴν γνωστοποιήσουν εἰς τὸ κοινὸν τὸ χαμερπὲς μέτρον τῆς παραβιάσεως τῆς ἱερᾶς παρακαταθήκης τῶν ἐπιστολῶν. Τὸ στέλλουν κατὰ τὴν διεύθυνσίν του καὶ περιορίζεται μόνον ἢ ἀστυνομία εἰς τὸ νὰ παρατηρῇ καὶ νὰ περιεργάζεται τὰ διαβήματα τοῦ γράψαντος. Εἰς τὰ συνταγματικά, καθὼς εἰς τὴν Γαλλίαν, ποτὲ δὲν πιάνουν γράμμα καὶ ἂν πιάσουν, ποτὲ δὲν θεωροῦν ὡς ἐγκλημα τοὺς εἰς αὐτὸ καὶ σαφέστατα ἐκφραζομένους ἐγκληματικούς σκοποὺς καὶ ποτὲ δὲν τὸ μεταχειρίζονται διὰ νὰ κατηγορήσουν τὸν γράψαντα ἐγκληματικῶς.

Εἰς τὰ χρονικά τῆς συνταγματικῆς Γαλλίας δὲν εὐρίσκεται παρὰ ἓν καὶ μόνον παράδειγμα γράμματος περιέχοντος τῷ ὄντι ἐγκληματικά σχέδια καὶ δώσαντος αἰτίαν εἰς ἐγκληματικὴν καταδίωξιν. Τοῦτο ἠκολούθησε/εἰς τὸ 1816, ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ πάθη ἔβραζον εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ οἱ Βουρβῶνοι δὲν εἶχον ἀκόμη στερεωθῇ εἰς τὸν θρόνον τῶν προγόνων των. Ὁ γράψας κατεδικάσθη ἀπὸ ἓν ἀφανὲς ἐπαρχιακὸν δικαστήριον, ἀλλ' ἀναφερθεὶς ἔπειτα εἰς τὸ Ἀκυρωτικόν, τοῦτο τὸ φωτισμένον κριτήριον, διὰ τὸ ὅποιον δικαίως οἱ Γάλλοι καυχῶνται ὅτι δὲν ἔσφαλε ποτέ, ἀκύρωσε τὴν ἀπόφασιν τοῦ ἐπαρχιακοῦ δικαστηρίου τὴν 6 Δεκεμβρίου 1816. Αἱ βαθεῖαι καὶ ὠραῖαι παρατηρήσεις τοῦ Ἀκυρωτικοῦ Κριτηρίου πρέπει νὰ γνωρίζωνται ἀπὸ κάθε πολίτην καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι βαθέως ἐγκεχααραγμένοι μὲ ἀνεξάλειπτα γράμματα εἰς τὴν καρδίαν κάθε δικαστοῦ, <ὁ> ὁποῖος ἀμαρτάνει ἂν δὲν τὰς ἀκολουθήσῃ κατὰ γράμμα. Ἀκούσατέ τας, κύριοι.

«Τὸ Ἀκυρωτικὸν Κριτήριον θεωροῦν ὅτι μία ἐπιστολὴ εἶναι παρακαταθήκη οὐσιωδῶς μυστικῇ· ὅτι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶναι εἰς αὐτὴν γεγραμμένα δὲν ἔχουν παρὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ στοχασμοῦ, ἕως ὅτου ἀπὸ πρᾶξιν, ἄλλην παρὰ τῆς ἀνωτέρας δυνάμεως, τὸ μυστικὸν παύσῃ· ὅτι ἐκτὸς τῶν προσδιωρισμένων ἀπὸ τοὺς νόμους περιστάσεων, ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα περιέχει μόνον διὰ τῆς δημοσιεύσεως ἡμποροῦν νὰ γενῶσι βάσεις ἐγκληματικῆς ἀγωγῆς, δι' αὐτοὺς τοὺς λόγους τὸ κριτήριον ἀκυρώνει...».

«Attendu qu' une lettre est un dépôt essentiellement¹ secret ; que ce qui y est écrit, n' a que le caractère de la pensée, jusqu' à ce que

1. Χρ. essentiellement.

par un fait, autre que celui de la force majeure, le secret en ait cessé ; que hors les cas déterminés par la loi, ce n'est que par la divulgation, qui peut en être faite, que ce qu'elle contient peut devenir la base d'une action criminelle ; par ces motifs la cour casse».

Κύριοι! Ἡ ἀρτισύστατος πολιτεία μας εἶναι συνταγματική. Ἡεὐρῶ ὅτι πολλοὶ τὴν ὀνομάζουν ἀπόλυτον καὶ τὴν θεωροῦν ὡς τοιαύτην, ἀλλ' αὐτοὶ εὐρίσκονται εἰς ἀπάτην. Ὁ ἐξοχώτατος Κυβερνήτης ὠρκίσθη νὰ φυλάξῃ τὰς συνταγματικὰς βάσεις τὰς ὁποίας ἔθεσεν ἡ ἐν Τροιζήνι καὶ αἱ προλαβοῦσαι Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις. Ἐπομένως δὲν μένει καμμία περὶ τούτου ἀμφιβολία. /

Ὡς συνταγματικὸν λοιπὸν κράτος πρέπει νὰ πράξωμεν ὅ,τι κάμνουν καὶ ἄλλαι συνταγματικαὶ κυβερνήσεις· πρέπει τὸ πρῶτον κριτήριον τῆς Ἑλλάδος, μιμούμενον τὸ ἔνδοξον Ἀκυρωτικὸν Κριτήριον τῆς Γαλλίας, νὰ συμμορφωθῇ μὲ τοὺς νόμους μας, νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν κοινὴν ὑπόληψιν, νὰ ἐξασφαλίσῃ τοὺς караδοκοῦντας πολίτας καὶ νὰ δικαιώσῃ τὸν ἐναντίον τῶν νόμων κατηγορούμενον.

Ἐδῶ, Κύριοι, ἔπρεπε νὰ τελειώσω τὸν λόγον μου. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἔγινε μία ἄδικος, παράνομος, μὲ ἓνα λόγον τερατώδους ἀπόφασις τοῦ Πρωτοκλήτου Δικαστηρίου τῶν Δυτικῶν Σποράδων, ἐκδοθεῖσα τὴν 21ην Σεπτεμβρίου 1829, τὴν ὁποίαν ἐκκάλεσεν ὁ κύριος Φαρμακίδης, εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶπω τι καὶ περὶ αὐτῆς, ζητῶν τὴν ἀκύρωσίν της.

Τὸ γράμμα τοῦ κυ(ρί)ου Φαρμακίδου, τὸ διευθυνθὲν πρὸς τὸν κύριον Μπενιζέλον Ροῦφον, τὸ ὁποῖον ἐπιάσθη καὶ ἠνοίχθη ἐναντίον τῶν συνταγματικῶν καὶ ἐγκληματικῶν νόμων μας, εἶναι τὸ ἀντικείμενον τὸ ὁποῖον, κατὰ τὸ Δικαστήριον τῶν Δυτικῶν Σποράδων, περιέχει τὰ πολυάριθμα ἐγκλήματα τὰ ὁποῖα ἔδωκαν χώραν εἰς τὴν ἀπόφασίν του.

Ἀναγνώσατέ το, κύριε Γραμματεῦ¹.

Ἰδού, Κύριοι, ὁποία εἶναι ἡ πολυθρύλητος ἐπιστολή, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται καθήμεραν λόγος εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐφημερίδας. Αὐτῆς τῆς συστατικῆς ἐπιστολῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκ περιστάσεως ἀνεφέρθησαν, κατὰ τὸ σῦνθετες, καὶ τὰ διατρέχοντα νέα τῆς ἡμέρας, παρεξηγηθὲν καὶ βασανισθὲν τὸ γράμμα καὶ ἀποδοθέντων εἰς τὸν γράψαντα σκοπῶν τοὺς ὁποίους οὔτε κἀν ἐφαντάσθη, ἐξήχθησαν τρία τρομερὰ κεφάλαια κατηγορίας καὶ ἀκολούθως τρία ἐγκλήματα, διὰ τὰ ὁποῖα κατεδικάσθη. Ἀλλά, διὰ νὰ καταδικασθῇ κανεὶς δι' ἐγκλημα, πρέπει νὰ προὔπαρξῃ αὐτό.

1. Βλ. τὸ ὑπ' ἀρ. 1 ἔγγραφο τοῦ παραρτήματος.

Ὁδηγούμενοι ἀπὸ τοὺς ἐνδοξοτέρους δημοσιογράφους καὶ ἐγκληματικούς συγγραφείς, ἃς ἐξετάσωμεν τί ἐστὶν ἐγκλημα.

Ὁ Βλόκστων¹ εἰς τὰ ὑπομνήματά του εἰς τοὺς ἀγγλικούς νόμους τὸ ὀρίζει οὕτως : «Ἐγκλημα εἶναι ἡ παράβασις τοῦ δημοσίου δικαίου, ἀπαγορεύοντος ἢ διατάττοντός τι» (Blackston, *Commentaires sur les lois Anglo.* L. 4, chap. 1 § 1).

Ὁ Φιλαγγέρης εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς νομοθεσίας του λέγει : «Τὸ ἐγκλημα / συνίσταται εἰς τὴν παράβασιν τοῦ νόμου συνωδευμένην μὲ τὴν θέλησιν τοῦ νὰ τὸν παραβοῦν : *Il delitto consiste nella violazione della legge, accompagnata della volontà di violarla.* «Ἡ πρᾶξις», προσθέτει, «χωρισμένη ἀπὸ τὴν θέλησιν δὲν εἶναι κατηγορητέα, ἡ θέλησις χωρὶς τὴν πρᾶξιν δὲν εἶναι τιμωρητέα : *L' azione disgiunta della volontà, non è imputabile ; la volontà disgiunta dell' azione non è punibile*» (lib. 3, cap. 37).

Ὁ περίφημος Βενθάμ², ὁ ὁποῖος ἐξέτεινε τὰ ὅρια τῆς νομικῆς ἐπιστήμης καὶ ἐγνώρισε τὰς ἀληθεῖς βάσεις της, λέγει ὅτι «ἐγκλημα εἶναι ὅ,τι ὁ νομοθέτης ἀπηγόρευσε : *délit, c' est tout ce que le législateur a prohibé*» (*Traité de législation civile et pénale*, tome 2, chap. 1er).

Ὁ Βερριὰτ-Σὲν-Πριὶ τὸ ὀρίζει «παράβασιν ποινικοῦ νόμου : *un délit est une infraction à une loi pénale*» (*Cours de droit criminel*, chap. 1er).

Ὁ Καρμινιάνης, ὁ περιφημότερος νομοδιδάσκαλος τῆς ἐγκληματικῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν Ἰταλίαν, δίδει τοῦτον τὸν ὀρισμόν : «Ἐγκλημα εἶναι ἡ παράβασις τοῦ πολιτικοῦ θετοῦ νόμου, προερχομένη ἀπὸ πρᾶξιν θετικὴν ἢ ἀποθετικὴν ἠθικῶς κατηγορητέαν : *delictum definitum legis civilis latae infractio ab actione seu positiva seu negativa moraliter imputabile proficiscens*» (*Juris Crim.*, vol. 1, pars 1, sect. 1, tit. 2).

Καθ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς περιφήμους συγγραφείς τρεῖς ὅροι (conditions) εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖοι διὰ τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς ἐγκλήματος : 1ον. Ἕνας νόμος, καλὸς ἢ κακός, ἀπαγορεύων μίαν πρᾶξιν καὶ κηρύττων αὐτὴν ὡς ἐγκλημα. 2ον. Μία πρᾶξις τῆς προαιρέσεως, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἐνεργῶν ἀποφασίζει νὰ πράξῃ / τὸ ἀπαγορευθὲν ἀπὸ τὸν νόμον. 3ον. Μία φυσικὴ, ὑλικὴ πρᾶξις, διὰ τῆς ὁποίας ἐνεργεῖται αὐτό. Χωρὶς τῆς συνδρομῆς τούτων τῶν ἀπαραιτήτων τριῶν ὄρων, ἐγκλημα δὲν ὑπάρχει καὶ ἀκολούθως οὔτε καταδίκη, ἡ ὁποία τότε εἶναι παράνομος.

Ἄς ἴδωμεν λοιπὸν πρῶτον, ὑπάρχει κανεὶς νόμος ὁ ὁποῖος καθυποβάλλει ὅποιον ἔγραψε μερικὴν, ἐσφραγισμένην ἐπιστολὴν πρὸς φίλον του εἰς τὸ νὰ δώσῃ λόγον διὰ τὰ εἰς αὐτὴν γραφέντα καὶ νὰ καταδικασθῇ δι' αὐτά ; Ἐσυμβουλευθην, Κύριοι, ὅλους τοὺς νόμους μας,

1. Τὸ ὀρθὸ Βλόκστων· G. Blackstone (1723 - 1780).

2. J. Bentham (1748 - 1832).

δὲν ἀπήντησα ὁμως καμμίαν τοιαύτην διάθεσιν. Ἐξ ἐναντίας εὔρον εἰς τὸ 26ον ἄρθρον τοῦ συντάγματός μας¹ ὅτι «Οἱ Ἕλληνες ἔχουν τὸ δικαίωμα, χωρὶς προεξέτασιν, νὰ γράφωσι καὶ νὰ δημοσιεύωσιν ἐλευθέρως διὰ τοῦ τύπου ἢ ἀλλέως τοὺς στοχασμοὺς καὶ τὰς γνώμας των, φυλάττοντες τότε τοὺς τρεῖς αὐτοὺς ὅρους : αὐτοὺς νὰ μὴν ἀντιβαίνωσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας· βον νὰ μὴν ἀντιβαίνουνσιν εἰς τὴν σεμνότητα· γον ν' ἀποφεύγωσι πᾶσαν προσωπικὴν ὕβριν καὶ συκοφαντίαν».

Αὐτὸς ὁ νόμος, Κύριοι, εἶναι περὶ δημοσιότητος καὶ ὄχι περὶ μυστικότητος τῶν ἐγγράφων. Λέγει ρητῶς : «Οἱ Ἕλληνες ἔχουν τὸ δικαίωμα, χωρὶς προεξέτασιν, νὰ γράφωσι καὶ νὰ δημοσιεύωσιν ἐλευθέρως διὰ τοῦ τύπου ἢ ἀλλέως τοὺς στοχασμοὺς καὶ τὰς γνώμας των».² Μόνον λοιπὸν ὅταν δημοσιεύωσι, τότε ὑπόκεινται εἰς μετεξέτασιν καὶ εἰς τὸ νὰ δώσουν λόγον, ἂν ἀντιβῶσιν εἰς τοὺς εἰς αὐτὸ ἀναφερομένους τρεῖς ὅρους. Ἄν δὲν δημοσιεύσωσι, δὲν ὑπόκεινται ποσῶς εἰς καμμίαν ἐξέτασιν οὔτε εἰς καταδίκην. Ἄλλ' ἡ ἐπιστολὴ τοῦ κυ(ρί)ου Φαρμακίδου δὲν ἦτον δημοσία, δὲν ἦτον ἐγκύκλιος, δὲν ἦτον ἄρθρον καταχωρισμένον εἰς ἐφημερίδας, δὲν ἦτον διακήρυξις πρὸς τὸν λαόν, δὲν ἦτον σίλλος τοιχοκολλημένος, ἦτον μερική, ἐσφραγισμένη καὶ διευθύνετο πρὸς ἓνα καὶ μόνον τίμιον καὶ εὐυπόληπτον πολίτην φίλον του, χαιρόμενον καὶ αὐτὸν τὴν ἀπεριόριστον ἐμπιστοσύνην τῆς Κυβερνήσεως.

Ὅθεν τὸ Δικαστήριον τῶν Δυτικῶν Σποράδων ἐφήρμοσε κάκιστα τὸ 26ον ἄρθρον τοῦ συντάγματός μας, τὸ ὅποιον εὐαρεστήθη νὰ μὴν ἐννοήσῃ ἢ, διὰ νὰ εἶπω καλύτερα, τὸ παρέβη προφανῶς, καθὼς καὶ τὸ 77ον ἄρθρον τοῦ Ἀπανθίσματος τῶν Ἑγκληματικῶν³.

Ἀλλὰ⁴, θεωρῶντες ἀπολύτως ταύτην τὴν φράσιν τοῦ γράμματος τοῦ κυ(ρί)ου Φαρμακίδου, «ὁ νέος οὗτος εὐρίσκεται ἀπὸ πολλοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ὥς τίμιος ἐστάθη ἀτυχῆς καὶ δὲν ἐστάθη δυνατόν νὰ διορισθῇ καὶ αὐτὸς εἰς μικρόν τι ὑπουργήμα. Προστάτευσέ τον καὶ σύνδραμέ τον», τί ἐξάγει; Ὅχι βέβαια ὕβριν καὶ συκοφαντίαν καθ' ὅλων τῶν ἐν ὑπουργήμασι καὶ αὐτῆς τῆς Κυβερνήσεως, καθὼς παρὰ λόγως τὸ ἐξήγησε τὸ Δικαστήριον τῶν Δυτικῶν Σποράδων, ἀλλὰ τί; Ἄς τὸ ἐξηγήσωμε μὲ τοὺς γενικοὺς περὶ ἐρμηνείας τῶν ἐγγράφων νομικοὺς κανόνας. Ὁ 114ος νόμος τῶν Πανδεκτῶν περὶ νομικῶν κανόνων

1. Βλ. παραπάνω, σ. 188, σημ. 1.

2. Στὸ χφ. ὑπογραμμισμένα.

3. Βλ. παραπάνω, σ. 188, σημ. 2.

4. Τὸ κείμενο ποὺ ἀκολουθεῖ δὲν συνδέεται ὀργανικὰ μὲ τὸ προηγούμενο. Φαίνεται ὅτι ὁ ἀντιγραφὴς παρέλειψε μέρος τοῦ κειμένου, ἴσως μιὰ παράγραφο. Ἡ ἀπουσία ὁλόκληρης σελίδας δὲν εἶναι πιθανή, γιατί τὸ χφ. δὲν παρουσιάζει ἀνωμαλία.

(de regulis juris) λέγει : «in obscuris inspicere solet quod verisimile est, aut quod plerumque fieri solet». Δηλ. «εις τὰ ἀσαφῆ συνηθίζεται νὰ θεωρῆται τὸ πιθανὸν ἢ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον». Εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν ἐπρόκειτο λόγος περὶ συστάσεως ἑνὸς νέου. Τὸ γράμμα ἦτον συστατικὸν καὶ τὸν ἐσύστηεν εἰς τὸν φίλον του διὰ νὰ τὸν προστατεύσῃ καὶ νὰ τὸν συνδράμῃ. Ἡ πιθανότης εἶναι ὅτι ἤθελε νὰ τὸν ἐπαινέσῃ. Διότι τοῦτο ἀκολουθεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰ συστατικὰ γράμματα. Λέγων λοιπὸν ὅτι «ὡς τίμιος ἐστάθη ἀτυχῆς καὶ δὲν ἐστάθη δυνατόν νὰ διορισθῇ καὶ αὐτὸς εἰς μικρόν τι ὑπουργημα», δὲν ἐννοεῖ ἄλλο τι παρὰ ὅτι ὡς μὴ κόλαξ δὲν ἐμβῆκεν εἰς ὑπουργημα. Ὅτι δὲ ἡ κολακεία ἐμφωλεύει εἰς τὰς αὐλὰς τὸ εἶπον ἤδη πρὸ καιροῦ ὅλοι οἱ φιλόσοφοι, μάλιστα ὁ Κονδιλιάκ¹ προσθέτει : «καὶ αἱ ἀληθεῖς ἀρεταὶ γεννῶνται μακρὰν ἀπὸ ταύτας». Ὅθεν ὁ κύ(ρι)ος Φαρμακίδης οὔτε συνέλαβε τὸν σκοπὸν νὰ ὑβρίσῃ κανένα, οὔτε τὸν ἔβαλεν εἰς πᾶξιν. Ἐπαινέσε μόνον, κατὰ τὸ σύνηθες, εἰς τὸ συστατικὸν γράμμα του τὸν συστηνόμενον. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἐγράφοντο σαφέστατα ὑβρεις κατὰ τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὸ μερικόν, ἐσφραγισμένον γράμμα του, πάλιν δὲν ὑπέκειτο εἰς ἐγκληματικὴν καταδίωξιν οὔτε εἰς καταδίκην, διότι τὸ γραμματίον δὲν ἐδύνετο νὰ παραβιασθῇ, ὡς προστατευόμενον ἀπὸ συνταγματικοὺς καὶ ἐγκληματικοὺς νόμους.

Εἰς τὰς συνταγματικὰς μοναρχίας δημοσιεύουν καθημέραν διὰ τῶν ἐφημερίδων ὑβρεις κατὰ τῶν κυβερνήσεων καὶ μ' ὅλον τοῦτο οἱ δη/μοσιεύοντες αὐτὰς μένουν ἡσυχοὶ καὶ ἀκαταζήτητοι. Πρὸς ὑποστήριξιν τῶν λόγων μου θέλω ἀναφέρει τί εἶπον αἱ ἐφημερίδες διὰ τὰ νῦν ὑπουργεῖα τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας.

Ὅταν ὁ δούξ Βέλγικτων² ἐκλέχθη ἀπὸ τὸν Βασιλέα τῆς Ἀγγλίας πρῶτος ὑπουργός, μία φιλελευθέρᾳ ἐφημερίδι τοῦ Λονδίνου εἶπεν : «Ὁ Καλιγούλας ἀγαποῦσε τὸν ἵππον του, τὸν ἐδιώρισεν εἰς διάφορα ὑπουργήματα, ἀλλὰ δὲν ἐκατήντησε ποτὲ νὰ τὸν κάμῃ ὑπατον οὔτε ὑπουργόν του». Βαρυτέραν καὶ πικροτέραν ὑβριν διὰ τὸν Βασιλέα καὶ διὰ τὸν ὑπουργὸν δὲν ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ ἐφεύρῃ : ἐσύγκρινε τὸν μὲν Βασιλέα μὲ τὸν πλέον σκληρὸν καὶ ἀπάνθρωπον τύραννον, τὸν ὁποῖον αὐτὸς μόνος ὁ λόγος ὅτι ἐλυπεῖτο, διότι ὁ δῆμος τῶν Ῥωμαίων δὲν εἶχε μίαν μόνην κεφαλὴν, διὰ νὰ τὴν κόψῃ διὰ μιᾶς, ἀποδεικνύει τὸν μισητὸν χαρακτῆρα του, τὸν δὲ ὑπουργὸν μὲ ἄλογον ζῶον.

Αἱ γαλλικαὶ ἐφημερίδες ὀνομάζουν τὸ νῦν ὑπουργεῖον τοῦ Βασι-

1. Condillac.

2. Wellington.

λέως le triumvirat, τριαρχίαν. Τὸ ὄνομα μόνον τῆς τριαρχίας ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην τὰς πλέον φρικτὰς σφαγὰς καὶ τὰς πλέον τρομερὰς προγραφάς. Αὐτὰ γράφονται εἰς βασιλευόμενα κράτη, τυπώνονται, δημοσιεύονται, ἀναγινώσκονται ἀπὸ τοὺς λαοὺς τῶν καὶ ἀπὸ ὅλον τὸν κόσμον καὶ μ' ὅλον τοῦτο οἱ γράφοντές τα δὲν ἐνοχλοῦνται. Καὶ εἰς ἡμᾶς, συνταγματικὸν καὶ μὴ βασιλευόμενον κράτος, διότι ἐγράφη μία συστατικὴ ἐσφραγισμένη ἐπιστολὴ ἀπὸ ἑνα φίλον πρὸς ἄλλον, διότι ἐπαινέθη ὁ συστηνόμενος, παρεξηγοῦν, βασανίζουν τὸν ἐπαινον, τὸν στρέφουν κατὰ τῆς Κυβερνήσεως, περὶ τῆς ὁποίας δὲν ἀναφέρεται οὔτε γρῦ καὶ καταδικάζεται ἐπειτα ὁ γράψας. Ἀφίνω, Κύριοι, εἰς τὰς σκέψεις σας νὰ συλλογισθῇτε τὰ λυπηρὰ ἀποτελέσματα ταύτης τῆς διαγωγῆς.

Μεταβαίνω τώρα εἰς τὸ δεῦτερον κεφάλαιον τῆς κατηγορίας τῆς γεννησάσης τὸ κατὰ φαντασίαν ἔγκλημα καθοσιώσεως, διὰ τὸ ὁποῖον πρὸς τοῖς ἄλλοις κατεδικάσθη κατ' ἐπιείκειαν ὁ κύ(ρι)ος Φαρμακίδης ἀπὸ τὸ ἐπιεικὲς Δικαστήριον τῶν Δυτικῶν Σποράδων.

Εἶδατε, Κύριοι, ὅτι, διὰ νὰ καταδικασθῇ κανεὶς δι' ἔγκλημα, εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα ἢ συνδρομὴ τριῶν ὄρων: 1ον ἐνὸς νόμου ἀπαγορευτικοῦ· 2ον τῆς προαιρέσεως· 3ον τῆς φυσικῆς πράξεως· καὶ ὅτι εἰς ἔλλειψιν ἐνὸς ἐξ αὐτῶν ἔγκλημα δὲν ὑπάρχει καὶ ἀκολούθως οὔτε καταδίκη. Ὁ κύ(ρι)ος Φαρμακίδης κατεδικάσθη δι' ἔγκλημα καθοσιώσεως. Ἀλλ' ἔχομεν ἄρά γε νόμον ἀπαγορεύοντα αὐτό; Οὔτε ἡ λέξις ἔγκλημα καθοσιώσεως δὲν εὐρίσκεται, Κύριοι, εἰς τὴν νομοθεσίαν μας. / Οἱ νομοθέται μας, οἱ ὁποῖοι προεῖδον τὰ οὐσιωδέστερα ἔγκλήματα, ἔκρινον εὖλογον νὰ τὸ ἀπορρίψουν. Τοῦτο ἦτο φυσικὸν ἐπακολούθημα τοῦ εἴδους τῆς κυβερνήσεως τὸ ὁποῖον ἐνηγκαλίσθημεν. Εἰς τοῦτο, καθὼς εἰς ἄλλα πολλά, ἠκολουθήσαμεν τὸ σύνταγμα τῶν Ὁμοσπόνδων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, κατὰ τὸ ὁποῖον τὰ πρὸς τὸν πρόεδρον ἔγκλήματα δὲν θεωροῦνται ὡς ἔγκλήματα καθοσιώσεως, ἀλλ' ὡς ἀπλᾶ ἔγκλήματα. Εἰς τὸ εὐτυχὲς ἐκεῖνο ἔθνος οἱ ἀπλοὶ πολῖται καὶ ὁ πρόεδρος ὑπερασπίζονται ἀπὸ τοὺς αὐτοὺς νόμους καὶ μ' ὅλον τοῦτο ἡ κοινωνία τῶν δὲν διαλύεται, ἀλλ' ἐξεναντίας ἀνθεὶ καὶ εὐδαιμονεῖ.

Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε νόμος δι' ἔγκλημα, τὸ ὁποῖον ἐσυλλογίσθησαν μὲν οἱ νομοθέται μας, δὲν ἠθέλησαν ὅμως ν' ἀποδεχθῶν, τὸ Δικαστήριον τῶν Δυτικῶν Σποράδων κατεδίκασε κατ' ἐπιείκειαν, ἐφάρμόζον κακῶς τὸ 38 ἄρθρον τοῦ 268 ψηφίσματος.

Κύριοι, δικαιοσύνη εἶναι ἡ συμμόρφωσις μὲ τοὺς θετοὺς νόμους τοῦ ἔθνους. Ἐπιείκεια (equité) ἡ συμμόρφωσις μὲ τοὺς φυσικοὺς νόμους. Ὁ φόνος, ἡ κλοπὴ εἶναι φυσικὰ ἔγκλήματα καὶ δύνανται κατὰ τὴν νομοθεσίαν μας νὰ τιμωρηθοῦν κατ' ἐπιείκειαν. Ἀλλὰ τὸ ἔγκλημα

τῆς καθοσιώσεως δὲν εἶναι φυσικὸν ἔγκλημα, εἶναι κατὰ συνθήκην ἔγκλημα, εἶναι ἔγκλημα τὸ ὁποῖον πλάθουν αἱ κοινωνίαι. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡμεῖς δὲν τὸ ἐκηρύξαμεν ὡς τοιοῦτον, δὲν ἠμποροῦμεν κατ' οὐδένα τρόπον νὰ τὸ τιμωρήσωμεν. Ὁ πρῶτος ἀπαραίτητος ὁρος διὰ τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς ἐγκλήματος δὲν ὑπάρχει λοιπόν. Δὲν ἔχομεν νόμον ἀπαγορεύοντα αὐτό. Ἀλλ' ὑπάρχει ἄρά γε ὁ δεῦτερος ; Ὑπάρχει ὁ τρίτος ; Τοῦτο θέλω [ν] ἐξετάσει.

Ἀφοῦ ὁ κύ(ρι)ος Φαρμακίδης ἐξέθεσεν ἐν συνόψει εἰς τὸ μερικὸν γράμμα του, τὸ ἀνοιχθὲν ἐναντίον τῶν νόμων, τὰ περὶ τοῦ πρωτοκόλλου τῶν 22 Μαρτίου καὶ εἶπεν ὅ,τι τῷ ὄντι ἀναφέρεται εἰς τοῦτο, ὅτι δηλαδή «θέλει ἐκλεχθῇ ἄρχων ἢ ἡγεμὼν τῶν Ἑλλήνων χριστιανὸς μὴ ἀνῆκων εἰς καμμίαν τῶν τριῶν συμμάχων δυνάμεων καὶ ὅτι ἡ Ἑλλάς θέλει κυβερνᾶσθαι παρὰ τούτου κατὰ διαδοχὴν» (*L'administration (de la Grèce) sera confiée à un Chef au Prince chrétien, dont l'autorité sera héréditaire, par ordre de primogéniture*)¹, προσθέτει : «ἂν καὶ τὸ πρωτόκολλον δὲν ἐκφράζεται ὠρισμένως περὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἡγεμόνος, εἶναι βέβαιον ὅμως καὶ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ὁ νῦν Κυβερνήτης δὲν μένει ἡγεμὼν διὰ πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς λόγους· ἀλλὰ τίς θέλει/εἶναι, ἄδηλον εἰς ἡμᾶς μέχρι τοῦδε».

Ἰδού, Κύριοι, τὸ κατὰ τὸ Δικαστήριον τῶν Δυτικῶν Σποράδων ἔγκλημα καθοσιώσεως. Ἐπειδὴ ὁ κύ(ρι)ος Φαρμακίδης ἔγραψε μερικῶς ὅτι ὁ νῦν Κυβερνήτης δὲν μένει κατὰ διαδοχὴν ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος, ἔπραξεν ἀθέμιτον πρᾶξιν καὶ κατεδικάσθη εἰς ἐνὸς χρόνου φυλακὴν. Τί δικαιοσύνη ! Τί θαυμαστὴ λογικὴ ! Καὶ μ' ὅλον τοῦτο μὲ αὐτὴν ἀποφασίζεται περὶ τῆς τύχης τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ὅλος ὁ κόσμος ἤξευρεν ὅτι ὁ ἐξ. Κυβερνήτης δὲν μένει κατὰ διαδοχὴν. Μὲ τοιαύτην συνθήκην τὸ ἔθνος τὸν ἐπροσκάλεσε· μὲ τοιαύτην συνθήκην τὸν ἐνεπιστεύθη τὰς ἡνίας τῆς κυβερνήσεως. Τὸ 121ον ἄρθρ. τοῦ συντάγματος μας λέγει ρητῶς : «Ἡ διάρκεια τοῦ Κυβερνήτου εἶναι ἑπταετής»². Γράφων λοιπὸν πρὸς φίλον του ὅ,τι περιέχεται εἰς τὸ σύνταγμά μας, ὅ,τι κάθε πολίτης πρέπει νὰ ἠξεύρῃ ἐκ στήθους, δὲν ἤμαρτεν οὔτε ἐσχεδίασεν οὔτε ἔπραξεν ἔγκλημα καθοσιώσεως, καὶ μ' ὅλον τοῦτο δι' αὐτὸ κατεδικάσθη.

«Ἀρκεῖ», λέγει ὁ ἀθάνατος Μοντεσκιέ εἰς τὸ «Πνεῦμα τῶν Νόμων» του, «τὸ ἔγκλημα τῆς καθοσιώσεως νὰ εἶναι ἀπροσδιόριστον διὰ νὰ

(1) Βλ. Α. Papers relative to the affairs of Greece. Protocols of Conferences held in London. Presented to both Houses of Parliament by Command of His Majesty, May 1830 : 1830, XXXII, σ. 109. Βλ. καὶ Ἀ π. Δ α σ κ α λ ά κ η, Κείμενα..., ἐνθ' ἄνωτ., σ. 878.

2. Βλ. Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος : Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 659.

ἐκπέση ἡ κυβέρνησις εἰς δεσποτισμόν» («C'est assez que le crime de lésse majeste soit vague pour que le gouvernement dégénere au despotisme.») (Montesquieu¹, liv. 10, chap. 7). Τὰ χρονικὰ τῶν δυστυχῶν ἐκείνων καιρῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ ἀνθρωπότης ἀνεστέναζεν ὑπὸ τὴν μάστιγα τῆς τυραννίας, ἀναφέρουν μύρια παραδείγματα. Ὁ Μαρσίας, διότι εἶδεν εἰς τὸν ὕπνον του, λέγει ὁ Πλούταρχος εἰς τὸν βίον τοῦ Δίωνος, ὅτι ἐφόνευσε τὸν Διονύσιον, ἐθανατώθη ἀπ' αὐτόν, ὅστις διὰ μόνην αἰτίαν τοῦ φόνου του εἶπεν ὅτι δὲν ἤθελεν ὄνειρευθῇ τὴν νύκτα ὅ,τι δὲν ἐσυλλογίζετο τὴν ἡμέραν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνστάντιος εἶχεν ἓνα Πέρσην ἐξηγητὴν τῶν ὀνειρῶν ὀνομαζόμενον Ἑρμῆν καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς εἰσχωρῶν εἰς τὰς συναναστροφὰς τῶν πολιτῶν ἤκουε τὰ ὄνειρά των καὶ ἔπειτα παρεξηγῶν αὐτὰ ὡς ἐγκλήματα καθοσιώσεως κατεδιώκοντο, τοῦτο ἐπροξένησε τοιοῦτον τρόπον, ὥστε μακρὰν τοῦ νὰ λέγουν πλέον τὰ ὄνειρά των οἱ πολῖται κατήντησαν νὰ μὴν ὁμολογοῦν οὔτε ὅτι ἐκοιμῶντο.

Ὁ ἱστορικὸς Κρέμος Κόρδος κατεδικάσθη ὡς πράξας ἐγκλημα καθοσιώσεως, διότι ἔγραψεν εἰς τὴν ἱστορίαν του ὅτι ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος ἦσαν οἱ τελευταῖοι Ρωμαῖοι.

Ὁ Σουητώνιος (ἐν βίῳ Τιβερίου, κεφ. 58) διηγεῖται ὅτι εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Τιβερίου ἓνας λόγος προφερθεὶς εἰς τοὺς κόλπους τῆς οἰκειότητος καὶ / τῆς φιλίας, ἓνας στεναγμός, ἐν δάκρυον χυνόμενον διὰ τὴν τύχην τῆς Ρώμης, ἦσαν ἐγκλήματα καθοσιώσεως, τὰ ὁποῖα ἐτιμωροῦντο μὲ τὴν ἐξορίαν καὶ τὸν περιορισμόν.

Ἐφθασα τέλος πάντων εἰς τὸ τρίτον καὶ ἔσχατον κεφάλαιον τῆς κατηγορίας διὰ τὸ ὁποῖον κατεδικάσθη ὁ κύριος Φαρμακίδης ὡς παρακινῶν τάχα εἰς ἀνταρσίαν. Ἀπὸ τὴν ἀκόλουθον φράσιν τοῦ γράμματός του ἐξήχθη τοῦτο τὸ ἐγκλημα: «Λέγεται ὅτι ὁ Κυβερνήτης παρασκευάζεται εἰς ἀντίστασιν· ἀλλὰ διὰ τούτου δὲν θέλει ὠφελῆσει τὸν ἑαυτὸν του καὶ εἶναι κίνδυνος μὴ βλάβῃ ἡμᾶς, ἂν ἀνοήτως περιπλεχθῶμεν εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὸς μελετᾷ νὰ κάμῃ ἀντίστασιν, καὶ πρέπει νὰ λάβῃ ἕκαστος Ἑλλήν φρόνιμα μέτρα καὶ νὰ πράξῃ κατὰ τὸ κοινὸν συμφέρον». Ἀλλὰ κάθε ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἠξεύρει μόνον νὰ ἀναγινώσκῃ καὶ νὰ σκέπτεται ὀλίγον, πρέπει νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ὁ κύριος Φαρμακίδης γράφει πρὸς τὸν φίλον του «λέγεται ὅτι ὁ Κυβερνήτης ἐτοιμάζεται εἰς ἀντίστασιν», τὸ γράφει ὡς ἀδόκμενον, ὡς ἀβέβαιον. Ἄν τοῦτο τὸ ἀδόκμενον, τὸ ἀβέβαιον ἀληθεύσῃ, λέγει ὅτι τὸ φρόνημά του εἶναι νὰ λάβῃ ἕκαστος φρόνιμα μέτρα, δηλαδὴ νὰ ἡσυχάσῃ καὶ νὰ προσμεῖνῃ ἡσύχως τὴν ἀπόφασιν τῶν τριῶν συμμάχων δυνάμεων τῶν προστατευουσῶν τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὰς ὁποίας μόνας κρέμαται ἡ τύχη της, καὶ νὰ μὴ περιπλεχθῇ εἰς πράγματα. Ἄν δὲν ἀληθεύσῃ, πίπτει

1. Τὸ ὀρθὸν Montesquieu.

τὸ φρόνημά του. Ἐπειτα πρέπει νὰ παρατηρήσετε ὅτι τοῦτο ἦτον ἀπλῶς φρόνημα καὶ κανεὶς δὲν δύναται νὰ τιμωρηθῇ διὰ τὰ φρονήματά του. «Cogitationis pœnam¹ nemo patitur» λέγει ὁ 18ος νόμος τῶν Πανδεκτῶν περὶ ποινῶν (de pœnis²). Ἐκτὸς τούτου τὸ ἀπλοῦν τοῦτο φρόνημα ἐμπεριέχετο εἰς γράμμα ἰδιαίτερον, διευθύνετο πρὸς ἓνα καὶ μόνον ἥσυχον καὶ τίμιον πολίτην, ὁ ὁποῖος χαίρεται, καθὼς εἶπεν ὁ ἴδιος ἔξ. Κυβερνήτης, τὴν ἀπεριόριστον ἐμπιστοσύνην τῆς Κυβερνήσεως, καὶ δὲν ἦτον διακήρυξις πρὸς τὸν λαόν. Ἦτον πρὸς τούτοις ἐσφραγισμένον καὶ ἐπροστατεύετο ἀπὸ ποινικοῦς καὶ συνταγματικοῦς νόμους, οἱ ὁποῖοι κατεπατήθησαν.

Κύριοι !

Οἱ νόμοι καὶ μάλιστα οἱ συνταγματικοὶ νόμοι εἶναι τὸ μόνον μέσον τὸ ὁποῖον ἐξασφαλίζει τὴν τύχην τῶν πολιτῶν. Ὅταν αὐτοὶ καταπατηθοῦν, δὲν ὑπάρχει πλέον ἐλευθερία, δὲν ὑπάρχει πλέον ἀσφάλεια, καὶ τὸ χειρότερον ἐκλείπει καὶ αὐτὴ ἡ ἰδέα τῆς ἀσφαλείας. Τὸ πρῶτον βῆμα εἰς τὴν παράβασιν τῶν νόμων εἶναι τὸ δυσκολώτερον· ὅταν τοῦτο γένη, τ' ἄλλα εἶναι εὐκόλα. Ἡ καταπάτησις τοῦ 77ου ἄρθρου/τοῦ Ἀπανθίσματος τῶν Ἑγκληματικῶν³, τοῦ 26ου ἄρθρου τοῦ συντάγματός μας⁴ καὶ ἡ παράνομος κατηγορία τοῦ κυ(ρί)ου Φαρμακίδου ἔφερον τὸν τρόπον καὶ τὴν ταραχὴν εἰς ὅλων τῶν πολιτῶν τὰς ψυχάς, τῶν ὁποίων αἱ προσδοκίαι ἐψεύσθησαν καὶ οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν πλέον καμμίαν ἐγγύησιν ὅτι οἱ ἱερώτεροι νόμοι δὲν θέλουν καταπατηθῇ. Αὕτη μόνη ἡ τρομερὰ ὑποψία ἐγέννησεν ἤδη λυπηρότατα ἀποτελέσματα.

Οἱ γενναῖοι πολεμισταὶ μας, ἐκεῖνοι οἱ ἥρωες οἱ ὁποῖοι ἐννέα χρόνους ἀδιακόπως τρέχουν εἰς τοὺς πολέμους, καταφρονοῦν τοὺς κινδύνους, χύνουν προθύμως τὸ αἷμα των διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος των καὶ θυσιάζουν τὸ πᾶν δι' αὐτήν, θεωροῦντες ὅτι οἱ νόμοι παραβαίνονται, ὅτι δὲν ὑπάρχει πλέον ἀσφάλεια, ἐπρόκρινον νὰ ἐνωθοῦν μὲ τοὺς ἐχθροὺς τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος. Οἱ ἀνδρεῖοι ναῦται μας, ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι κατεβύθιζον τοὺς στόλους τῶν ἐχθρῶν εἰς τὸ βάθος τῆς θαλάσσης, ἐτίναζον τοὺς ναυάρχους αὐτῶν εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἔκαμνον τὸν Σουλτάνον νὰ τρέμῃ εἰς τὸν θρόνον του, βλέποντες τοὺς νόμους παραβιαζομένους καὶ τὴν δυστυχῆ τύχην τῶν ἀγαθῶν πολιτῶν, ἔφυγον μακρὰν ἀπὸ τὴν πατρίδα των, ἡ ὁποία δὲν ἔχει πλέον θέλητρα δι' αὐτούς, καὶ ὑπῆγαν εἰς τὸ βάθος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄν δὲν ἀκυρώσετε τὴν ἀπόφασιν τοῦ Δικαστηρίου τῶν Δυτικῶν Σποράδων, ἀλλὰ τελειώσετε ὅ,τι ἐκεῖνο ἀδίκως ἄρχισε, θέλετε ἰδεῖ ἐντὸς

1. Χφ. panam.

2. Χφ. panis.

3. Βλ. παραπάνω, σ. 188, σημ. 2.

4. Βλ. παραπάνω, σ. 188, σημ. 1.

ὀλίγου ὅλον τὸν πληθυσμὸν τῆς Ἑλλάδος εἰς φυγὴν, θέλετε ἰδεῖ τὸν ἑαυτὸν σας περικυκλωμένον ἀπὸ εὐρύχωρον ἔρημον καί, καθηήμενοι εἰς τὸ ὕψος τῶν δικαστικῶν καθεδρῶν σας, δὲν θέλετε ἔχει πλεόν ποῖον νὰ καταδικάσῃτε.

Εἰς σᾶς ἀπόκειται νὰ ἐξασφαλίσῃτε τοὺς πολίτας, εἰς σᾶς νὰ καθησυχάσῃτε τὰς πεφοβισμένας καρδίας καὶ τὰ τεταραγμένα πνεύματα, ἀπολύοντες τὸν κύριον Φαρμακίδην.

Συλλογισθῆτε ὅτι ὅλη ἡ Εὐρώπη, ὅτι ὅλος ὁ φωτισμένος κόσμος ἔχει προσηλωμένους τοὺς ὀφθαλμούς του εἰς τὴν ἀπόφασιν τὴν ὁποίαν θέλετε ἐκδώσει.

Συλλογισθῆτε ὅτι, ἂν καταδικάσῃτε, αἱ ἐπερχόμεναι γενεαί, εἰς τῶν ὁποίων τὴν τύχην θέλει ἔχει ἐπήρειαν ἢ ἀπόφασίς σας, θέλουν εἰπῆ ὅτι τὸ Ἀνεκκλήτον κριτήριον τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ παρέβη / τοὺς ὅρκους του, κατεπάτησε τοὺς ποινικοὺς καὶ συνταγματικοὺς νόμους μας, καθιέρωσε τὴν ἐναντίον τῆς ἠθικῆς ἀρχῇ τῆς παραβιάσεως τῆς ἱερᾶς παρακαταθήκης τῶν ἐπιστολῶν καὶ κατεδίκασεν ἓνα χρηστὸν πολίτην, ἓνα σεβάσμιον λειτουργὸν τοῦ θεοῦ, διότι στηριζόμενος εἰς τοὺς νόμους ἐξέφρασε δικαιοματικῶς τὰ φρονήματά του.

Ἐν Ἀργεῖ 7 Μαρτίου

Δημήτριος Σουτζός¹

1830

Ἰσον ἀπαράλλακτον τῷ πρωτοτύπῳ

τῇ 10 Μαρτίου 1830

Ὁ Γραμματεὺς τοῦ Ἀνεκκλήτου

ἐν Ἀργεῖ

Αὐο Τμήματος

<Τ.Σ.> Γ. Σκοῦφος

Ἀρ. 3

Λόγος Γ. Α. Ράλλη

7 Μαρτ. 1830, ἀντ. : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56

Λόγος

ἐκφωνηθεὶς τὴν 7 Μαρτίου 1830 παρὰ τοῦ κ. Γ. Α. Ράλλη
τόπον ἐπέχοντος τοῦ Δημοσίου Συνηγόρου εἰς τὴν περὶ τοῦ
κ. Θεοκλήτου Φαρμακίδου δίκην.

Ὁ μέγας ρήτωρ τῶν Ρωμαίων τὸν ὁποῖον ἀνέφερεν ὁ Συνήγορος τοῦ ἐκκαλοῦντος λέγων ὅτι ἂν ἔξῃ σήμερον ἤθελε καταλλήλως εἰπῆ περὶ τῆς Ἑλλάδος τὸ περιφημόν του «ο tempora! ο mores!» «ὦ καιροί! ὦ ἤθη!», στοχάζομαι ὅτι ἂν εὐρίσκετο εἰς τὴν σημερινὴν συνε-

1. Ἡ ὑπογραφή, ὅπως φαίνεται, εἶναι ιδιόχειρη.

δρίασιν καὶ ἦτον ἐπιφορτισμένος νὰ φέρῃ τὸν λόγον κατὰ τοῦ ἐκκαλοῦντος, γνωρίζων ἀκριβῶς τὰ ἐκ τῶν φατριῶν δεινὰ καὶ ἀπορῶν διακαίως διὰ τὴν ὑπερβολικὴν μακροθυμίαν τῆς Κυβερνήσεως, ἤθελε πολὺ πιθανώτερον ὥς ποτὲ εἰς τὴν ρωμαϊκὴν Γερουσίαν βροντοφωνήσῃ κατὰ τοῦ σημερινοῦ φατριασμοῦ τὰς τρομερὰς ἐκείνας φράσεις ὅπου διεύθυνε τότε κατὰ τοῦ Κατιλίνα : «*Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra ?*» «*Ἔως πότε, ὦ Κατιλίνα, θὰ καταχρασθῇς τῆς ὑπομονῆς μας*». «*Quem ad finem sese effrenata jactabit audacia ?*». «*Ἔως πότε θέλει κινεῖται ἡ μανιώδης καὶ ἀχαλίνωτος ἀναίδειά σου ;*». Καὶ τῷ ὄντι, Κύριοι Δικασταί, ἀπὸ ὅλα τὰ κακὰ τὰ ὁποῖα ἡμπορεῖ νὰ δοκιμάσῃ ἓνα ἔθνος, ὁμολογουμένως αἱ φατρίαι εἶναι τὸ δεινότερον καὶ τὸ μεγαλύτερον, καὶ μ' ὅλον τοῦτο ἡ ἀρχὴ τῶν πάντοτε ἀσήμαντος εἶναι, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀόρατος.

Τὸ φῶς δὲν εἶναι τὸ στοιχεῖον τῶν φατριαστῶν. Τὰ φρονήματά των ἐναντία πάντοτε μὲ τὰς ιδέας τῆς καθεστῶσης ἐξουσίας, οἱ λόγοι των θεμέλιον ἔχοντες τὴν ἀνταρσίαν, αἱ πράξεις των ὑποπτοι εἰς ὅλους τοὺς φίλους τῆς εὐταξίας καὶ τῶν νόμων, δὲν τολμοῦν νὰ ἀναπτυχθοῦν εἰμὴ μακρὰν τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ κοινοῦ καὶ ὑπὸ τὸ κάλυμμα τοῦ μυστηρίου.

Τοῦτο εἶναι τῆς οὐσίας τῶν φατριῶν καὶ μία κυβέρνησις ἡ ὁποία ἐκπληροῖ μὲ ἀκρίβειαν τὰ χρέη τῆς ὀφείλει μὲ κάθε τρόπον νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς τὰ σκοτεινὰ κινήματα ἐκείνων οἱ ὅποιοι προδίδονται ὡς τοιοῦτοι ἀπὸ αὐτὴν τὴν μυστικότητά των./ Ἀπὸ τὴν ὀξυδέρκειαν τῶν ὑπουργῶν τῆς κρέμαται ἔπειτα νὰ κάμουν τὴν ἀναγκαίαν διαστολὴν μεταξὺ τῶν ἡσύχων πολιτῶν, οἱ ὅποιοι μὲ ἀπάθειαν καὶ φιλοσοφικῶς κρίνουν τὰς πράξεις τῆς κυβερνήσεως, καὶ ἐκείνων οἱ ὅποιοι πλήρεις τῶν φατριαστικῶν ἐννοιῶν των καὶ συρόμενοι ἀπὸ τὴν ἔξιν τῆς γλώσσης των φέρουν καὶ εἰς τὸ κοινὸν τὸ περισσεῦον τῶν ἀνταρτικῶν συνδιαλέξεών των.

Ἀλλέως ὁμιλεῖ ἓνας πολίτης ὅστις ἐν καλῇ πίστει δὲν ἀποδέχεται τὸ σύστημα ἢ ἐν μέρος τοῦ συστήματος ὅπου ἐπικρατεῖ, καὶ ἀλλέως ὁμιλεῖ ὁ ταραξίας ὁ ὁποῖος διυλίζει ὅλας τὰς διοικητικὰς πράξεις μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ ἐπικρίνῃ καὶ νὰ κατηγορήσῃ.

Ὁ πρῶτος, ἐκφράζων τὸ ἴδιόν του φρόνημα, μένει ἀδιάφορος, ἂν καὶ οἱ ἄλλοι εἶναι ἢ ὄχι τῆς γνώμης του.

Ὁ δεῦτερος, ἐκφράζων ἴσως ξένον φρόνημα, τὸ φρόνημα τοῦ ἀνωτέρου του, τὸ φρόνημα τοῦ διδασκάλου του, ζητεῖ νὰ φαίνεται ὅτι ἐκφράζει ἰδικόν του καὶ προσπαθεῖ νὰ ἀποκαταστήσῃ καὶ τοὺς ἄλλους ὁμόφρονάς του.

Αὕτη ἡ διάθεσις, τοῦ νὰ προσπαθῇ δηλαδὴ νὰ καταστήσῃ καὶ

τοὺς ἄλλους ὁμόφρονάς του, εἶναι μάλιστα τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ πατριαστοῦ, καὶ εὐθὺς ὁποῦ μία Κυβέρνησις ἤθελε τὴν ἀνακαλύψει, ὀφείλει νὰ μὴ διστάξῃ οὔτε μίαν στιγμὴν. Τὸ πρῶτον χρέος της, τὸ χρέος τῆς συντηρήσεώς της, τῇ ὑπαγορεύει νὰ ἐκκόψῃ ἀμέσως τὸ κακὸν ἀπὸ τὴν ρίζαν, καθότι ἀμελούμενον ἡμπορεῖ νὰ ἐκτανθῇ εἰς τόσους κλάδους ὅσους ἤθελεν ἴσως πλέον πάρωρα προσπαθῇ νὰ δαμάσῃ.

Ἡξεύρει ὅλος ὁ κόσμος ὁποῖα ἐστάθη ἡ μανία τῶν πατριῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ γνωρίζετε ἀκόμη καλύτερα ἡμεῖς, Κύριοι Δικασταί, διότι οἱ περισσότεροι ἐστάθητε μάρτυρες, μερικοὶ θύματα αὐτῶν. Διὰ τοῦτο στοχάζομαι περιττὸν νὰ ἀνακαλέσω σήμερον μνημόσυνα τόσον λυπηρά, τὰ ὁποῖα, καὶ χωρὶς νὰ θέλωμεν, τὰ εὐρίσκομεν μετὰ χαρκτηῖρας αἵματος ἐγχαράγμένα εἰς τὴν ἐνθύμησίν μας.

Ἡ ἐνεστῶσα Κυβέρνησις, εὐθὺς μετὰ τὴν αἰσίαν σύστασίν της, ἀνεδέχθη τὸ δυσχερέστατον ἔργον νὰ ἱατρεύσῃ τὰς ἐκ τούτων τῶν πατριῶν γενομένας πολλὰς καὶ βαθείας πληγὰς εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Αἱ πράξεις τοῦ ἀρχηγοῦ της, ὅσον λαμπραὶ καὶ μεγάλαι, ἄλλο τόσον γνωσταὶ εἶναι εἰς ὅλον τὸν εὐνομούμενον κόσμον.

Εἰς ἓνα τόπον ὅπου γνωρίζουν καλῶς τί ἐστὶ τὸ διοικεῖν καὶ / ὁποῖαι εἶναι αἱ ἀρεταὶ ἐνὸς ἐθναρχικοῦ, εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἰδοὺ πῶς ἓνας ἐφημεριδογράφος ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Σ. προσώπου τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος.

«Εἰς τὸν ἐντιμον βαθμόν», λέγει, «τὸν ὁποῖον κατέχει ὁ Κυβερνήτης, ὑψώθη ἀπὸ τὴν ἔφεσιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ πολὺ πρότερον ἢ διακηρυχθῇ ἡ εὐρωπαϊκὴ μεσολάβησις.

Ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν 8 Ἰανουαρίου 1828 δὲν ἔλαβε τὰς ἡνίας τῆς Κυβερνήσεως εἰμὴ μετὰ τὴν ὁμόψυχον συναίνεσιν τῶν συμμάχων αὐτῶν. Περιττὸν εἶναι νὰ εἴπωμεν τὴν ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς στάσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὗρε τὸν τόπον του. *Ἕλλην τὸ γένος ὁ κόμης Καποδίστριας*¹ γίνεται ἐμπαθὴς διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πατρίδος, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ἐθυσίασε περιουσίαν καὶ προσωπικὰ συμφέροντα ὥς οὐδεὶς ἄλλος. Ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφίξεώς του δὲν ἔπαυσε μεταχειριζόμενος τὰ πλέον ἀξιοσήμαντα διοικητικὰ προτερήματα καὶ ἀποδεικνύων σύνεσιν καὶ πολιτικὴν δεξιότητα, τὰς ὁποίας εἶναι σπάνιον νὰ ἔχῃ τινὰς εἰς τῆλικούτον βαθμόν. Ὅταν αὐτὸς ἦλθεν, ὁ τόπος διεσπαράττετο ἀπὸ φατρίας. Ἀλλὰ μόλις ἐπεφάνη καὶ παραχρῆμα ἔγινε μεταβολή, τὰ πάντα ἠνώθησαν περὶ αὐτόν. Οἱ ἀπειθεῖς ἀρχηγοὶ ἐλησμόνησαν τὰς ἐχθροπαθείας των καὶ ὁ λαὸς ὑπετάχθη μετὰ πραότητα, μάλιστα δὲ μετὰ χαράν.

1. Στὸ χφ. μετὰ μεγαλύτερα γράμματα.

Ὁ Κυβερνήτης, διὰ προτερήματος ὅλως διόλου ἰδικοῦ του, κατεπράυνε τὴν μανίαν τῶν φατριῶν καὶ ὥς διὰ μαγείας ἀφώπλισε τὸν λαὸν ἐκείνον τὸν διὰ μακροῦ χρόνου αὐθαιρέτως κινούμενον. Αἱ ἐξαίρετοι διατάξεις τὰς ὁποίας εἰσῆξεν εἰς τὸ Ναυτικὸν θαυμασίως συνέβαλον εἰς ἐξάλειψιν τῆς πειρατείας. Εὐθὺς συνέστησε κατὰ τὴν Πελοπόννησον τακτικὴν ἀστυνομίαν καὶ πολλάκις τὰ δραστικά αὐτοῦ μέτρα ἔστησαν τὰς ὀλεθρίους προόδους τῆς πανώλους. Εἶπε καὶ παντοῦ ἀνηγέρθησαν νοσοκομεῖα, καταφύγια τῶν ὀρφανῶν καὶ σχολεῖα, ὅπου ἀνετράφη μία γενεά, τῆς πατρίδος ἢ ἐλπίς. Ποῖος ἤθελεν ἐκπλαγῇ διὰ τὸν ἐνθουσιασμόν τὸν ὁποῖον διεγείρει μεταξύ τῶν Ἑλλήνων ὁ Μέγας οὗτος Ἐπανορθωτῆς τῆς Πατρίδος τῶν ;

Προτιθέμενος πάντοτε τὸ συμφέρον τῶν Ἑλλήνων, ἀπηρνήθη μετὰ σταθερότητος τὸ νὰ μετακαλέσῃ τὰ στρατεύματά του εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν γῆ κατακτήσεις τῶν. Ἡ ἀνεξαρτησία τῆς ἐλληνικῆς ἡπείρου¹ ὑπῆρξε τὸ δίκαιον ἔπαθλον τοῦ πατριωτισμοῦ του.

Ὁλὴν τῆς ψυχῆς του τὴν ἐνέργειαν, ὅλην τοῦ πνεύματός του τὴν δραστικότητα μετεχειρίσθη εἰς τὸ νὰ ὑποτάξῃ τὰς φατρίας, νὰ φέρῃ τὴν ἔνωσιν, νὰ συστήσῃ τὴν εὐταξίαν, νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἀνατροφὴν, νὰ πλάσῃ στράτευμα ἐθνικὸν καὶ νὰ ὀργανίσῃ τέλος πάντων μίαν κυβέρνησιν.

Τοιούτων λαμπρῶν ἀγώνων, Κύριοι Δικασταί, ποῖα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα ; Αἱ ἀπὸ τὸ πῦρ καὶ τὸ ξίφος ἐρημωθείσαι πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἀνηγέρθησαν ἢ ἀνεγείρονται. Οἱ ἀδύνατοι φυγάδες ἐπιστρέφουν νὰ κατοικήσουσιν τὰς παλαιὰς ἐστίας τῶν. Ἡ γεωργικὴ ἐνθαρρυνομένη ἀναζῇ. Αἱ τέχναι βοηθούμεναι ἀναπτύσσονται², τὸ ἐμπόριον προστατευόμενον ἀναζωπυροῦται. Εἰς πολὺ ἀριθμὸν σχολεῖα φωτίζεται ἡ νέα γενεά. Ἡ Ἑλλάς, τέλος πάντων, ὑπάρχει καὶ ὑπάρχει ἐλευθέρα.

Μία τοιαύτη λαμπρά στάσις, ἀδιαφιλονίκητον ἀποτέλεσμα τῶν πολυτίμων κόπων, τῶν ἀθανάτων ἀρετῶν, τῆς ὑψηλῆς συνέσεως ἐνὸς ἀνθρώπου ἔπρεπεν ἀναμφιβόλως νὰ σβύσῃ κάθε σπινθῆρα ἐναντιότητος, νὰ ἐνώσῃ περὶ τὸν δημιουργόν της τὰς καρδίας ὅλου τοῦ ἔθνους· καὶ οὕτως τῷ ὄντι ἠκολούθησεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁμως ὁ φθόνος τῆς ἀλλοτρίας δόξης, ἡ ἰδιοτέλεια καὶ ἡ κενοδοξία φθείρουν πολλάκις καὶ τοὺς πλέον ἐναρέτους, εἶδομεν Ἑλληνας νὰ ἀμβλυωποῦν ἢ τουλάχιστον νὰ ὑποκρίνονται ἀμβλυωπίαν πρὸς τὰς ἀνελπίστους βελτιώσεις τῆς πατρίδος τῶν καὶ ἐκ συστήματος, καὶ τρόπον τινὰ διὰ πείσμα, νὰ ἐπιθυμοῦν ἢ

1. Προφανῶς ἐννοεῖ τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα. Στὸ χφ. «Ἑλληνικῆς Ἡπείρου».

2. Στὸ χφ. ἀναπτύγονται.

τὰ πρῶτα κακὰ ἦ, ὥς οἱ μυθολογούμενοι βάτραχοι τῆς Αἰσωπείου λίμνης, νέα, πάντοτε νέα, φθάνει μόνον νὰ ἤθελαν εἶσθαι νέα.

Αὕτη ἡ διάθεσις μερικῶν κεφαλῶν δὲν ἔπρεπε νὰ διαφύγη, δὲν διέφυγε τὴν ὀξυδέρκειαν τῆς Κυβερνήσεως. Καθὼς ἡ μεγαλυτέρα τῆς δόξας ἐστάθη τὸ νὰ ἐπράυνε τὰς πρὸ τῆς συστάσεώς της ἐξαφθείσας φατρίας, οὕτως ἐστοχάσθη ἐπάξιον τῆς ἰδίας ταύτης δόξης της νὰ προλάβῃ ἐκείνας αἱ ὁποῖαι ἐφαίνοντο ὅτι ἔμελλον νὰ γεννηθοῦν.

Ναί, Κύριοι Δικασταί, ἡ Κυβέρνησις ἐχρεωστοῦσεν εἰς τὴν δόξαν της, εἰς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ ἔθνους, νὰ ἀκολουθήσῃ τὰ ἴχνη τοῦ κ. Θεοκλήτου Φαρμακίδου. Ἄν τὰ παρέβλεπε καὶ ἄν, κινούμενα ἐν κρυπτῷ, κατῴρθωναν μὲ τὸν καιρόν, δὲν λέγω νὰ ἐξάψουν μίαν φατρίαν, διότι τοῦτο τὸ στοχάζομαι ἀδύνατον εἰς τὴν λαμπρὰν στάσιν εἰς ἣν ὁ Σ. Κυβερνήτης ἔφερε τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, ἀλλὰ νὰ φθείρουν πέντε ἢ δέκα εὐστρόφους κεφαλὰς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ βιάσουν τὴν Κυβέρνησιν νὰ μεταχειρισθῇ κατ' αὐτῶν δραστήρια μέτρα, ἤθελε τρόπον τινὰ εἶσθαι ὑπεύθυνος ἡ Κυβέρνησις τῆς αὐστηρότητος τῶν δευτέρων τούτων μέτρων, ὥσάν ὁποῦ διὰ κρείττονος καὶ ἀκριβεστερας προνοίας ἤθελεν/ἤμπορέσει νὰ προλάβῃ καὶ τὸ ἐγκλημα καὶ τὴν ποινὴν. Αὐτὴν τὴν εὐθύνην δὲν τὴν ἐπεφορτίσθη ἡ Κυβέρνησις. Αἱ προγραφαὶ δὲν ἦσαν, δὲν εἶναι τοῦ συστήματός της. Δὲν ἐπερίμενε νὰ σχηματισθῇ ἡ φατρία, νὰ τραφῇ ἡ ἀνταρσία, διὰ νὰ τιμωρήσῃ φατριαστὰς καὶ ἀντάρτας. Ἐσπευσε νὰ προλάβῃ τὸ κακὸν εἰς τὴν σύλληψίν του καί, χάρις εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ὑπουργῶν της, ἡ σημερινὴ δίκη ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ἐπρόλαβεν.

Ὅλη ἡ Αἴγινα ἀντηχοῦσε πρὸ πολλοῦ ἀπὸ τὰς ἀνταρτικὰς ἀδολεσχίας τοῦ κ. Θεοκλήτου Φαρμακίδου. Δὲν ὑπῆρχεν οἰκία ὅπωςδῆποτε φιλικὴ πρὸς αὐτόν, δὲν ὑπῆρχεν ἀγορά, καφενεῖον ὅπου νὰ μὴν ἐφοῖτα ὁ κ. Θ. Φαρμακίδης, διὰ νὰ καθάπτηται ὄχι ὥς πολιτικὸς καὶ φιλόσοφος, ἀλλ' ὥς πολέμιος καὶ ὕβριστής τοῦ συστήματος τῆς Κυβερνήσεως καὶ προσωπικῶς αὐτοῦ τοῦ ἰδίου Ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους. Ὅλην τῆς παιδείας του τὴν πομπήν, ὅλην τῆς πολιτικῆς του τὴν ἐπιστήμην, ὅλην τῆς ρητορικῆς του τὴν εὐγλωττίαν μετεχειρίζετο εἰς τὸ νὰ προπηλακίζῃ τῆς Κυβερνήσεως τὰ κινήματα. Αἱ πλέον λαμπραὶ πράξεις της ἐσυκοφαντοῦντο, τὰ πλέον ἔθνοσωτήρια σχέδιά της διεστρέφοντο, ἡ δικαιοσύνη της ἐλάμβανεν ὄνομα εὐνοίας ἢ αὐστηρότητος καὶ ἡ πρόνοιά της μετεμορφοῦτο μὲ κακίαν εἰς τυραννίαν ἢ δεσποτισμόν.

Τῶν ἐκφράσεών μου ἡ γενικότης δὲν ἤμπορεῖ φυσικὰ νὰ σᾶς ζωγραφήσῃ εἰμὴ μίαν ἐναντιότητα συστηματικὴν, τοιαύτην οἶαν τὴν ἐννοοῦν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη, οἱ Ἀγγλοι, οἱ Γάλλοι καὶ καθεξῆς. Ἄν ἡμ-

ποροῦσα, Κύριοι Δικασταί, νὰ σᾶς ἀναφέρω ἀσκανδάλως τὰς λέξεις αὐτὰς τοῦ κ. Θ. Φαρμακίδου, ἃν ἐτολμοῦσα νὰ σᾶς ἀπαριθμήσω τὰς λεπτομερείας τῆς πολιτικῆς διαγωγῆς του, ἠθέλατε ἰδῆ ὄχι πλέον μίαν φιλοσοφικὴν ἐναντιότητα, ἀλλὰ ἀνταρσίαν, ἀλλὰ τὴν ἀναίδειαν τοῦ φρονεῖν καὶ τοῦ λέγειν εἰς τὴν ἀνωτάτην ἀκμὴν τῆς.

Πλὴν τί χρησιμεύει νὰ μακρυλογῶ; Γνωρίζετε ὅλοι σας τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ σύστημά του ἢ, μᾶλλον εἰπεῖν, ἡ περὶ τὰ πολιτικὰ ὀλίγη φρόνησίς του σᾶς εἶναι ἀκόμη πλέον γνωστὴ παρὰ εἰς ἐμέ. Ἄρκοῦμαι νὰ σᾶς ἀναφέρω ἕν περιστατικόν, διὰ νὰ λάβητε τὸ μέτρον ἢ τῆς κατὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους λύσεως τῆς ψυχῆς του ἢ τῆς ἀπιθάνου κουφότητός του.

Ὁ κύριος Θ. Φαρμακίδης, Κύριοι Δικασταί, ἦλθεν εἰς Ἄργος διὰ νὰ καθυποβάλλῃ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἐγκληματικοῦ Πρωτοκλήτου Δικαστηρίου εἰς τὰ φῶτα σας, ἐλπίζων νὰ εὕρῃ εἰς αὐτὰ ἐλάφρωσιν τινα τῆς ποινῆς του. Καὶ τίς ἤθελε τὸ πιστεύσει; Ἐνῷ ἐσύνθετεν ἴσως τὴν πρὸς ὑμᾶς ἀπολογίαν του, ἐνῷ ἐπροσπαθοῦσε νὰ καλύψῃ μετὰ τῆς /ρητορικῆς του τὴν λαμπρότητα τὸ σκότος τῆς πολιτικῆς διαγωγῆς του καὶ νὰ ἀποδείξῃ εἰς τὸ Ἀνέκκλητον ὅτι δὲν ἐστάθῃ ὕβριστής, συκοφάντης, φατριαστής, ἀντάρτης, ἀνενέωνεν ἢ, ἀληθέστερον, ἐξακολουθοῦσε τὰς ἀσυστόλους φλυαρίας του. Καὶ ὑπὸ τὴν ὄψιν σχεδὸν τοῦ Ἀνεκκλήτου Κριτηρίου, εἰς τὴν μονὴν ταύτην τὴν ὁποίαν βλέπετε ἀπὸ τὰς ἑδρας σας, ἠθθαδίαζε πάλιν κατὰ τοῦ Σ. προσώπου τοῦ Κυβερνήτου, δίδων καθ' ἑαυτοῦ νέαν ὕλην κατηγορίας καὶ ἐπισωρεῶν αὐτόχρημα ἄνθρακας κατὰ τῆς ἰδίας κεφαλῆς.

Ἄλλὰ τὰ βέλη τῆς αὐθάδους γλώσσης του δὲν φθάνουν εἰς τὸ ἠθικὸν ὕψος ὅπου κάθεται ὁ Κυβερνήτης. Προδίδουν τὰ κρυπτὰ μόνα τῆς καρδίας του καὶ παρέχουν εἰς τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ Κράτους νέαν ἀφορμὴν νὰ δοξασθῇ καὶ πάλιν διὰ τῆς μακροθυμίας του. Κἂν τώρα ἂς μὴ ἀμβλυωπῇ πρὸς τὴν ἀπαραδειγματίστον ἐπιείκειαν τῆς Ἀ. Ἐ. καὶ τοῦτο ἂς τὸν χρησιμεύσῃ εἰς σωφρονισμόν διὰ τὸ μέλλον.

Ὑστερον ἀπὸ μίαν τοιαύτην διαζωγράφωσιν τῆς πολιτικῆς διαγωγῆς τοῦ κ. Θ. Φαρμακίδου ἠθέλεν εἰσθαι περὶ τὸν, Κύριοι Δικασταί, νὰ προσθέσω τι εἰς ἀπολογίαν τῶν ἀστυνομικῶν μέτρων τὰ ὅποια ἐλήφθησαν κατὰ τῆς ἀνταποκρίσεώς του.

Τὸ γράμμα του, ὡς ὑπόπτου, ὡς ἥδη σχεδὸν ἐγνωσμένου ἀντάρτου, ἐσυλλήφθη, ἤμπορῶ νὰ εἴπω, συμφώνως μετὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πέμπτου ἄρθρου τῆς Ἐγκληματικῆς Διαδικασίας, καὶ ἐπομένως *ἐτάχυνε, δὲν ἐγέννησε*¹

1. Στὸ χφ. ὑπογραμμισμένα.

τὴν ἐγκληματικὴν ἀγωγὴν τὴν ὁποίαν ἡ Κυβέρνησις ἔπρεπε πρὸ πολλοῦ νὰ κινήσῃ κατ' αὐτοῦ.

Εἰς μάτην ὁ κύριος συνήγορός του ἐζήτησε νὰ τὸν ἀθώωσῃ ἀπολογούμενος ὅτι τὸ γράμμα ἦτον μερικόν, μυστικόν, ἐσφραγισμένον. Ἡ τοιαύτη ἀπολογία ἤθελεν εἶσθαι ὠφέλιμος εἰς αὐτόν, ἂν ἤθελε κατηγορηθῇ ὡς δημοσιεύσας ὕβρεις¹. Ἀλλ' ὁ Θ. Φαρμακίδης ἐκατηγορήθη ὡς πράττων κατὰ τῶν καθεστώτων, κρυφίως βέβαια καὶ μυστικότατα, καθὼς ὅλοι τὰ παρόμοια πράττοντες, καὶ ὡς προσπαθὼν νὰ διασπεύρῃ κατὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους μῖσος, δυσπιστίαν, ἀνυποταξίαν καὶ ἀνταρσίαν. Καὶ ἀπόδειξις τούτου τὸ πρὸς τὸν κ. Βενιζέλον γράμμα του. Εἰς μάτην ἐκτείνεται εἰς ρητορείας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ φρονεῖν καὶ τοῦ γράφειν. Ἡ συζήτησις δὲν ἦτον, δὲν εἶναι τὴν σήμερον ἂν ἤμπορῇ τις νὰ κοινοποιήσῃ τὰ φρονήματά του πρὸς τὸν φίλον του. Κανεὶς ποτὲ δὲν ἐννόησε νὰ ἀπαγορεύσῃ τοιοῦτον φυσικώτατον καὶ νομικώτατον δικαίωμα. Ὁ συνταγματικὸς νόμος τὸ παραχωρεῖ ρητῶς εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἡ ἐνεστῶσα Κυβέρνησις ἀπέδειξε πολλαπλασίως ὅτι δὲν ἤλθε καταλῦσαι τὸν νόμον ἀλλὰ πληρῶσαι. Ὁ λόγος, Κύριοι Δικασταί, ἦτον πάντοτε ἂν νόμιμοι εἶναι αἱ πράξεις ἐκείνου ὅστις μυστικῶς καὶ διὰ γραμμάτων ἐσφραγισμένων πράττει κατὰ τῶν καθεστώτων. Ἄν τὸ πρᾶγμα εἶχεν οὕτως, ἂν ἡδύνατο ποτὲ νὰ ὑποτεθῇ μόνον ὅτι ἡ μυστικότης τῆς πράξεως παύει τὴν παρανομίαν τῆς, ποῦ πλέον καὶ πῶς ἡμποροῦσε νὰ ὑπάρξῃ νομιμότης, εὐταξία, κοινωνία; Τοιαύτη ἀνατρεπτικὴ ἀρχὴ δὲν καθωσιώθη ποτὲ καὶ δὲν ἐγεννήθη ἀκόμη ὁ Μακιαβέλης ἐκεῖνος ὅστις μέλλει νὰ διῃσχυρισθῇ ὅτι ὀλίγον βουλλοκέρι ἡμπορεῖ νὰ ἀλλάξῃ τὴν ἐγκληματικὴν φύσιν τῶν μηχανουργιῶν, δημεγερσιῶν, τῶν συνωμοσιῶν.

Κύριοι Δικασταί! Τὸ μυστικόν εἶναι μία ἀπὸ τὰς πολυτιμωτέρας ἰδιοκτησίας τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ νόμοι οἱ ὁποῖοι προστατεύουν τὸν πολίτην, καθὼς ἀσφαλίζουν τὰ κτήματά του, τὴν ζωὴν του, ἀσφαλίζουν καὶ τὸ μυστικόν του. Τιμωρεῖται ὁ παραβιάζων τὴν ἀλλοτρίαν ἰδιοκτησίαν, ὁ προσβάλλων τὴν ζωὴν τοῦ πλησίον του, τιμωρεῖται καὶ ὁ προδίδων τὸν ἄλλον ἢ καταχρώμενος τοῦ μυστικοῦ του. Ἀλλ' οὗτοι εἶναι οἱ γενικοὶ κανόνες. Κατ' ἐξαίρεσιν εἰς αὐτοὺς ὁ νόμος ὄχι μόνον δὲν τιμωρεῖ ἐκεῖνον ὅστις διὰ νὰ ὑπερασπισθῇ τὸν ἑαυτὸν του, τὴν ζωὴν του, παραβιάζει τὸ πρὸς τ' ἀλλότρια σέβας, βλάπτει καὶ αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ καὶ παραχωρεῖ τοιαύτην ἐξουσίαν εἰς ὅποιον εὐρίσκεται εἰς παρομοίαν περίστασιν. Ἡ ἀνάγκη, Κύριοι Δικασταί, εἶναι ὁ μεγαλύτερος νόμος τοῦ ἀνθρώπου καὶ αὐτὸς ὁ μέγας νόμος

1. Ὅπως παραπάνω.

μᾶς ἀπολύει ἀπὸ τὸ χρέος τῆς ὑπακοῆς πρὸς ὅλους τοὺς ἄλλους μικροτέρους του νόμους. Κατὰ τοῦτο συμφωνοῦν ὅλοι οἱ νομοδιδάσκαλοι καί, διὰ νὰ προλάβουν τὰς ἐκ ταύτης τῆς ἀρχῆς ἐνδεχομένης νὰ προκύψουν καταχρήσεις, ἐπροσδιώρισαν μόνον τὸν χαρακτήρα τῆς τοιαύτης ἀνάγκης καὶ εἶπαν : ὅτι ὑπάρχει ἀνάγκη ὅποτε τὰ συνήθη μέτρα δὲν ἀρκοῦν πρὸς διαφένδυσίν μας, ἀλλὰ βιαζόμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν ἔκτακτα καὶ ἀσυνήθιστα.

Οὕτω διὰ τὴν ἀνάγκην θυσιάζομεν ἐν μέλος σεσηπὸς ἀπὸ γαγγραιναν, διὰ νὰ συντηρήσωμεν τὸ ὅλον σῶμα.

Οὕτως ὁ φυσικὸς νόμος, ἡ βάσις κάθε νομοθεσίας, μᾶς συγχωρεῖ νὰ προσβάλωμεν καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν τοῦ ἄλλου, ὅταν αὐτὸς ζητῇ νὰ μᾶς ἀφαιρέσῃ τὴν ἐδικήν μας καὶ εὕρισκώμεθα εἰς περίστασιν καὶ εἰς τόπον ὅπου μήτε ἡ νόμιμος ἀρχὴ ἡμπορεῖ νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειάν μας, μήτε ἄλλον κανένα μετριώτερον τρόπον ἔχομεν νὰ ἀποφύγωμεν τὸν βέβαιον τοῦτον θάνατον.

Ἐφαρμόζω τώρα τὴν ἀνωτέρω ἀρχὴν εἰς τὸ προκείμενον θέμα./ Ἀναμφιβόλως ἐγὼ ὁ πολίτης, ἐν ὧσφ εἶμαι εἰς τὴν γενικὴν θέσιν παντὸς πολίτου, ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκαλέσω ἓνα ἄλλον πολίτην ἢ καὶ αὐτὸν τὸν ὑπουργὸν τῆς Κυβερνήσεως ὅστις παρεβίασε τὸ μυστικὸν τοῦ γράμματός μου. Διαμαρτύρομαι ἐναντίον του ἔμπροσθεν τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως, ἂν χρειασθῇ, ἔμπροσθεν τῶν νόμων. Πλὴν ὅταν διὰ τῆς διαγωγῆς μου ἐβγήκα μόνος μου ἀπὸ τὴν γενικὴν κατηγορίαν τοῦ πολίτου, ὅταν διὰ τῶν τρόπων μου, διὰ τῶν λόγων μου, ἔδωσα αἰτίαν εὐλογοφανῆ ὑποψίας, ἐν ἐνὶ λόγῳ λαβὴν συζητήσεως κατ' ἐμοῦ, δὲν ἡμπορῶ πλέον νὰ προσκλαυθῶ, ἂν κατ' ἐξαίρεσιν τοῦ γενικοῦ κανόνος τὰ μυστικά μου παρεβιάσθησαν.

Διὰ νὰ γένη ἡ ἀρχὴ αὕτῃ εὐληπτοτέρα, ἃς παρατηρήσωμε τί ἀκολουθεῖ μεταξὺ δύο μαχομένων ἐθνῶν. Κανεὶς βέβαια δὲν ἐφαντάσθη ποτὲ νὰ ἀπαγορεύσῃ εἰς τὸ ἐν τὸ δικαίωμα νὰ συλλαμβάνῃ τὴν ἀνταπόκρισιν τοῦ ἄλλου καὶ νὰ ὠφεληται ἀπὸ τὰ σχέδιά του καὶ ἀπὸ τὰ μυστικά του. Καὶ τοῦτο διότι βασιλεύει τότε τὸ δικαίωμα τοῦ πολέμου καὶ τῆς ἀναγκαίας ἀμύνης.

Καὶ ἐσὺ ὁ πολίτης ὅστις ὄχι μόνον δὲν κρύπτεις ἀλλὰ καὶ νομίζεις δόξαν σου νὰ κηρύττῃς ὅτι εἶσαι πολέμιος τῶν καθεστώτων καὶ τῆς Κυβερνήσεως, τολμᾷς νὰ φαντασθῇς ὅτι ἡ ἐξουσία δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ προφυλαχθῇ κατὰ τῶν μηχανουργιῶν σου καὶ νὰ θέσῃ πέρας εἰς τὰς κρυπτουργίας σου, σχίζουσα τὸ κάλυμμα τὸ ὁποῖον τὰς προστατεύει ;

Τῷ ὄντι εἰς μίαν περίστασιν ἡμποροῦσες νὰ ἔχῃς τὸ δικαίωμα νὰ παραπονεθῇς ἀπὸ τοιοῦτον ἔκτακτον τῆς ἐξουσίας μέτρον καὶ τοῦτο

ἤθελεν εἶσθαι, ὅταν ἀδίκως ἤθελε σὲ στοχασθῇ ἡ ἐξουσία ὑποπτον, δηλαδή ὅταν τὰ μυστικά σου, παραβιασθέντα, δὲν ἤθελαν ἀνακαλύψει ἵχνη τῶν ὑποπτευθεισῶν μηχανουργιῶν σου.

Ἄλλ' ὁ Θ. Φαρμακίδης, ἄλλο τόσον ἔνοχος εἰς τὰ γραφόμενά του ὅσον ἐσυνήθισε νὰ εἶναι εἰς τοὺς λόγους του, ἐμπιστεύει εἰς τὸν χάρτην τὰς πλέον ἀσυστόλους ὕβρεις κατὰ τοῦ συστήματος ὄλων τῶν ἐν τοῖς πράγμασι, τὰς πλέον ἀθεμίτους συκοφαντίας κατὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους, ζητεῖ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς ἄλλους τὰς δημεγερτικὰς τοῦ ἐννοίας καὶ τολμᾷ ἀκόμη νὰ ἐπικαλεῖται τὴν προστασίαν τῶν νόμων! Εἶναι ἔργον σας, Κύριοι Δικασταί, νὰ τὸν ἀποκριθῇτε ὅτι οἱ νόμοι μακρὰν τοῦ νὰ βοηθοῦν τοὺς τοιοῦτους, τοὺς τιμωροῦν./ Οὕτω τοῦλάχιστον ἔπραξε τὸ Πρωτόκλητον Δικαστήριον τῶν Δυτικῶν Σποράδων καὶ εἶναι καιρὸς νὰ ἐξετάσωμεν ἂν ἔπραξε δικαίως καὶ σύμφωνα μὲ τοὺς καθεστῶτας νόμους.

Τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς κατηγορίας τὴν ὁποίαν ἀπεδέχθη ἡ ἀπόφασις τοῦ Πρωτοκλήτου εἶναι ὅτι ὁ κύριος Θ. Φαρμακίδης εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ γράμματός του ὕβρισεν ὅλους τοὺς ἐν ὑπουργήμασι καὶ αὐτὴν τὴν Κυβέρνησιν.

Ἴδου ὁ πρῶτος παράγραφος τούτου τοῦ γράμματος: «Λαμβάνω τὸ θάρρος νὰ συστήσω εἰς τὴν ἀγάπην σου τὸν κ. Κ. Κεφαλᾶν, Κεφαλῆνα, νέον ἐλλόγιμον καὶ τίμιον, ἐρχόμενον εἰς Πάτρας. Ὁ νέος εὐρίσκεται ἀπὸ πολλοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ὥς τίμιος ἐστάθῃ ἀτυχῆς καὶ δὲν ἐστάθῃ δυνατόν νὰ διορισθῇ καὶ αὐτὸς εἰς μικρόν τι ὑπουργημα».

Ἀναμφιβόλως, Κύριοι Δικασταί, μὲ ὅλα τὰ σοφὰ ἐπιχειρήματα τοῦ συνηγόρου τοῦ κ. Θ. Φαρμακίδου, πρέπει νὰ εἶναι τις πολλὰ ἀπλοῦς διὰ νὰ καταπεισθῇ ὅτι ἡ περίοδος αὕτη περιέχει ἔννοιαν περιποιητικὴν διὰ τοὺς ἐν ὑπουργήμασι καὶ διὰ τὴν Κυβέρνησιν. Ὁ ἐπιστέλλων λέγει ὅτι ὁ Κεφαλᾶς δὲν ἔλαβεν ὑπουργημα καὶ αἰτιολογεῖ τοῦτο τὸ φρικτὸν δυστύχημά του ἐπὶ τῆς τιμιότητος τοῦ χαρακτῆρος του. Τί ἄλλο θέλει νὰ εἰπῇ τοῦτο, εἰμὴ ὅτι, ἂν ἦτον ἄτιμος, ἤθελε διορισθῇ εἰς ὑπουργημα, καὶ τοῦτο πάλιν τί ἄλλο, εἰ μὴ ὅτι, ὅσοι ἔχουν σήμερον τὰ ὑπουργήματα, εἶναι ἄτιμοι; Ὅτι τοῦτο εἶναι ἀρκετὴ ὕβρις κατὰ τῶν ἐν ὑπουργήμασι, στοχάζομαι πὼς δὲν εἶναι δύσκολον νὰ πεισθῇτε. Ὅτι πάλιν αὕτη ἡ ὕβρις ἀναβαίνει εἰς τὴν Κυβέρνησιν, καὶ τοῦτο εἶναι εὐκολώτατον νὰ ἐννοηθῇ.

Τὰ ὑπουργήματα διανέμονται ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν, εἶναι χρέος τῆς Κυβερνήσεως νὰ ἐνδύῃ μὲ αὐτὰ ὄχι μόνον τοὺς πλέον ἀξιούς ἀλλὰ καὶ τοὺς πλέον τιμίους. Ὅταν λοιπὸν ὁ Θ. Φαρμακίδης λέγῃ ὅτι οἱ τίμοι ἀποβάλλονται, ὑπαινίττεται σαφέστατα ὅτι ἡ Κυβέρνησις, ἐκλέ-

γουσα τοὺς ἀτίμους, λείπει εἰς τὰ κυριώτερα τῶν καθηκόντων της. Τὸ δὲ δικαιολόγημά του, ὅτι ὡς τίμιος σημαίνει ὡς μὴ κόλαξ, εἶναι αὐτὸ τοῦτο· ἄλλαις λέξεσι νέα ὕβρις κατὰ τῆς Κυβερνήσεως.

Καὶ αὕτη μὲν ἡ περίοδος δὲν ἀναφέρεται εἰμὴ πλαγίως εἰς τὴν Κυβέρ/νησιν. Εἶναι παρακάτω μία ἄλλη ἡ ὁποία πολὺ δικαιότερον ἀκόμη ἐκίνησε κατὰ τοῦ ἐκκαλουμένου τὴν ἄμυναν τῆς κατηγορίας. Ἐννοῶ ἐκείνην ἡ ὁποία ἀναφέρει περὶ πρωτοκόλλου, περὶ Κυβερνήσεως καὶ περὶ ἡγεμόνος.

Καὶ τῆς μὲν ὀρθότητος ταύτης τῆς φράσεως ἡ διαφιλονίκησις, οὕσα ὅλως διόλου ἀντικείμενον τῆς ὑψηλῆς πολιτικῆς, δὲν στοχάζομαι οὔτε κατάλληλον οὔτε δυνατόν νὰ ὁμιλήσω ἀκριβῶς περὶ αὐτῆς. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον κατασταίνει τὸ ἐγκλημα τοῦ κυ(ρι)ου Θ. Φαρμακίδου δὲν εἶναι βέβαια οὔτε τὸ πρωτόκολλον οὔτε ἡ ἀναφερομένη ἔννοιά του, ἀλλ' ἡ βεβαιότης μεθ' ἧς ὁ ἐπιστέλλων ἐκφράζει πρᾶγμα τόσον ἄγνωστον καὶ τόσον ἀπίθανον εἰς ἐκείνην μάλιστα τὴν ἐποχὴν.

«Εἶναι βέβαιον», λέγει, «καὶ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ὁ νῦν Κυβερνήτης δὲν μένει ἡγεμὼν διὰ πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς λόγους». Ἀλλὰ πόθεν ἡ τοσαύτη βεβαιότης, ἂν δὲν ὑποθέσῃ τις ἀνταπόκρισιν ἰδιαιτέραν, ἐξωτερικὴν, σημαντικὴν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὁ κ. Θ. Φαρμακίδης νὰ εἶχε δίκαιον νὰ ἐπιστηρίξῃ τοὺς λόγους του. Ἕνας ἄνθρωπος, ἃς ἦτον καὶ μετρίας κρίσεως καὶ ὀλίγων γνώσεων, δὲν ἤθελε ποτὲ δώσει πίστιν τόσον εὐκολα καὶ μὲ τόσῃν στερρότητα, περὶ τοιαῦτα μάλιστα πράγματα, εἰς τὰ γραφόμενα ἐνὸς ἀπλοῦ ἰδιώτου, τοῦ ὁποίου τὸ πρόσωπον δὲν ἤθελεν ἔχει οὔτε ἐπισημότητα οὔτε τινὰ ἐπιρροήν. Καὶ ὁ κύ(ρι)ος Θ. Φαρμακίδης, ἄνθρωπος καὶ μὲ παιδείαν καὶ μὲ γνώσεις ὄχι κοινάς, ὅστις ἐπρόφερε τοιοῦτον πρᾶγμα μὲ τοσαύτην πεποίθησιν, εἰς τοιαύτην ἐποχὴν, δὲν στοχάζεσθε ὅτι ἀναγκαίως πρέπει νὰ ἐξύγιασε πρότερον καὶ τὴν ὑπόληψιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνταποκριτοῦ του ; Ἡ ἀπόφασις λοιπὸν τοῦ Πρωτοκλήτου Δικαστηρίου, φέρουσα εἰς τὰς σκέψεις της ὅτι ἡ τοιαύτη βεβαιότης δὲν ἤμποροῦσε νὰ ὑπάρξῃ χωρὶς ἐξωτερικῆς ἐπισήμου πληροφορίας, μακρὰν τοῦ νὰ ἔσφαλεν, ἐξέφρασε μάλιστα καὶ κατὰ τοῦτο μίαν ἠθικὴν βεβαιότητα ἰσοδύναμον εἰς τοιαύτας περιστάσεις μὲ μίαν ἀπόδειξιν.

Ἄλλ' ἀφοῦ ὁ κύ(ρι)ος Θ. Φαρμακίδης ἔκλεξε νέον ἡγεμόνα, ἀκύρωσε τὸ ἕκτον ψήφισμα¹ τῆς Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ τῇ κραταιᾷ δυνάμει τοῦ ἀφαίρεσεν εἰς τὴν Α. Ε. τὴν παρὰ τοῦ ἔθνους αὐτοπροαιρέτως παραχωρηθεῖσαν αὐτῇ ἐπταετῇ κυριαρχίαν, ὥσάν νὰ ἐπε-

1. Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 585.

τηδεύετο νὰ σχηματίσῃ μίαν κλίμακα / ἐγκλημάτων καὶ προβαίνων πάντοτε ἐπ' αὐξησιν καὶ προσθέτων πῆμα ἐπὶ πῆματι ἔχει τὴν ἀναίδειαν νὰ εἰπῇ, τὸ τί δὲν ἤμπορεῖτε βέβαια, Κύριοι, νὰ τὸ ὑποθέσητε, ὅτι ἡ Α. Ε. παρασκευάζεται ἐπὶ τούτῳ εἰς ἀντίστασιν.

Σὰς ἐρωτῶ, Κύριοι Δικασταί, ποῖος εἶναι ἐκεῖνος ἐξ ὑμῶν ὅστις ἂν ἐμάνθανεν ὅτι ἐλέγχθησαν ἢ ἐγράφησαν τοιαῦτα πράγματα περὶ τοῦ Κυβερνήτου, χωρὶς νὰ μάθῃ ὅτι εἶναι λόγοι ἢ γραφόμενα ἐνὸς πεπαιδευμένου, ἐνὸς σοφοῦ, τοῦ κυ(ρί)ου Θ. Φαρμακίδου, δὲν ἤθελε διίσχυρισθῇ ὅτι ὁ εἰπὼν ἢ γράψας ταῦτα πρέπει νὰ ἦτον ἢ ἐσχάτης ἀνοησίας ἄνθρωπος ἢ καὶ μαινόμενος; Πῶς νὰ ὀνομάσῃ τις τὸ αἶσθημα τὸ ὁποῖον ἐκυρίεψε τὸν γράψαντα εἰς τὴν σύνθεσιν ταύτην τῆς φράσεως; Ὁ κύ(ρι)ος Θ. Φαρμακίδης βάλλει ἐδῶ τὸν κολοφῶνα εἰς τὰ ἁμαρτήματά του. Οἱ λόγοι εἰς τοὺς ὁποίους ἀναφέρομαι περιέχουν τὴν μεγαλυτέραν, τὴν δεινοτέραν ὕβριν κατὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους. Ὑποθέτει καὶ ζητεῖ νὰ παραπείσῃ καὶ ἄλλους ὅτι ἡ Α. Ε. ἤμπορεῖ νὰ ἔχῃ ἄλλα συμφέροντα παρὰ τὰ τοῦ ἔθνους καί, διὰ νὰ εἰπῶ ἀληθέστερον, συμφέροντα ἐναντία μὲ ἐκεῖνα τοῦ ἔθνους. Ἀναφανδὸν τολμᾷ καὶ λέγει ὅτι ὁ Κυβερνήτης θέλει μεταχειρισθῇ τὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους εἰς σκοποὺς ἰδιοτελεῖς, ὁ Κυβερνήτης ὅστις, καθὼς τὸ ἤξεύρουν καὶ τὰ μωρὰ παιδιά, καθὼς θέλουν τὸ φωνάζει καὶ αἱ πέτραι, ἐθυσίασε διὰ τοὺς Ἕλληνας καὶ τὰ προσωπικά του συμφέροντα καὶ τὴν περιουσίαν του, ὥς δὲν τὸ ἀγνοεῖτε, καὶ μέγα μέρος αὐτῆς τῆς ζωῆς καὶ ὑγιείας του.

«Εἶναι κίνδυνος», λέγει, «μὴ βλάβῃ ἡμᾶς, ἂν ἀνοήτως ἐμπλεχθῶμεν εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὸς μελετᾷ νὰ κάμῃ ἀντίστασιν καὶ πρέπει νὰ λάβῃ ἕκαστος Ἕλλην φρόνιμα μέτρα καὶ νὰ πράξῃ κατὰ τὸ κοινὸν συμφέρον».

Αἶ! βέβαια, Κύριε Φαρμακίδη, ἂν ἡ φιλέλλην ψυχὴ τοῦ Κυβερνήτου ἤθελέν ποτε μελετήσῃ ἠθικὴν τινα ἀνθίστασιν, δὲν ἤθελεν εἶσθαι διὰ νὰ ὠφελήσῃ τὸν ἑαυτὸν του καὶ νὰ βλάβῃ τοὺς Ἕλληνας. Ἡ ἀνθίστασις αὕτη, ἔσο βέβαιος, ἤθελεν εἶσθαι ὅλως διόλου ὑπὲρ τῶν ἐλληνικῶν συμφερόντων, ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας, ὑπὲρ τῶν ἐλληνικῶν δικαιωμάτων. Ἄν ἤθελεν ἐπιθυμήσῃ τινα ἀνθίστασιν, ἤθελεν εἶσθαι αὕτη παρομοία μὲ ἐκείνην/τὴν ὁποίαν ἐπαινεῖ ὁ ἀδέκαστος ἀγγλικὸς ἐφημεριδογράφος καὶ τῆς ὁποίας, ὥς τὸ λέγει πολλὰ καλὰ, «τὸ δίκαιον ἔπαθλον ἐστάθῃ ἡ ἐλευθερία τῆς ἐλληνικῆς ἡπείρου¹».

Δὲν σὲ φθάνει ἡ γνώμη τοῦ ἐφημεριδογράφου; Καὶ ἐπιθυμεῖς νὰ μάθῃς ποῖον εἶναι καὶ τὸ αἶσθημα τῶν Ἑλλήνων περὶ ταύτης τῆς ἀντι-

1. Βλ. σ. 202, σημ. 1.

στάσεως ; Ἐρώτησε ὅλους τοὺς κατοίκους¹ τοὺς διαφενδευτάς, τοὺς ἥρωας τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἑλλάδος. Τί ἤθελαν ἀποκριθῆ, ἂν ὁ Κυβερνήτης, ἐνδίδων εἰς τὰ περιοριστικὰ μέτρα τὰ ὅποια αἱ σύμμαχοι δυνάμεις μᾶς ὑπηγόρευον τότε, προσεκάλει τὸ ὑπόλοιπον μέρος τῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδας τῶν γῆς φονευθέντων Στερεοελλαδιτῶν νὰ παραιτήσωσι καὶ τὰ κόκκαλα τῶν ἀδελφῶν τῶν καὶ τὴν γῆν ὅπου ἐζύμωσαν μὲ τὸ αἷμα τῶν καὶ νὰ ἔλθουν, ἂν θέλουν ἐλευθερίαν, νὰ τὴν εὕρουν μόνον εἰς τὴν Πελοπόννησον ;

Πλὴν κατ' εὐτυχίαν, Κύ(ρι)οι Δικασταί, καὶ διὰ τὴν τιμὴν τῶν ἐλληνικῶν αἰσθημάτων, ὁ κ. Φαρμακίδης δὲν εἶναι ἡ Ἑλλάς καὶ τὴν ἀχαριστίαν τῶν αἰσθημάτων του τὴν ἐπιφορτίζεται μόνος του. Ἡ Ἑλλάς ἐγνώρισε τὰς πολυτίμους καὶ πολυαριθμούς θυσίας τῆς Α. Ε.² Ἡ Ἑλλάς γνωρίζει τὰς διαθέσεις ὅλας τοῦ Κυβερνήτου τῆς. Ἡξεύρει τί ἔπραξε καὶ τί δικαίως προσδοκεῖ ἀπὸ τὸν ἀπερίοριστον πατριωτισμὸν ἐκείνου εἰς τὴν φρόνησιν καὶ ἀρετὴν τοῦ ὁποίου παρεκατέθεσε τὴν φροντίδα τῆς ὑπάρξεώς της καὶ τῆς εὐδαιμονίας της. Ἡ Ἑλλάς ἐνθυμεῖται³ ὅτι ἡ ἐκλογὴ τῆς Α. Ε. δὲν ἐζητήθη ἀπὸ τὴν φιλοδοξίαν, δὲν ἐπεβλήθη ἀπὸ τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἔγινεν ἀπὸ τὴν ἐλευθέραν, φιλοκαλίαν τῶν ἀντιπροσώπων της, συνηγμένων μὲ πληρεξουσιότητα ἐπὶ τούτῳ. Ἀναγνωρίζει καὶ θέλει πάντοτε ἀναγνωρίζει τὸν Κυβερνήτην ὡς τὸν ἐκλεκτὸν αὐτῆς.

Ἄς φωνάξῃ ὁ κύ(ρι)ος Φαρμακίδης. Ἡξεύρει ἡ Ἑλλάς ὅτι διὰ τὴν Ἑλλάδα φρόνιμα μέτρα δὲν ὑπάρχουν παρὰ τὰ τοῦ Κυβερνήτου τῆς, μὲ τὰ ὅποια σύμπνουν καὶ συνεργὸν θέλει πάντοτε εὕρει ὁ κόσμος τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος. Ἡ Ἑλλάς ἡξεύρει καὶ δὲν θέλει ποτὲ βέβαια λησμονήσῃ ὅτι μήτε ὁ κύ(ρι)ος Φαρμακίδης μήτε κανεὶς ἄλλος ἀπὸ τοὺς πολλὰ φωνάζοντας σήμερον ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' αὐτὸς ὁ πρὸς τὸν ὁποῖον τὸ ἔθνος προσκαλεῖται ἀπὸ τὸν κύ(ρι)ον Φαρμακίδην νὰ ἀχαριστήσῃ, <δ> ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ.

Ὡς τόσον ἐδῶ ὁ κύ(ρι)ος Φαρμακίδης φαίνεται νὰ ὁμολογῇ τὸ ἐγκληματικὸν τῶν λόγων του, καθότι δὲν τολμᾷ πλέον νὰ τοὺς δικαιολογήσῃ. Προβάλλει μόνον, ὡς ἐξαίρεσιν, ὅτι δὲν τοὺς ἐκφράζει ὡς ἐδικούς του, ἀναφέρων αὐτοὺς ὡς μίαν ἀπλὴν φήμην. Ἀλλὰ καὶ οὕτω θέλετε ἰδῆ ἀμέσως ὅτι ὁ γράψας δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ὑπεύθυνος.

Πρῶτον δὲν ἀναφέρει παρὰ τίνος λέγεται, δὲν ὀνομάζει πρόσωπον τὸ ὁποῖον λέγει τὰ τοιαῦτα. Ὁ τρόπος οὗτος εἶναι ἔπειτα γενικὸς ὅλων τῶν στασιαστῶν καὶ δημηγερετῶν, οἱ ὅποιοι ἡξεύρουν/πολλὰ καλὰ ὅτι

1. Στὸ χφ. μεγαλύτερα γράμματα.

2. Ὡπως παραπάνω.

3. Ὡπως παραπάνω.

ἂν ἤθελαν εἰπῇ ἐγὼ λέγω, ἡμεῖς λέγομεν¹, δὲν ἤθελε κανεῖς δώσει πίστιν εἰς τοὺς λόγους των.

Διὰ τὰ πείσουν τοὺς ἄλλους καὶ τὰ τοὺς φέρωσιν εἰς τοὺς σκοποὺς των, βιάζονται τὰ πλάσουν τὴν κοινὴν φήμην καὶ τὰ διΐσχυρισθοῦν ὅτι ὅλοι βεβαιοῦν καὶ ὅλοι ἀποδέχονται ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἴσως μόνοι των ἐπενόησαν καὶ μόνοι των ἀκόμη γνωρίζουν. Περιπλέον, Κύριοι Δικασταί, εἶμαι εἰς τὴν ἠθικὴν βεβαιότητα καὶ ἡμπορῶ τὰ διΐσχυρισθῶ ὅτι τοῦτο τὸ πρᾶγμα δὲν ἐλέγετο, δὲν εἰπώθη ποτὲ εἰς τὴν Αἰγίναν. Ἐξω μόνον, ἂν ὑπῆρχον κύκλοι καὶ συναναστροφαὶ μεμνημένων, ἀπρόσιτοι εἰς ἡμᾶς τοὺς βεβήλους, ὅπου βέβαια διεφιλονικοῦντο τὰ δικαιώματα καὶ αἱ πράξεις τῶν ἡγεμόνων, τῶν βασιλέων τῶν ἐθνῶν.

Ὅμοιολογῶ εἰλικρινῶς ὅτι εἰς τοιοῦτους ναοὺς δὲν εὐρίσκω πλέον ὁλότελα παράξενον τὰ ἐλέγοντο τὰ τοιαῦτα πράγματα. Δὲν ἡμπορῶ μάλιστα τὰ ἀμφιβάλλω ὅτι ἐκείνων τῶν ναῶν μέγας ἱερεὺς ἔπρεπε τὰ ἦτον ὁ κύριος Φαρμακίδης, ὅστις εἶχεν οὕτως ἀφορμὴν τὰ γυμνάζει ἀκολούτως καὶ ἀφόβως καὶ τρόπον τινὰ ἐξ ἐπαγγέλματος τὴν εὐγλωττίαν ἐκείνην τῆς ὁποίας ἤκουσαν μερικοὺς ἤχους καὶ τὰ καφενεῖα τῆς Αἰγίνης καὶ αἱ ἀγοραὶ τῆς.

Τέλος πάντων καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι τοῦτο ἐλέγετο καὶ ἔξω, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι δύσκολον τὰ τὸ πιστεῦσθαι τις, ὅταν στοχασθῇ ὅτι ὁ κύριος Φαρμακίδης ἦτον πανταχοῦ παρὼν, τοῦτο δὲν ὀλιγοστεύει τὴν ἐνοχὴν ἐκείνου ὅστις πολλαπλασιάζει τοιαύτην φήμην καὶ τὴν ἀντλεῖ εἰς τὴν Αἰγίναν διὰ τὰ τὴν διαχύσει καὶ διασπείρει εἰς τὰς Πάτρας.

Ἐπὶ τέλους ἡ συμβουλὴ τὴν ὁποίαν προσθέτει πρῶτον πρὸς τὸν κύριον Βενιζέλον καὶ δεῦτερον πρὸς ἕκαστον τῶν Ἑλλήνων, διὰ τὰ λάβῃ ὁ καθεὶς φρόνιμα μέτρα, δὲν ἔχει χρεῖαν μήτε ἀναλύσεως μήτε ἐπιχειρημάτων διὰ τὰ ἀποδειχθῇ ἰσοδύναμος μὲ τὴν πλέον χαρακτηρισμένην προτροπὴν εἰς συνωμοσίαν.

Τοιαύτη εἶναι ἡ φύσις τῆς καὶ ἡ μυστικότης τοῦ γράμματος αὐξάνει, δὲν ὀλιγοστεύει τὸ ἐγκληματικόν τῆς. Ὅλοι αἱ συνωμοσίαι γίνονται μυστικῶς τῷ τρόπῳ καὶ δὲν ἠξεύρω ἂν ἀπὸ τοῦ πρώτου ἕως τοῦ τελευταίου συνωμότου ἐστάθη κανεῖς τόσον ἄφρων, ὥστε τὰ κηρύξει δι' ἐφημερίδος ἢ τὰ πολλαπλασιάσει δι' ἐγκυκλίου πρὸς τὰς ἐπαρχίας συμ/βουλάς καὶ μέτρα τὰ ὁποῖα αὐτὴ ἡ δημοσιότης ἤθελεν οὐδετερώσει, ἐξαποστέλλουσα καὶ τὸν ἀρχηγόν των εἰς τὴν ἀγχόνην. Λοιπὸν τὸ μέγα ὄπλον τοῦ ἐκκαλοῦντος, ἡ μυστικότης τῆς ἐπιστολῆς του, στρέφεται κατ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου εἰς τὴν περὶ τῆς προτροπῆς ἐπὶ τὴν

1. Στὸ χφ. ὑπογραμμισμένα.

συνωμοσίαν κατηγορίαν. "Ας ιδώμεν ἂν τὸν ὠφελῇ εἰς τὸ περὶ ὕβρεως καὶ συκοφαντίας κεφάλαιον.

Δὲν ἔχει ἀμφιβολίαν ὅτι ἡ διὰ γραμμάτων μυστικῶν ὕβρις καὶ συκοφαντία δὲν ἤμπορεῖ νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς ἐγκληματικὴν ἀγωγὴν, ἐν ὧσφ τὸ γράμμα μένει μυστικόν. Εὐθὺς ὅμως ὁποῦ ἤθελε τὸ δημοσιεύσει ἢ ὁ γράψας ἢ ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ ἢ ὁποῦ δι' ἄλλα περιεχόμενα ἐγκλήματα, ὥς διὰ μηχανουργίας κατὰ τῶν καθεστώτων, ἤθελε συλληφθῇ διὰ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς σῶμα ἐγκλήματος διὰ μίαν κυρίαν ἀγωγὴν, αἱ ὕβρεις αἱ ὁποῖαι περιέχονται εἰς αὐτὸ κατὰ τῆς Κυβερνήσεως εἶναι ἀναγκαίως μία ἐπιβαρυντικὴ περίστασις διὰ τὸν γράψαντα. Καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ προκειμένη ὑπόθεσις.

Τὸ γράμμα τοῦ κυ(ρί)ου Φαρμακίδου ἔδωσεν ὕλην εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ ἀγωγὴν ὥς περιέχον προτροπὴν ἐπὶ τὴν ἀνταρσίαν καὶ ἵχνη ἐπιβουλῆς καὶ συνωμοσίας, ὁ δὲ Δημόσιος Κατήγορος τοῦ Πρωτοκλήτου Δικαστηρίου ἤθελε λείψει εἰς τὰ χρέη τοῦ, ἐὰν εἰς τὰς ἄλλας ἀποδείξεις τῶν ἀνταρτικῶν φρονημάτων καὶ κινήματων τοῦ κατηγορουμένου δὲν ἤθελε προσθέσει τὴν ἐκ τῶν μυστικῶν τούτων ὕβρεων καὶ συκοφαντιῶν συναγομένην ἀναγκαίως πρὸς τὸ Σ. *πρόσωπον τοῦ Κυβερνήτου*¹ ἀντιπάθειάν τοῦ.

Ἀπὸ ὅλα λοιπὸν τὰ προειρημένα συνάγεται ὅτι δικαίως ἡ πρωτόκλητος ἀπόφασις ὠνόμασε τὸ ἐγκλημα τοῦ κυ(ρί)ου Φαρμακίδου ἐγκλημα καθοσιώσεως. Καὶ μ' ὅλον ὅτι τοιαύτης φύσεως ἐγκλήματα τιμωροῦνται ἀπὸ ἄλλας νομοθεσίας μὲ τὰς τελευταίας ποινάς, ἐπειδὴ δὲν ἐμπεριέχεται ρητῶς εἰς τὸ Ἀπάνθισμα τῶν Ἐγκληματικῶν, ἔπρεπε φυσικὰ οἱ δικασταὶ νὰ προστρέξουν εἰς τὴν ἐπιείκειαν.

Εἰς μάτην ὁ συνήγορος τοῦ κυ(ρί)ου Φαρμακίδου ἠθέλησε νὰ διίσχυρισθῇ ὅτι, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει νόμος ἐλληνικὸς προβλέπων τὰ καθοσιώσεως ἐγκλήματα, δὲν ἤμπορουν μῆτε νὰ τιμωρηθῶσι.

Ἡ νομοθεσία μας εἶναι μακρὰν τοῦ νὰ ἤμπορῃ νὰ ὀνομασθῇ ἐντελής. Ἡ ἀτέλειά της ὅμως εἶναι πολὺ πλέον αἰσθαντικὴ εἰς τὰ ἐγκληματικά. Ἀὐτὴν τὴν ἀτέλειαν, αὐτὴν τὴν ἑλλειψιν προείδεν ἡ Κυβέρνησις καὶ ἐξέδωκε τὸ 38 ἄρθρον τοῦ περὶ Ὁργανισμοῦ τῶν Δικαστηρίων ψηφίσματος², τὸ ὁποῖον διατάττει ὅτι τὰ δικαστήρια, ἕως οὗ ἐκδοθῇ Ποινικὸς Κώδιξ, χρεωστοῦν νὰ κρίνουν εἰς τὰ ἐπανορθωτικά καὶ ἐγκλη-

1. Στὸ χφ. μὲ μεγαλύτερα γράμματα.

2. Βλ. Ψήφισμα ὑπ' ἀριθ. 15 τῆς 15 Δεκ. 1828 περὶ τοῦ Διοργανισμοῦ τῶν Δικαστηρίων εἰς : Γ. Δημακοπούλου, Κώδιξ τῶν Ψηφισμάτων τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, Α' 1828 - 1829, ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἑπετ. Κέντρον Ἑρευνῆς Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 14 (1967), Ἀθήνα 1970, σ. 133 - 137. Τὸ ἄρθρο 38 τοῦ παραπάνω ψηφίσματος ἔχει ὡς ἐξῆς : «Τὰ δικαστήρια ἀκολουθοῦν εἰς μὲν τὰ πολιτικά

ματικά κατὰ τὸ Ἀπάνθισμα τῶν Ἑγκληματικῶν καὶ κατ' ἐπιείκειαν.

Λοιπὸν ὅπου τὸ Ἀπάνθισμα σιωπᾷ, ὁ δικαστὴς χρεωστεῖ νὰ ἐρωτήσῃ τὴν συνείδησίν του καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον.

Ὑπάρχει ἄρα νόμος εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅστις τιμωρεῖ τὸ καθοσιώσεως ἔγκλημα· καὶ οὗτος ὁ νόμος εἶναι ἡ ἐπιείκεια. Πλήν, παραχωρῶν καὶ τοῦτο ὁ κύριος συνήγορος, προσπαθεῖ νὰ ἐφεύρῃ ἄλλο καταφύγιον.

Διαιρεῖ τὰ ἐγκλήματα εἰς φυσικὰ καὶ εἰς πολιτικά, δηλαδή ἐκ συνθήκης, καὶ διίσχυρίζεται ὅτι ἡ ἐπιείκεια, οὔσα ἡ φωνὴ τοῦ φυσικοῦ δικαίου, δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἔχῃ χώραν εἰμὴ εἰς τὰ φυσικὰ ἐγκλήματα, εἰς δὲ τὰ ἐκ συνθήκης πρέπει νὰ σιωπᾷ.

Αὐτὴν τὴν διαστολὴν ὅμως μήτε ἡ νομοθεσία μας ἀπεδέχθη μήτε ἡ γενικότης τῶν ἐκφράσεων τοῦ 38 ἄρθρου σᾶς συγχωρεῖ, Κύριε Δικασταί, νὰ τὴν ἀποδεχθῇτε περισσότερον. Καὶ ὅμως, ἂν ἤθελα νὰ ἔμβω εἰς τὴν οὐσίαν τῆς διαστολῆς ταύτης, δὲν ἤθελεν μὲ εἶναι δύσκολον νὰ ἀποδείξω εἰς τὸν κύριον συνήγορον ὅτι καὶ ἡ ἀνταρσία (τοῦτο τὸ καθοσιώσεως ἔγκλημα), οὔσα ἀνάλογος μὲ τὴν πρὸς τὸν πατέρα παρακοὴν τοῦ υἱοῦ, ἤμπορεῖ ὥς ἐκείνη νὰ θεωρηθῇ ὥς φυσικὸν ἔγκλημα. Ἀκολουθῶς μήτε κατὰ ταύτην τὴν διαστολὴν ἤμπορεῖ νὰ ἐξαιρεθῇ ἀπὸ τὴν γενικότητα τοῦ 38 ἄρθρου.

Αὐτὸ τὸ ἄρθρον ἔδιδε πλέον πλατύτατον στάδιον εἰς τὴν φιланθρωπίαν τῶν Πρωτοκλήτων Δικαστῶν. Ἡ ἀπόφασίς των ἀποδεικνύει ὅτι τὸ μετεχειρίσθησαν μεγάλως πρὸς ὄφελος τοῦ ἐγκαλουμένου. Καὶ βέβαια τὸ φιλάνθρωπον τοῦτο ἄρθρον τοῦ ψηφίσματος τῆς Α. Ε. ἤμποροῦσε νὰ λάβῃ καταλληλοτέραν ἐφαρμογὴν παρὰ εἰς παρομοίαν περίστασιν;

Ἐδῶ, Κύριε Δικασταί, τελειώνουν τὰ καθήκοντά μου καὶ ἀρχίζουν τὰ ἐδικά σας. Ἐχετε νὰ ἀποφασίσῃτε σήμερον ἀναμέσον ἐνὸς πολίτου ὅστις παρέβη τὰ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν χρέη του καὶ ἀναμέσον αὐτῆς τῆς Κυβερνήσεως. Πολλαὶ γνῶμαι, πολλὰ πάθη κινοῦνται περὶ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, πλὴν σεῖς, εἶμαι βέβαιος, δὲν θέλετε συμβουλευθῇ ἄλλον ἀπὸ τὴν καρδίαν σας καὶ τὴν συνείδησίν σας./

Μὴ φοβηθῇτε τὴν ἔρημον μὲ τὴν ὁποίαν ἠθέλησε νὰ σᾶς φοβέριση ὁ κύριος συνήγορος. Ἐκεῖνος σᾶς εἶπεν ὅτι, ἂν καταδικάσετε τὸν Φαρμακίδην, θέλετε ἰδῇ τὰ πέριξ ὧν ἐρημωμένα ἀπὸ πολίτας καὶ δὲν θέλετε πλέον ἔχει τίνα νὰ κατακρίνητε καὶ τίνα νὰ καταδικάσῃτε.

τοὺς νόμους τῶν αὐτοκρατόρων, περιεχομένους εἰς τὴν πρόχειρον ἐξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου, εἰς δὲ τὰ ἐμπορικὰ τὸν τῆς Γαλλίας Ἐμπορικὸν Κώδικα.

Ἔως νὰ ἐκδοθῇ ὁ προπαρασκευαζόμενος Ποινικὸς Κώδιξ, εἰς τὰ διορθωτικά καὶ ἐγκληματικά κρίνουν κατὰ τὸ Ἀπάνθισμα τῶν Ἑγκληματικῶν καὶ κατ' ἐπιείκειαν» (αὐτόθι σ. 137).

Ἐγὼ καὶ ὅλοι οἱ τίμιοι¹ πολῖται κηρύττομεν ὅτι εἶναι εὐχῆς ἔργον νὰ μείνῃ ἡ πατρις ἔρημος ἀπὸ φατριαστῶν καὶ νὰ μὴν εἴσθε πλέον καὶ σεῖς εἰς τὴν σκληρὰν ἀνάγκην νὰ καταδικάζητε.

Ἡ ἐπιεικὴς Κυβέρνησις ἀπέδειξεν ἀποχρώντως ὅτι δὲν ἐζήτησε ποινὴν ἀνάλογον μὲ τὸ ἔγκλημα, ἀλλ' ἀπλῶς μόνον ἔν παραδειγμα. Εἰς μίαν ἄλλην πρόσφατον περίστασιν τὴν ὁποίαν ἔλαβα τὴν τιμὴν νὰ σᾶς ἀναφέρω ἐν παρόδῳ, ἔλαμψεν ἀκόμη καθαρώτερον τὸ πνεῦμα καὶ ἡ διάθεσίς της. Ἐλπίζομεν ὅτι ἡ τόση μακροθυμία δὲν θέλει παρεξηγηθῇ καὶ ὅτι ἡ ἄκρα μεγαλοψυχία τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους δὲν θέλει ἔχει ἄλλα ἀποτελέσματα ἀπὸ ἐκεῖνα ὅπου εἶναι σύμφωνα μὲ τὴν φύσιν της.

Ἡ Κυβέρνησις ὑβρίσθη, ἐσυκοφαντήθη, ἀνεκάλυψεν ἵχνη συνωμοσίας καὶ ἐπιβουλῆς. Ὁ Φαρμακίδης κατεδικάσθη εἰς ἐνὸς μόνου ἐνιαυτοῦ περιορισμὸν εἰς ἓν μοναστήριον. Ἡ Κυβέρνησις δὲν ἡξίωσε νὰ κάμῃ τὴν μετρίαν ταύτην ἀπόφασιν ἐκκλητον, ἀλλ' ἠρκέσθη μὲ τὴν ὥς πρὸς τὸ ἔγκλημα ἀσήμαντον καταδίκην τοῦ Φαρμακίδου. Αὐτῆς μόνης ζητεῖ σήμερον ἀπὸ σᾶς τὴν ἐπικύρωσιν.

Εἶμαι ἐνδομύχως πεπεισμένος ὅτι ἐπιεικεῖς ὥς οἱ πρῶτοι, πλὴν καὶ δίκαιοι ὥς ἐκεῖνοι, θέλετε ἀποφασίσει συμφώνως μὲ αὐτοὺς, καὶ τοῦτ' ὡς πρὸς μικρὸν σωφρονισμὸν ἐνὸς ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐλαφρᾶς ποινῆς του, προσθέτων τὴν φρόνησιν καὶ τὸ πρὸς τὰ καθεστῶτα σέβας εἰς ἣν ἔχει παιδείαν, θέλει βέβαια ἐξαλείψει διὰ τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῶν ἐπωφελῶν πόνων του τὰ ἵχνη τῆς καταδίκης, εἰς τὴν ὁποίαν τὸν ἔρριψε μία στιγμὴ ἀφροσύνης.

1. Στὸ χφ. μὲ μεγαλύτερα γράμματα.